

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

PROPAGANDA ARACI OLARAK İNSANİ
YARDIMIN KULLANIMI: HİLAL-İ AHMER
(KIZILAY) ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLARA ŞENSİVAS

İstanbul, Haziran 2019

**İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**PROPAGANDA ARACI OLARAK İNSANİ
YARDIMIN KULLANIMI: HİLAL-İ AHMER
(KIZILAY) ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLARA ŞENSİVAS

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. OYA DAĞLAR MACAR

İstanbul, Haziran 2019

ETİK KURALLARINA UYGUNLUK YAZISI

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ÖZET

Propaganda, önceden belirlenmiş amaçlar doğrultusunda kitleleri hedef alan ve bu kitlelerin belirlenen amaçlar doğrultusunda davranış geliştirmesini hedefleyen, tek yönlü ve sistematik bir iletişim biçimidir. Tarihsel süreçte modern ulus-devletin ortaya çıkmasıyla birlikte propaganda devlet eliyle kullanılan en etkili araçlardan biri olmuştur. Devletler, propagandayı kullanarak özellikle kriz ve savaş dönemlerinde milli kimlik duygusu ve ortak hedefler yaratarak vatandaşlarını, vatanları ve milletleri için fedakârlık yapmaya ikna etmektedirler. 19. yüzyıldan itibaren savaş, toplumun tüm katmanlarını ilgilendiren ve devletin tüm kaynaklarını kullandığı, düşmanın tümünden imha edilmesi ve koşulsuz teslim olmasını amaçlayan topyekûn savaş biçimine dönüşmeye başlamıştır. İlk topyekûn savaş olan 1. Dünya Savaşı'nda savaş propagandası devletler tarafından, savaşın haklılığını kanıtlamak, halkın savaş haline iknası ve desteğinin sağlanması, müttefik ve tarafsız vatandaşlarını etkilemek, düşmanı demoralize etmek, ulusal kimliğin inşası ve savaş esnasında askerlere insani açıdan yaklaşıldığının gösterilmesi için kullanılmıştır. Savaştaki askerlere insani açıdan yaklaşıldığının gösterilmesinde insani yardım düşüncesine sıklıkla başvurulmuştur. İnsani yardımın kurumsal hale gelmiş şekli olan Kızılhaç ve Kızılay teşkilatları, bağlı oldukları devletlerle kurdukları organik bağları kullanarak, bir taraftan insani yardımın sembolü olmuş diğer taraftan askerlere destek için propaganda çalışmalarında bulunmuşlardır. Ulusal Kızılhaç ve Kızılay teşkilatları bu propaganda faaliyetlerinde milliyetçilik temalarını sıklıkla kullanarak, bu faaliyetlerle toplumun savaş boyunca mobilize edilmesinde de etkin olmuştur. Bu tezde, 1. Dünya savaşında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet'inin (Kızılay) savaş içindeki sağlık ve insani yardım çalışmalarının propaganda aracı olarak nasıl kullanıldığı ve toplumdaki izdüşümleri incelenmiştir. Hilal-i Ahmer'in 1. Dünya savaşı sürecindeki faaliyetleri, cemiyetle ilgili gazete haberleri, kartpostallar, post pulları ve benzeri girişimleri incelenerek Cemiyetin propaganda faaliyetleri saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler; Propaganda, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kızılhaç, İnsani Yardım, Topyekûn Savaş

ABSTRACT

Propaganda is a unidirectional and systematic form of communication that targets the masses in accordance with predetermined goals and aims to develop behaviors of these masses in accordance with the determined goals. With the emergence of the modern nation-state in the historical process, propaganda has become one of the most effective means used by the state. States are using propaganda to create a sense of national identity and common goals, especially in times of crisis and war, and convince their citizens to make sacrifices for their country and nation. From the 19th century onwards, war began to transform into a total form of war involving all layers of society and using all the resources of the state, aiming at the total destruction and unconditional surrender of the enemy. War propaganda, which was the first total war, was used to prove the right of the war, to convince and support the people in the war, to influence their allied and neutral citizens, to demoralize the enemy, to build the national identity and to show the human approach to the soldiers during the war. The idea of humanitarian aid was often used to show that the soldiers in the war were approached from a humanitarian perspective. Red Cross and Red Crescent organizations, which became the institutionalized form of humanitarian aid, made propaganda to support the soldiers on the one hand, which became a symbol of humanitarian aid, using the organic ties they established with the states they are affiliated with. The National Red Cross and Red Crescent organizations frequently used the themes of nationalism in these propaganda activities and were effective in mobilizing the society during the war. In this thesis, how the health and humanitarian aid of the Ottoman Hilal-i Ahmer Society (Red Crescent) in World War I was used as a propaganda tool and its projections in the society were examined. The activities of Hilal-i Ahmer during the First World War, newspaper news about the society, postcards, post stamps and similar initiatives were examined and the propaganda activities of the society were determined.

Key Words; Propaganda, Ottoman Red Crescent Society, Red Cross, Humanitarian Aid, Total War

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
1.BÖLÜM: PROPAGANDANIN TEORİK AÇIDAN İNCELENMESİ	5
1.1. Tarihsel Süreçte Propagandanın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	5
1.2. Propaganda ile Karıştırılan Kavramlar	7
1.3. Propagandanın Türleri.....	10
1.3.1. Kaynağına Göre Propaganda Türleri.....	10
1.3.2. Sahası Bakımından Propaganda Türleri	11
1.3.3. Konusu Bakımından Propaganda Türleri	12
1.4. Propagandanın Temel Amacı.....	14
1.5. Modern Ulus Devlet ve Propaganda	15
2. BÖLÜM: PROPAGANDA VE SAVAŞ	22
2.1. Topyekûn Savaş Fikri ve Seferberlik	22
2.2. Savaş Propagandası	24
2.3. Topyekûn Savaş Uygulanan Propaganda Faaliyetleri; 1. ve 2. Dünya Savaşı	31
3. BÖLÜM: İNSANİ YARDIM VE ULUSLARARASI KIZILHAÇ HAREKETİ	36
3.1. İnsani Yardım Düşüncesinin Arkasındaki Sosyal, Siyasi, Ekonomik, Teknolojik ve Askeri Gelişmeler.....	36
3.2. Kızılhaç'ın Ortaya Çıkışı ve İnsani Yardım Düşüncesinin Kurumsallaşması	42
3.3. Kızılhaç Hareketinin Misyonu, Yapısal Özellikleri ve Felsefesi.....	46
3.4. Kızılhaç, Devlet ve Vatanseverlik İlişkisi.....	51
4. BÖLÜM: HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ VE PROPAGANDA	59
4.1. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Kurulmasına Yönelik Girişimler	59
4.1.1. Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi	65
4.2. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Devleti'yle İlişkileri ve Tanıtım Faaliyetleri.....	67
4.3. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Hilal-i Ahmer İlişkisi	71
4.4. Birinci Dünya Savaşında Hilal-i Ahmer Propaganda Faaliyetleri.....	72
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	90

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Almanların acımasızlığını gösteren, Alman karşıtı bir propaganda afişi	34
Şekil 2. Propaganda Afişi; Fransa'nın Günü	54
Şekil 3. Propaganda Afişi; Amerikan Kızılhaçı'nın Yardım Çağrısı.....	56
Şekil 4. Sekiz Hafta Boyunca Haftada, 1000 Kişinin Üzerinde Mezun Hemşireye İhtiyaç Olduğunu ve Katılım için Amerikan Kızılhaçı'na Başvuru Yapılmasını İsteyen Afiş.....	57
Şekil 5. Propaganda Afişi; Amerika'nın İnsaniyetçiliğe cevabı; Kızılhaç'a Katılın (1917).....	57
Şekil 6. Amerikan Kızılhaç'ı Propaganda Afişi.....	58
Şekil 7. Hilal-i Ahmer Kartpostal Örneği 1	78
Şekil 8. Hilal-i Ahmer Kartpostal Örneği 2	78
Şekil 9. Hilal-i Ahmer Posta Pulu Örnekleri.....	80
Şekil 10. Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Yayınladığı Kartpostal.....	84

KISALTMALAR

a.g.e : Adı Geçen Eser

a.g.m : Adı Geçen Makale

bknz. : Bakınız

C. : Cilt

Cev. : Çeviri

der. : Derleyen

Ed. : Editör

s. : Sayfa

S. : Sayı

No. : Number

Vol. : Volume

GİRİŞ

Propaganda kavramı Latince bir kelime olan propagare fiilinden gelmektedir.¹ Propagare kelimesi taze bir bitkinin filizlerinin yeni bitkiler üretmek amacı ile yeniden dikilmesi anlamına gelir.² Bu açıdan bakıldığında propaganda kelimesi belirli fikirleri yeşertip yaymak anlamında kullanılmaktadır. Türk dil kurumu sözlüğünde propaganda, bir öğretiyi, düşünce ya da inancı tanıtmaya, benimsetme ve yayma amacıyla söz, yazı gibi gerçekleştirilen bir çalışma şeklinde tanımlanmaktadır. Oxford sözlüğünde ise propaganda; bir doktrini ya da uygulamayı yaymak için desteklemek ya da tasavvurda bulunmak şeklinde yer almaktadır.³ Amerikan Kültür Mirası Dil sözlüğünde ise propaganda belirli bir doktrini sistematik biçimde yaymak şeklinde tanımlanır.⁴ Dört farklı tanımda propaganda kavramı en basit şekliyle açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat propaganda hangi koşullar altında, hangi amaçlar doğrultusunda ve hangi araçlar kullanılarak yapıldığını anlamak ve bir olguyu propaganda olarak nitelendirebilmek için daha detaylı bir tanım yapılması gerekmektedir çünkü propaganda literatürü incelendiğinde yapılan çalışmalar göstermiştir ki propaganda kavramının herkes tarafından kabul edilen genel-geçer bir tanımı bulunmamaktadır.

Propaganda kavramı geçmişten günümüze yaşantımızın birçok alanında etkinliğini artırarak devam etmiştir. Tarihsel süreç incelendiğinde propagandanın ve propagandacının olaylar ve toplumlar üzerindeki etkileri sosyal bilimciler tarafından çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Propaganda, tarih, siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji, uluslararası ilişkiler ve medya başta olmak üzere birçok disiplinin bakış açısıyla ele alınmış ve propaganda hakkında disiplinler arası çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin, Tarih bilimi ağırlıklı olarak, propagandacının eylemlerini, propagandanın yapılmasından sonra gelen olayları ve propagandanın olaylar üzerindeki etkilerini incelemektedir. Siyaset bilimi, propagandanın ideoloji yayma, kamuoyunun bilgilendirmesi ve propagandanın kamuoyunun üzerindeki etkisini incelemektedir. Bir başka disiplin olan sosyoloji, propagandanın toplumsal etkileri üzerine çalışmalarda bulunmaktadır. Psikoloji biliminde propagandanın birey üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar yapılmaktadır. İletişimciler ise propagandayı bir iletişim biçimi olarak

¹ Caner Çakı, "Propaganda", **İletişim ve Propaganda**, Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı, Konya: Eğitim Yayınevi, Ağustos 2017, s. 14.

² Fatma Geçikli, "Geçmişten Günümüze Propaganda Kavramı", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S. 9, Şubat 2012, s. 266.

³ Sezer Akarcalı, **2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**, Ankara: İmaj Yayınevi, Nisan 2003, s. 11.

⁴ Sevda Deneçli ve Ceyda Deneçli, "Propagandada İknanın Yeri", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. XI, S. 28, 2014, s. 37.

değerlendirip mesaj ve bağlamın kitleler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Uluslararası ilişkiler disiplininde özellikle savaş dönemlerinde, savaşı topluma kabul ettirmek, karşı tarafı psikolojik savaş yöntemleriyle savaşı kaybettiğine inandırmak ve benzeri süreçleri inceleyen çalışmalar yapılmıştır.⁵ Bu tezde dünyanın en büyük ve en önemli sivil toplum kuruluşlarından biri olan Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne bağlı Kızılay'ın Birinci Dünya Savaşı döneminde savaş içindeki sağlık ve insani yardım çalışmalarını nasıl bir propaganda aracı olarak kullandığını ve bunun toplumdaki izdüşümleri incelenmeye çalışılacaktır.

1. Dünya Savaşı boyutları ve toplumlar üzerinde yaratmış olduğu etkiler açısından değerlendirildiğinde önceki savaşlardan ayrılmaktadır. Teknoloji ve Sanayi alanlarındaki gelişmeler, iç siyasette ulusçu tavrın gelişerek daha disiplinli, milletleri ve vatanları için fedakârlık yapmaya hazır vatandaşların ulus devlet tarafından inşa edilmesiyle birlikte 20. yüzyılda devletlerarasındaki düşmanlık ulusallaşmıştır. 20. yüzyılda ulusallaşan devletlerarasındaki düşmanlık, ulusal hırsları içeren topyekûn bir düşmanlık algısının oluşturulmasıyla gerçekleşmiştir. 1. Dünya Savaşı başlamadan önce, ulus devletler tarafından propaganda yöntemleri kullanılarak yaratılmış topyekûn düşmanlık algısı, tüm kaynakların seferber edildiği 1. Dünya Savaşı'nın topyekûn bir savaş olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Topyekûn bir savaş olan 1. Dünya Savaşı'na katılan devletler vatandaşlarına savaşın haklılığını göstererek vatandaşlarının seferberliğe katkı yapmaları amacıyla propaganda faaliyetlerini kullanmışlardır. 1. Dünya savaşında kullanılan propaganda yöntemlerinden biri savaşın insani taraflarının gösterilerek kamuoyunun kontrol ve seferber edilmesidir. İnsani yardımın kurumsalmış hali olan Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri hem birer propaganda sembolü olarak kullanılmış, hem de Savaşın aktörleri olarak propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Metodoloji ve Literatür taraması;

Bu tez çalışmasının temel problemini ve alt problemlerini cevaplandırmak amacıyla propaganda, Kızılhaç Hareketi ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetini konu alan kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada ilk adım olarak “*Propaganda nedir? ve Nasıl Saptanır?*” sorularına cevap aranmıştır. Propaganda ile ilgili alan yazınında sıklıkla başvurulan Garth S. Jowett ve Victoria O'Donnell'in “*Propaganda ve İkna*” Kitabı temel alınarak sorular

⁵Garth S. Jowett ve Victoria O'Donnell, **Propaganda ve İkna**, Çev. Rana Kahraman Duru ve diğerleri, Artes Yayınları, 2017, s. 23.

cevaplanmaya çalışılmıştır. Kitap, propaganda olgusunu oluşturdukları 10 adımlık bir model üzerinden açıklamaya çalışmaktadır.

Çalışmadaki diğer bir alt problem sorusu *propagandanın temel amacı ve savaş dönemi propaganda da amacın ne olduğudur*. Harold D. Lasswell'in 1938 yılında yayınladığı "*Propaganda Techniue in the World War*" kitabı 1. Dünya Savaşında yapılan propaganda faaliyetlerini ve nedenlerini ortaya koyduğu kitabı sorunun cevaplanması için temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Tez çalışmasında incelemekte olan Uluslararası Kızılhaç Hareketi ile ilgili devlet, yardımseverlik, savaş ve sağlık hizmetleri ilişkilerinin incelendiği ve Kızılhaç hareketinin sorgulanabilir ve eleştirilebilir hale gelmesinin öncülüğünü yapan temel kaynaklar olan John F. Hutchinson 'un *Bulletin of the History of Medicine* dergisinde yayınlanmış "Rethinking the Origins of the Red Cross" isimli makalesi ve yine Hutchinson'un 1996 yılında yayınlanmış olan "Champion of Charity, War and The Rise of the Red Cross" isimli kitabı tez çalışmasında kullanılmıştır. Kitapta Kızılhaç felsefesi, Uluslararası Kızılhaç Hareketini Kuruluşu ve Ulusal Kızılhaç Derneklerinin devlet ilişkileri eleştirel bir dil kullanılarak incelenmektedir. Kitap tezin bir başka alt problem sorusu olan "*Kızılhaç Örgütlerinin devletlerle organik bağları var mıdır?*" sorusuna cevap bulmak için temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Kızılhaç felsefesi ve savaşı insanileştirme çabalarının değerlendirildiği Oya Dağlar Macar'ın "Savaşı İnsanileştirme' Çabaları ve Uluslararası Kızılhaç Hareketi" isimli makalesi savaşı insanileştirme çabalarının, savaş hukukun ve uluslararası İnsancıl hukukun doğuşundaki etkilerine ve sivil toplum kuruluşları olan ulusal Kızılhaç ve Kızılay Örgütlerinin zamanla devletler ile kurdukları bağlar sonucunda savaş dönemlerinde temel misyonlarının yanında vatansever bazı faaliyetler içinde yer aldıklarını ortaya koyan çalışması tez çalışmasının; Vatan savunması için ulusal Kızılhaç ve Kızılay derneklerinin savaş dönemlerin toplumun mobilizasyonu ve desteği için insani ve vatansever duyguları harekete geçirecek faaliyetlerde bulunduğu ve derneklerin militarizmin toplumun tüm katmanlarına yayılmasında etkili olduğu varsayımını temellendirmek için kullandığı ana kaynaktır.

Tez çalışmasının incelediği örgüt olan Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet'i ile ilgili olarak alan yazınındaki çalışmalar genellikle Cemiyetin gelişimi, kurum tarihi ve cemiyetin şubelerinin faaliyetleri ile ilgilidir. Mesut Çapa, Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin kurumun tarihinin ve örgütsel gelişimini belgelendirdikleri Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni konu alan akademik

çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Literatürdeki bu çalışmalar, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetlerini kronolojik olarak inceleyen ve Cemiyet'in kurumsal tarihini anlatmaya yönelik çalışmalar olmuştur. Dolaylıda olsa Cemiyet' ilgili ilk farklı yorumu Nadir Özbek'in çalışmalarında görebilmekteyiz. Nadir Özbek çalışmalarında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Balkan Savaşlarından sonra devletin bir organı gibi hareket ettiğini (yarı resmi kurum)belirtmektedir. Özbek çalışmalarında, Savaş dönemlerinde Cemiyet'in cephe gerisinin milliyetçi ve militarist bir bakış açısıyla şekillendirildiğini iddia etmektedir. Nadir Özbek'in bu görüşü tez çalışmasının temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin 1. Dünya Savaşı'ndaki propaganda faaliyetlerinin saptanabilmesi amacıyla Cemiyet'in 1914-1918 tarihleri arasında Cemiyetle ilgili gazete haberleri, Cemiyetin tanıtım faaliyetleri ve Cemiyetin bağış toplama faaliyetleri incelenmiştir.

Tez çalışması 4 bölümden oluşmaktadır. 1.Bölümde propaganda kavramı, teorik ve kavramsal olarak incelenmiş, propaganda ile karıştıran kavramlar olan ikna, eğitim, reklam, halkla ilişkiler ve diplomasi kavramlarından farklı tarafları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda propagandanın türleri, genel özellikleri anlatılmış, temel amacı ve bir olgunu propaganda olup olmadığının saptanmasını sağlayacak 10 adımlık model açıklanmıştır. Tez çalışmasının 2. Bölümünde, savaş propagandası açıklanmakta ve topyekûn savaş, seferberlik ve propagandanın girift ilişkisi anlatılmaya çalışılmıştır. Topyekûn savaş niteliğinde olan 1. ve 2. Dünya Savaşları propaganda çalışmalarının özelliklerine değinerek, örnekler verilmektedir. 3. Bölümde ise insani yardım düşüncesinin doğuşu ve insani yardımın kurumsallaşmış hali olan Uluslararası Kızılhaç Hareketinin oluşumu, misyonları, organizasyon yapısı ve felsefesi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölümde Kızılhaç teşkilatları ve bağlı oldukları devletler ile olan ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu organik ilişkiler üzerinde Kızılhaç ve Kızılay teşkilatların vatansever propaganda faaliyetleri anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Son bölüm olan 4. Bölüm ise Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet'i ve kuruluşuna yönelik girişimler incelenmiş tarihsel süreçte Cemiyet'in Osmanlı Devletiyle ilk kuruluşundan 1. Dünya Savaşına kadar olan süreçte, kurduğu ilişki biçimleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bölümde 1. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti ve Hilal-i Ahmer Cemiyetinin ilişkisi incelenerek Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin propaganda faaliyetleri saptanmaya çalışılmıştır.

1.BÖLÜM: PROPAGANDANIN TEORİK AÇIDAN İNCELENMESİ

1.1. Tarihsel Süreçte Propagandanın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Propaganda genellikle yalan, çarpıtma, hile, manipülasyon, zihin kontrolü, psikolojik savaş ve beyin yıkama kelimeleriyle eş anlamda kullanılan pejoratif bir kavramdır.⁶ Bu olumsuz algı 1622 yılında Katolik kilisesi Sacre Congregatio de propganda fide ‘yi kurarak kilisenin inancını yaymak ve Protestanlığa karşı çıkmak için propagandayı kullandığında propaganda kavramı tarafsızlığını kaybetmiştir.⁷ Propaganda günlük dildeki kötü şöhretini ise totaliter rejimlerin propagandayı aktif biçimde kullanmasıyla kazanmıştır.

Geçmişe bakıldığında Propaganda tarihinin insanlık tarihi ile paralel olarak ilerlediğini görmekteyiz. İnsanlar toplu halde yaşamaya başladıkları andan itibaren liderler ve lider olmak isteyenler destek bulmak için propagandayı kullanmışlardır. Mısır piramitleri, Roma lejyonları⁸, Kuzey Amerika kabilelerinin totemleri propagandanın tarihteki örnekleri olarak gösterilebilir.⁹ Bu yapılar aracılığı ile toplulukların birlikte yaşamasının kabullenilmesi, topluluğa lider olmak isteyen kişilerin kabullenilmesi sağlanmakta, liderin gücü topluma gösterilmektedir. Fakat büyük kitlelerin propaganda kavramı ile tanışması ancak Sanayi Devrimi sonucu oluşan kitle toplumu ve ulus devletin oluşmasıyla birlikte gerçekleşir.¹⁰ 19.yüzyılda ulus devletlerin oluşmasıyla birlikte propaganda, sistematik ve devamlı bir şekilde ulusu ikna etmek ve meşruiyet sağlamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Zaman içerisinde propaganda modern devletin aktif ve sistematik bir şekilde kullandığı en etkin araçlardan biri haline gelmiştir.

20.yüzyılın başında devletlerin birbiriyle karmaşık örgütler oluşturmasıyla propaganda devletlerarası güç mücadelesinde vazgeçilemez bir siyasal araç halini almıştır. Özellikle 1.Dünya Savaşı sonrası dönemde günlük dilde sıkça kullanılan propaganda kavramı hem isim, hem sıfat, hem bir eylem biçimin ifade etmek, hem de bu eylem biçiminde kullanılan araçları

⁶ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 25.

⁷ Nejdet Atabek, "Propaganda ve Toplumsal Kontrol", Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, C. II, S. 4, 2003, s. 6.

⁸ Lejyonlar, Roma tarihinde tek bir merkezden idare edilen askeri birliklerdir. Temel amaçları buldukları lejyona hizmet etmek olan askerlerden oluşmaktadırlar. Detaylı bilgi için bkz.; Ercüment Yıldırım, "Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırını Korumak İçin Fırat Nehri Boyunca Kurulan Lejyonlar", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. XIII, S. 4, 2013.

⁹ Terence H. Qualter, "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi", çev. Ünsal Oskay, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XXXV, S. 1, 1980, s. 257.

¹⁰ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 82.

ifade etmekte kullanılmıştır. Bu nedenlerden dolayı propaganda üzerine yapılacak çalışmalarda öncelikle propagandanın ne olduğunun saptanması gerekmektedir.

Garth S. Jowett ve Victoria O'Donnell'in aktarımıyla Leonard W. Doob, propaganda kavramını "*toplumdaki belirli zamanlarda bilim dışı veya şüpheyle yaklaşılan amaçlar için bireylerin kişiliklerini etkileme ve davranışlarını kontrol etmektir*" şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım propaganda çalışmalarına katkıda bulunmuş olsa da neyin propaganda olduğunun saptanması konusunda yetersiz kalmıştır.¹¹ H.D. Lasswell ise propaganda kavramını "*belirgin sembollerin manipülasyonu aracılığı ile kolektif tutumların yönetilmesidir*" şeklinde tanımlamaktadır. Daha genel bir şekilde tanımlayacak olursak propaganda, kelimeler, jestler ve benzeri şeyler aracılığıyla insanların düşünce ve eylemlerini kontrol etmek için belirli kişilerin siyasal veya sosyal değerlerine uygun gelecek şekilde kullanılmasıdır diyebiliriz.¹²

Propaganda üzerinde duran diğer önemli bir isimde Terence H Qualter'dır. Qualter'e göre propagandanın *bir bireyin veya grubun başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, kontrol altına almak veya değiştirmek için: haberleşme araçlarından yararlanarak ve bu bireylerin veya grupların belirli bir durum veya konumdaki tepkilerinin kendi amaçlarına uygun tepkiler şeklinde olacağını umarak giriştikleri bilinçli bir faaliyet olarak tanımlanması mümkündür.*¹³ Tanımı daha açık bir şekilde ifade edecek olursak propaganda tek tek bireyler yerine grupların tutumları üzerinde kontrol ve biçimlendirme yapmak amacıyla yapılan bilinçli bir girişimdir. Propaganda, haberleşme araçlarını ve sembollerini kullanarak belirli olay ve durumlar karşısında bireyler üzerinde sadece tutum değişikliği yaratmak içinde değil aynı zamanda grupların eyleme geçmesinin sağlamak amacıyla yapılan bilinçli bir girişimdir.

Garth S. Jowett ve Victorias O'Donnell 'in Propaganda ve İkna Kitabında yaptıkları tanım ise şudur; "*propaganda kasıtlı ve sistemli olarak algıları şekillendirme, idrakı manipüle etme girişimi olmakla beraber propagandacının amacına ulaşmasını kolaylaştıran doğrudan bir eylemdir.*"¹⁴ Özet olarak yukarıda yapılan tanımlara bakıldığında propaganda pek çok bilim adamı tarafından farklı şekillerde ele alınmış fakat herkesin kabul ettiği genel bir tanımı olmamıştır.

¹¹ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 27.

¹² Harold D. Lasswell, "The Theory of Political Propaganda", The American Political Science Review, Vol. XXI, N. 3, 1927, s. 627-628.

¹³ Qualter, **a.g.e.**, s. 279.

¹⁴ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 30.

1.2. Propaganda ile Karıştırılan Kavramlar

Propagandayı saptamamıza yardımcı olması nedeniyle propagandayla karıştırılan ikna, eğitim, reklam, halkla ilişkiler ve diplomasi kavramlarından propagandanın hangi açılardan farklılaştığını belirtmemiz gerekmektedir. Günlük konuşma dilinde ve propaganda literatüründe ikna kavramı sıklıkla propagandanın yerine kullanılmaktadır.¹⁵ Propaganda ikna edici stratejileri kullanmış olmakla birlikte amaçları bakımından iknadan ayrılmaktadır.¹⁶ Propaganda, propagandacının amaçlarına uygun tepkiler alınmasını sağlayan bir iletişim şekli iken, ikna bir etkileşim sürecidir. İkna, hem ikna eden hem de ikna edilen kişinin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır.¹⁷ İkna edici mesaj bir bakış açısına sahiptir ve istediği davranışı alıcının kendi isteğiyle benimsemesidir. İkna, başarılı olduğunda ikna edilmeye çalışılan kişinin “daha önce hiç bu şekilde düşünmemiştim” demesine yol açar. İnsanlar istek ve ihtiyaçlarına uygun iknaya tepki verir bu nedenle ikna eden, ikna edilen kişi ve kendi beklentilerini göz önünde bulundurur.¹⁸ İnsanlar bu iletişim biçiminde zıt görüşlerini ortaya koyabilir ya da ikna ediciyi sorgulayabilir.¹⁹ İkna, propagandan farklı olarak karışıklı memnuniyetle ilgilidir.²⁰ Propaganda ve ikna kavramlarının bir diğer farkı ise propagandanın negatif, ikna kavramının ise pozitif bir çağrışıma sahip olmasıdır. Propagandanın negatif çağrışımı nedeniyle ikna sık sık propaganda kavramı yerine kullanılmaktadır.²¹

Propaganda ve eğitim, tutumları şekillendirici bir iletişim süreci kontekstinde değerlendirildiğinde birbiriyle bağlantılı ve benzer iki kavram olarak karşımıza çıkar. Amerikan kültür mirası İngiliz dili sözlüğü propaganda kelimesini “belirli bir doktrini sistematik bir biçimde yaymak olarak tanımlarken eğitim kelimesini bilgi ve beceriyi aktarmak şeklinde tanımlamaktadır.²² Fakat bir olguyu eğitim ya da propaganda olarak nitelendirmek, tanımlama yapmak kadar kolay değildir. Eğitim ve propaganda, her ikisi de bilgilendirici iletişim biçimini kullanmaktadır. Bilgilendirici iletişim, bilgiyi paylaşma, açıklama veya verme amacıyla kullanıldığında gerçekleşir. Bilgilendirici iletişimde doğru kabul edilen veriler, tartışmasız kabul edilmiş kavramlar ve gerçeklere dayanan fikirlerin

¹⁵ İvana Markova, “Persuasion and Propaganda”, Diogenes, C. LV, N. 1, 2008, s. 37.

¹⁶ Akarcalı, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁷ Jowett ve O’Donnell, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁸ **a.g.e.**, 58-59.

¹⁹ Nurcan Yılmaz, “İkna Ve Propaganda”, **İletişim ve Propaganda**, Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı, Konya: Eğitim Yayınevi, Ağustos 2017, s. 61.

²⁰ Jowett ve O’Donnell, **a.g.e.**, s. 59.

²¹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 61.

²² Anthony Pratkais ve Elliot Aronson, **Propaganda Çağı: İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali**, Çev. Negihan Haliloğlu, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008, 304.

karşılıklı olarak anlaşılması amacı vardır. Propaganda, eğitim gibi bilgilendirici iletişimi kullanır fakat propagandanın amacı propagandacının çıkarlarına en iyi hizmet edecek tutum ve davranışın gerçekleşmesini sağlamaktır.²³ Fakat alıcı iletişimin bilgilendirici olduğunu sanabilir. Bir örnek üzerinden açıklayacak olursak; matematik kitaplarını incelediğimizde, sorularda faiz hesaplama, satmak, almak, kiralamak gibi kavramları kullandığını görürüz. Bu tip kavramları kullan matematik kitabı sadece bilgi vermekle kalmaz aynı zamanda kapitalist sistemi meşrulaştırır.²⁴ Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere aktarılan mesajlarda, bilgi ve propaganda iç içe girmiştir bu nedenle propagandayı ve eğitimi ayırt etmek zorlaşmıştır. Bilgilendirici iletişimin propaganda sayılabilmesi, bireylerin tutum ve davranışlarını belirli yönde etkilemeyi ve değiştirmeyi amaç edinmesiyle mümkün olmaktadır.²⁵

Kısaca özetleyecek olursak eğitim uygulamaları, propagandacının amacına ulaşmak için kullandığı bir araç olarak kullanılıyorsa eğitim propagandaya dönüşmektedir. Yukarıdan da anlaşılacağı üzere Propaganda, bilgi ve iknanın alt kümesidir. Bilgi ve ikna tekniklerini kullanmakta fakat amacı bakımından her ikisinden farklılaşmaktadır.²⁶

Propaganda kavramı aynı zamanda reklamcılık ve halkla ilişkiler disiplinlerinin alanı içerisinde değerlendirilir fakat her ikisi de propagandadan farklı yöntemlerdir. Propaganda ve reklamın evrimleşmeleri paralel bir şekilde gerçekleşmiştir. Propaganda ve reklam için temelde aynı şeyler olduğu söylenebilir çünkü her ikisi de insanların belirli tutumlar almasını sağlamak ve bu tutumlar sonucunda uygun tepkiler vermesi amacıyla girişilen süreçlerdir. Bu bakımdan propaganda ve reklam anlam bakımından aynı içeriğe sahip, aynı olgunun, biri ticari, diğeri ise siyasi görünümünü ifade etmektedir.²⁷ Bir başka deyişle propaganda ideolojik ve siyasi amaç ile kitleleri etkilemeye çalışırken²⁸ reklam, ürün ya da hizmetleri satabilmek veya satışları artırmak amacıyla hedef kitlesini (tüketici) etkilemeye çalışır.²⁹

Propaganda ve reklam gibi, propaganda ve halkla ilişkilerde birbiri yerine kullanılan kavramlardır. Halkla ilişkiler ve propaganda incelendiğinde bir amaç açısından benzer oldukları görülmektedir. Kamu yönetimi açısından bu amaç değerlendirildiğinde, halkla ilişkiler ve propaganda devletin topluma ideolojiyi telkin etme ve olan ideolojiyi devam

²³ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 56-57.

²⁴ Pratkais ve Aronson, **a.g.e.**, s. 305.

²⁵ Akarcalı, **a.g.e.**, s. 21-22.

²⁶ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 79.

²⁷ Haluk Gürgen, "Propaganda", Kurgu Dergisi, S. 8, 1990, s. 138-139.

²⁸ Şükrü Macun, " Propaganda ve Halkla İlişkiler", İletişim Ve Propaganda, Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı, Konya: Eğitim Yayınevi, Ağustos 2017, s. 126.

²⁹ Faruk Sadiç, "Reklam Ve Propaganda", **İletişim ve Propaganda**, Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı, Konya: Eğitim Yayınevi, Ağustos 2017, s. 135.

ettirmek için kullandığı teknik ve yöntemlerdir. Fakat propaganda kavramı totaliter rejimler tarafından kullanılmasıyla birlikte kavram pejoratif bir anlam kazanmıştır. Dolayısı ile çoğulcu toplumlarda propaganda kavramının yerini halkla ilişkiler kavramının aldığı görülmektedir.³⁰

Propagandanın son olarak diplomasi kavramıyla farklılıklarına değinmekte yarar vardır. Propaganda ve diplomasi devletlerin dış politikada siyasi etki için kullandığı iki ayrı araçtır. Diplomasi dar anlamda; hükümetlerin temsilcileri olan diplomatların haberleşme ve görüşmeler süreci olarak tanımlanılabilirken, geniş anlamıyla bir ülkenin dış politikasını gerçekleştirmede kullanılan yöntem ve teknikler şeklinde tanımlanılabilir.³¹ Propaganda bir dış politika aracı olarak 20. Yüzyıla kadar bilinçli ve sistematik bir biçimde kullanılmış bir dış politika enstrümanı değildir. Propaganda ilk kez bilinçli ve sistematik bir dış politika aracı olarak özellikle birinci dünya savaşında İngiltere tarafında kullanılmıştır. Propaganda 2. Dünya Savaşı boyunca Lenin ve Hitler tarafından etkin bir şekilde dış politika aracı olarak kullanılmıştır. 2. Dünya Savaşının sonrasında kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte propagandanın dış politika aracı olarak kullanılması kolaylaşmış ve yayılmış,³² uluslararası arenada devletler propagandayı diplomasi, ekonomi ve savaş ile ilintili olarak sık sık kullanmışlardır. Çünkü propaganda, savaş ve barış dönemlerinde diplomasi, ekonomi ve savaş etkin bir şekilde fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için kullanılan temel bir gereklilik halini almıştır.

Propaganda ikna stratejilerini kullanarak müzakerelerin ve diplomatik anlaşmaların yapılmasını kolaylaştırır.³³ Keza savaş dönemlerinde savaşın nedenlerini ortaya koyarak kendi halkı, düşman ülkelerin halkları, dost devletlerin halkları ve tarafsız ülkelerinin halklarına yönelik olarak semboller aracılığıyla ikna stratejilerini kullanarak savaşı meşrulaştırır. Yukarıda görüldüğü üzere propaganda günümüzde diplomasi ve savaşla girift bir ilişkiye sahip olan bir dış politika aracıdır. Ancak propaganda kavramı iki bakımından diplomasiden ayrılmaktadır. Birincisi diplomaside hedef, direkt olarak diğer hükümetler ve onların resmi temsilcileridir. Oysaki propagandanın hedef kitlesi diğer ülkenin halkıdır. İkincisi diplomaside karşılıklı

³⁰ Gürgen, **a.g.m.**, s. 139.

³¹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 5. b., İstanbul: Der Yayınları, 2012, s. 438.

³² Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 461.

³³ Qualter, **a.g.e.**, s. 267-268.

çıkarların uzlaştırılması söz konusu iken propaganda bir uzlaşma amacı gütmeyen ulus çıkarlarını gerçekleştirmeyi amaç edinir.³⁴

Yukarıda yapılan tanımlamalar ve karşılaştırmalar doğrultusunda propagandanın genel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

1. Propaganda tek yönlü bir iletişim biçimidir.
2. Propaganda önceden belirlenmiş hedefler/amaçlar doğrultusunda yapılmaktadır.
3. Propaganda tek tek bireyleri değil kitleleri hedef alır.
4. Propagandacı belirlenen amaç doğrultusunda hedef kitlesi üzerinde tutum değişikliği yaratmak ve yarattığı tutum değişikliğine uygun bir davranış geliştirmeyi hedefler.
5. Propaganda, hedeflerin gerçekleştirilmesi için sistematik ve sürekli olarak yapılmaktadır.

1.3. Propagandanın Türleri

Propaganda faaliyetlerinin yukarıda saydığımız temel özelliklerinin yanı sıra kaynağı, sahası ve konusu açısından farklı türleri bulunmaktadır. Propagandayı kaynağına göre; beyaz propaganda, gri propaganda, kara propaganda, sahası bakımından; iç ve dış propaganda, konusu bakımından; siyasal, askeri, kültürel, ekonomik propaganda şeklinde türlere ayırabiliriz. Savaş propagandası, milliyetçi propaganda, nefret propagandası ve benzeri propaganda ifadeleri bir tür değil, yapılan propagandanın amaçları belirtmek açısından kullanılan kolaylaştırıcı isimlerdir.

1.3.1. Kaynağına Göre Propaganda Türleri

Kaynağına göre üç propaganda türü mevcuttur: beyaz, kara ve gri propaganda. Beyaz propaganda kaynağı belli olan doğru haberleri kullanarak hedef kitleyi bilgilendirerek ikna etmeyen çalışan propaganda türüdür.³⁵Ulusal kutlamalar ve meydanlarda yapılan vatanperver eylemler vb. faaliyetler örnek olarak gösterilebilir.³⁶

³⁴ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 6.b., İstanbul: Alfa Yayınları, 2006, s. 380.

³⁵ Sevda Deneçli ve Ceyda Deneçli, **a.g.m.**, s. 38.

³⁶ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 44.

Kara propagandanın ise kaynağı belli değil ve örtüktür. Kullanılan bilginin kaynağı belli olsa dahi başka bir kaynaktan çıkıyormuş gibi kullanılır. Kullanılan bilgilerin kaynakları daima gizli tutulmaktadır.³⁷ Hedef kitleye gönderilen mesaj yanlış ya da yalandır. Kara propaganda da önemli olan bilginin doğruluğuna, hedef kitleyi inandırmaktır.³⁸

Gri propaganda, beyaz ve kara propagandanın arasında yer almaktadır. Ne beyaz propaganda gibi kaynağı açıktır ne de kara propaganda gibi kaynağı gizlidir. Kaynağı belirli olmayan gri propaganda mesajları doğru ya da yalan olabilir yani bilginin doğruluğu kesin değildir. Gri propaganda da gerçek bilgi ile yalan bilgi homojen hale gelmiştir. Bir başka ifade ile Gri propaganda içerisinde hem rivayetleri hem de gerçek bilgileri içermektedir.³⁹

1.3.2. Sahası Bakımından Propaganda Türleri

Sahası bakımından iki tür propagandadan bahsedebiliriz: iç propaganda ve dış propaganda. İç propaganda; devletlerin ve propaganda yapımcıların iç hedef kitleye yönelik uyguladıkları propaganda faaliyetleridir. Devletlerin savaş zamanlarında ulusal desteği arkalarına almak için uyguladıkları propaganda faaliyetlerine örnek olarak gösterilebilir.⁴⁰ İç propaganda faaliyetleri milliyetçi semboller ve söylemler aracılığıyla özellikle savaş dönemlerinde savaşın haklı temellere dayandığı ve ulusal çıkarlar için vazgeçilmez olduğu vurgulanarak, milletin seferberliğe en üst düzeyde katılması için iknasında ve milletin sürekli inşasında modern ulus devletinin sıklıkla başvurduğu bir propaganda türüdür.

Dış propaganda; özellikle devletler tarafından yürütülen propaganda faaliyetleridir. Dış propaganda dış politikanın yürütülmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır.⁴¹ Örneğin savaş dönemlerinde kullanılan karşı propagandanın faaliyetleri ve psikolojik savaş yöntemleri dış propaganda türüne örnek olarak gösterilebilir.⁴²

³⁷ Nevzat Tarhan, **Psikolojik Savaş**, 5.b., İstanbul : Timaş Yayınları, 2003, s. 41.

³⁸ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 46.

³⁹ Sevda Deneçli ve Ceyda Deneçli, **a.g.m.**, s. 38.

⁴⁰ Özkan Avcı, "Propaganda Çeşitleri", **İletişim ve Propaganda**, Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı, Konya: Eğitim Yayınevi, Ağustos 2017, s. 90.

⁴¹ İbrahim U. Erkiş ve M. Erhan Summak, "Propaganda ve Dış Politika", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. XIV, S. 1-2, 2011, s. 300.

⁴² Psikolojik savaş, savaş ve barış dönemlerinde insanların hislerini, fikirlerini ve davranışlarını değiştirmek için insanların ruh halini etkileyecek bilgilerin kullanılmasıdır. Karşı propaganda ise düşman tarafın propaganda faaliyetlerinin yalan olduğunun kanıtlama amacıyla yapılan propaganda faaliyetleridir. Bknz; Nevzat Tarhan, **Psikolojik Savaş**, 5.b., İstanbul : Timaş Yayınları, 2003.

1.3.3. Konusu Bakımından Propaganda Türleri

Konusu bakımından propaganda türlerini siyasal propaganda, kültürel propaganda, askeri propaganda ve ekonomik propaganda olarak dörde ayrılmaktadır.

Siyasal propaganda; iktidar, siyasi partiler ve benzeri kurumlar tarafından hedef kitlenin davranışlarını planladıkları yönde değiştirmek amacıyla yapılan propaganda türüdür. Ayrıca siyasal propaganda siyasal iletişimin her basamağında kullanılan ve genellikle hedef kitleye hissettirilmeden yapılan propaganda faaliyetleridir. Siyasal propaganda faaliyetleri iktidarın kazanılması, sürdürülmesi veya kaybedilmesinde kilit rol oynamaktadır.⁴³

Kültürel propaganda; mevcut kültür dışındaki kültürü etkileyerek kendi lehine pozitif imaj sağlamak amacı taşıyan ve propagandacının kendi kültürünü diğer kültür içindeki hedef kitleye empoze etmek için uygulanan propaganda türüdür. Osmanlı imparatorluğunun son döneminde açılan yabancı okulların faaliyetleri bu propaganda türüne örnek olarak gösterilebilir.⁴⁴

Askeri propaganda; devletlerin askeri güçlerini kendi halkı ve diğer devletlerin halklarına göstermek amacıyla kullandıkları propaganda türüdür. Uluslararası tatbikatlar, askeri törenler askeri propaganda türüne örnek olarak gösterilebilir.⁴⁵ Askeri propaganda iktidar sahipleri tarafında tarih boyunca sık sık başvurulan bir propaganda türü olmasına rağmen özellikle 19. yüzyılın sonlarında etkisini artırmış sadece cephelerde kullanılmamış aynı zamanda düşman ülkelerin sivil yerleşimde bulunan halklarını negatif yönde etkilemek için kullanılan bir yöntemdir. Savaş zamanının sivil yerleşim yerlerine atılan broşürler bu propaganda türüne örnek olarak gösterilebilir.⁴⁶

Ekonomik propaganda; kurumsal ya da bireysel olarak yapılan doğrudan devlete maddi çıkar sağlayacak propaganda faaliyetleri şeklinde tanımlanabilir.⁴⁷ Özellikle savaş dönemlerin devletlerin birbirlerini yıpratması ve savaştaki algıyı kendi lehlerine çevirmekte sıklıkla başvurulan propaganda faaliyetleridir.

Propaganda tutumlar üzerinden denetim kurmak, kitleleri ikna edip amaçları doğrultusunda kitleyi harekete geçirmek için kitle iletişim araçlarından faydalanmaktadır. Kitle iletişimi bir

⁴³ Avcı, **a.g.e.**, s. 95-98.

⁴⁴ **a.g.e.**, s. 101.

⁴⁵ Erkiş ve Summak, **a.g.e.**, s. 300.

⁴⁶ Avcı, **a.g.e.**, s. 99.

⁴⁷ **a.g.e.**, s. 104.

görüş ve düşünceyi aktarmakta kullanılan görsel ve işitsel tüm araçları içine almaktadır.⁴⁸ Ayrıca propaganda çalışmaları sıklıkla medya kullanım tekniklerine değinerek propagandanın hedef kitlesini, amaçlarını, ikna yöntemleri, türünü ve başarısını saptamaya çalışır. Propaganda basın, radyo, el ilanları, afişler, toplantılar, rozetler, anıtlar bozuk paralar, müze gösterimleri, tiyatro oyunları, spor etkinlikleri bayraklar, marşlar, kitaplar, posta pulları, ödüller, şiirler, söylevler, sokak adları, törenler vb. araçları kullanarak kitlelere hitap etmeye çalışmaktadır.⁴⁹

Peki bir olgunun propaganda olup olmadığı nasıl saptanabilir? Bu sorunun cevabı için Garth S. Jowett ve Victorias O'Donnell 'in Propaganda ve İkna Kitaplarında geliştirdikleri 10 adımlık propaganda modelini kullanabiliriz. Bu modele göre propagandanın analizindeki basamaklar aşağıdaki gibidir;

1. Propagandan kampanyasının ideolojisi ve amacının saptanması
2. Propagandanın ortaya çıktığı bağlamın belirlenmesi
3. Propagandacının tespit edilmesi
4. Propagandanın organizasyon yapısının saptanması
5. Hedef kitlesinin bulunması
6. Medyanın nasıl kullanıldığının saptanması
7. Etkiyi azami seviyeye çıkartmak için kullanılan yöntemlerin bulunması
8. Kitlenin çeşitli yöntemlere verdiği tepkilerin incelenmesi
9. Eğer mevcut ise karşı propagandanın saptanması
10. Etki ve değerlendirmenin yapılmasıdır.

Bu analiz propagandanın yapıldığı zaman bağlamında hangi amaçlar ile hangi kitle iletişim araçlarını kullanarak, hangi tepkiyi amaç edindiğini ortaya koymaktadır. Analiz aynı zamanda istenilen tepkiye ulaşmak için kullanılan sembollerin hangileri olduğunun saptanmasını da sağlamaktadır.⁵⁰

⁴⁸ Akarcalı, **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁹Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 366.

⁵⁰ **a.g.e.**, s. 358-359.

1.4. Propagandanın Temel Amacı

Propagandada her ne kadar yapılış biçimi ve amacı açısından farklı türler mevcut ise de propagandacının propagandayı yapmasında bazı *temel hedefler/amaçlar* söz konusudur. Propagandacıların amacı semboller aracılığı ile duygulara hitap edip kolektif kimliğin yaratılmasıdır.⁵¹ Propaganda yapımcılar tarafından hedef kitlenin, amaçlanan kolektif kimliğe sahip olması için simgeler ve mitler sürekli ve sistematik şekilde kullanılır. Semboller hedef kitlenin kendilerini bir yere ya da bir şeye ait hissetmesini amaçlayarak aslında tek tek kişilerin duygularına hitap ederler. Semboller aracılığı ile propaganda grup belleği, kültürel bellek ve kurumsal belleği yaratmayı amaçlar. Bu belleklerin tümü kolektif hafızayı meydana getirmektedir. Tarih geçmişte olan olaylarken, kolektif hafıza geçmişi günümüzle bağlayan bellek olarak tanımlanabilir. Bellek kolektif ya da bireysel olsun tarihin seçmeci yorumunda oluşur ve zaman içerisinde gruplar değişse dahi propaganda aracıyla oluşturulan bellek sayesinde gruplar kendilerinin hep aynı olduklarını iddia ederler.

Philip Schlesinger'in aktarmasıyla Jean-William LaPierre'ye göre *“kolektif kimlik; grubun ortak bir geçmiş ile kendini tanımladığı kolektif bellektir.”* Kolektif kimliğin en özgün örneği ise ulusal kimliktir.⁵² Ulusal kimlik, semboller ve mitler aracılığıyla kolektif hafıza yaratılarak oluşturulur. Kolektif hafıza oluşturulurken vatanseverlik ve milliyetçilikten faydalanılır, bu sayede hedef kitlenin duygularını hareket geçirmek amaçlanır.

Toplumsal hafıza yaratmak amacıyla kullanılan propaganda faaliyetlerindeki amaç ortak bir geçmiş yani ortak bir kimlik yaratmaktır ki bu ulusal kimliktir. Yaratılan ulusal kimlik aracılığıyla millet oluşturulur ve sürekli bir şekilde anıtlar, bayraklar, anma törenleri vb. araçlar ile yeniden inşa edilir.⁵³ Bir başka deyişle Propaganda kullandığı semboller aracılığıyla bir ifadenin kolektif olarak algılanmasını sağlayarak ulusal kimliği yani milleti inşa eder.⁵⁴ Modern ulus devlet, propaganda faaliyetleriyle oluşturmuş olduğu ulusal kimliği kullanarak meşruluğunu sağlamaya çalışır. Ulus devlet, meşruiyetini, milliyetçi içerikli propagandayı bir araç olarak kullanıp, kolektif rıza imalatı ile sağlar. Ulus devlet ve propaganda arasındaki bu girift ilişkiyi anlamak için modern ulus devletinin oluşum süreci incelenerek; propagandanın, ulus devlet oluşumundaki ve sonrasındaki konumunun saptanması gerekir.

⁵¹Lasswell, “The Theory..., a.g.e., s. 627.

⁵² Philip Schlesinger, **Medya Devlet ve Ulus: siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlik**, Çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994, s. 260-261.

⁵³ Jowett ve O'Donnell, a.g.e., s. 250-252.

⁵⁴ Toby Clark, **Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge**, Çev. Esin Hoşsucu, 3.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 153.

1.5. Modern Ulus Devlet ve Propaganda

Bugünkü uluslararası sistemin baş aktörü konumunda olan devlet biçimi son iki asırdır tarih sahnesinde bulunan modern ulus-devlet modelidir. Modern devletin oluşmasını sağlayan koşullar 16. yüzyıl Avrupa'sında başlamış ve modern devlet 18. yüzyılda modern ulus devlet halini almıştır. 17. yüzyıl ağırlıklı olarak ticaret ve endüstrinin gelişmesi, Rönesans ve reform hareketleriyle birlikte aydınlanma düşüncesinin oluşturmuş ve Avrupa'da modernleşme süreci⁵⁵ Batı Avrupa merkezli olarak başlamıştır.⁵⁶

Modernitenin ürünlerinden biri olan modern ulus devlet 3 temel sac ayağı üzerinde oluşmuştur. Bu üç sacayağı; Tarım ve sanayi devrimleriyle ekonomik olanın değişmesi; feodal toplumun yıkılışı; ulusal din ve ulusal Pazar anlayışlarının oluşmasıdır. Ulus devlete geçiş, farklı dönemlerde farklı dinamiklerle oluşsa da diyebiliriz ki ilk kez Batı Avrupa'da oluşmuştur. Ulus devlete geçişte, önce kilise ile olan bağlar şekillenmiş yani dini olan millileştirilmiş, ardından sosyolojik olarak toplumu ulusallaştırıp, ulus devlette zemin hazırlamıştır. Batı Avrupa merkezli olarak oluşan modern ulus devlet modeli önce Avrupa'nın bütününe yayılmış ardından modernleşme sürecinin bir sonucu olan modern ulus devlet modeli tüm dünyaya ihraç edilmiştir. Yukarıdan da anlaşılacağı üzere, modern devlet ortaçağ Hristiyanlık âleminin ve feodal düzenin bozulması sonucunda uluslararası hukukun biçimlendiği 16. ve 17. yüzyılın ürünü olarak oluşmuştur.⁵⁷

Uluslararası hukukun ve modern devletin temelleri 30 yıl savaşları⁵⁸ olarak adlandırılan Avrupa'da yapılmış son büyük mezhep savaşının⁵⁹ sonunda oluşturulan Westphalia barışıyla

⁵⁵ Modern, kelime olarak günümüzde iki farklı anlam taşıyan bir kavramdır. Bir anlamı çağa ait olan ve bu çağda ortaya çıkan iken diğeri ise eskiden yeniye geçiş anlamıdır. Modernite ise insan aklıyla geleceğin belirlenebileceğini ve dünyanın akılcı yöntemler aracıyla anlaşılabilirliğini söyleyen bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Modernite kavramı felsefi olarak 17. Yüzyıl Avrupa'sında Rönesans ve reform hareketlerinin ışığında aydınlanma düşüncesinin oluşumuyla ortaya çıkmıştır. Modern çağı tamamlayan oluşum ulus devlet ve modernitenin siyasal projesi olan demokrasidir. Detaylı bilgi için bkz; Abdolvahap Akıncı, "Modern Ulus Devletlerin Doğusu", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 34, Aralık 2012, ss. 61-70.

⁵⁶ a.g.m., s. 61.

⁵⁷ Edward H. Carr, **Milliyetçilik ve Sonrası**, çev. Osman Akinhay, 6.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 11.

⁵⁸ Otuz yıl savaşları Avrupa'da din sebebiyle çıkan son büyük savaştır. 1618'de İmparatorun güç artışı istemeyen Protestanların Bohemya'da başladığı ayaklanmayla başlamaktadır. Otuz yıl savaşları alman iç savaşı olarak başlamıştır. 30 yıl savaşları, savaşın baş aktörü Kutsal Roma Germen imparatorluğu ve bağlı prensliklerin savaşması nedeniyle bir iç savaş niteliğindedir. Fakat zamanla Batı Avrupa'nın bütün ülkelerin katıldığı savaşlar dizisi haline gelmiştir. 30 yıl savaşları birçok ittifaka sahne olmuştur. Bu ittifaklardan en önemlisi olarak; Katolik Roma-Germen imparatorluğu 1635 yılında gücünü toparlamaya başlamasıyla Katolik Fransızların Protestan Alman Prensliklerini desteklenmesi gösterilebilir. Savaşların sonucunda kazan taraf Protestanlar olmuştur. Bu durum devletin çıkarlarının dinsel bağlılıkların önüne geçtiğinin en büyük olarak göstergesi olarak nitelendirilebilir. 30yıl savaşlarının son bulması 1648 Westphalia barış anlaşmasıyla gerçekleşmiştir. Detaylı bilgi için bkz; Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, 28.b., Ankara: İmge Kitabevi, Ekim 2013. ve Ali Çimen ve Göknuur Gögebakan, **Tarihi Değiştiren Savaşlar**, 3. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.

atılmış ve Avrupa’da ortaçağda hâkim olan feodal düzenden (kilise merkezli gevşek hiyerarşik düzenden) farklı bir düzene geçilmiştir. Özetle Westphalia Barışı, kilisenin gücünün tam anlamıyla sınırlandırıldığı devlet, savaş, iktidar sorunlarının tartışıldı ve bu tartışmaların sonucunda modern devletin temellerin atıldığı bir konferanstır.⁶⁰ Bu konferansla birlikte devletin meşruiyet kaynağının değişmiş olduğu kanıtlanmaktadır. Meşruiyet inançla ilgili olan bir kavramdır fakat buradaki inanç dini değil devletin meşruluğuna duyulan inançtır.⁶¹ Modern devlet öncesinde meşruiyetin kaynağı kutsallık yani meşru bilginin kutsal bir kaynağa dayanması ve kutsal olan kilise tarafından onaylanmasıyla mümkün olmaktadır. Özetle modern öncesi feodal düzende hukukun ve bilginin kaynağı da iktidarın kaynağı da kilisenin kendisiydi.⁶² Modern devlete geçişle birlikte meşruluğunu kiliseden alan feodal yapı yıkılmış ve yeni bir meşruiyet kavramına ihtiyaç duyulmuştur. Modern devlet bu ihtiyacı, milliyetçiliği ve ulus devletin unsurlarından olan milli egemenlik ilkesiyle karşılamıştır.⁶³

Milli egemenlik, siyasal iktidarın kaynağı olarak ulusun kendisini görmektir şeklinde tanımlanılabilir.⁶⁴ Siyasal iktidarın kaynağı olarak ulusun kendisini görmesi için milli kimliğin oluşturulması gerekmektedir. Milli kimliğin bir başka ifade ile milli bilincin oluşturulmasında modernitenin ürünlerinden biri olan milliyetçilik kullanılmıştır. Milliyetçilik, kolektif bir güç olarak milleti yaratır ve millete ortak özellikler yükler. Milliyetçilik tarafından yüklenen ortak özellikler, milleti kültürel ve tarihsel olarak inşa edilmesini sağlayan bir söylem biçimi yaratılmasıyla gerçekleşir. Milliyetçiliğin yarattığı söylem biçimi dünyayı algılamının bütününe ilişkin unsurları kapsayarak milli bilinç yaratılmasında ve akabinde milli kimliğin yani milletin oluşturulmasını sağlar.

Millet kavramının ne olduğuna dair pek çok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Milliyetçilik ve millet kavramları ile ilgili çalışmalar yürüten Ernest Gellner’e göre millet modern olarak idealize edilmiş en belirgin kalabalığı nitelendirmektedir.⁶⁵ Gellner, modern ulusları inceleyerek ulusu modern devlet ile oluşmuş siyasal ve toplumsal bir örgütlenme biçimi

⁵⁹Çimen ve Gögebakan, **a.g.e.**, s. 225.

⁶⁰Sander, **a.g.e.**, s. 101-102.

⁶¹M. Hilmi Özev, “Meşruiyet Kavramının Dönüşümü”, Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni, S. 57, 2005, s. 88.

⁶²Özev, **a.g.e.**, s. 92.

⁶³Tuğrul Korkmaz, **Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluçuluk**, Ankara: Binyıl Yayınevi, Aralık 2016, s. 46.

⁶⁴**a.g.e.**, s. 49.

⁶⁵Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan, 3.b., İstanbul: Hill Yayın, Temmuz 2018

şeklinde tasvir etmiş ve tarihsel bir kategori olarak nitelendirmiştir. Gellner, aynı zamanda ulus oluşumunda sanayi toplumunun etkili olduğunu çalışmalarında belirtmiştir.⁶⁶

Bir başka düşünür olan Eric Hobsbawm'a göre millet, değişmez ve asli bir toplumsal birim şeklinde değerlendirmez, milleti modern döneme ait bir olgu olarak kabul eder. Milleti, ancak modern ulus devlet ile ilişkilendirdiğinde toplumsal bir birim olarak kabul eder. Milletlerin ezelden ebediyete kadar var olan politik bir kader olduğu iddiasını bir mit olarak değerlendirir.⁶⁷ Hobsbawm, analitik düzlemde bir değerlendirme yaparak milletlerin devletleri değil devletlerin milletleri yarattığını söyler. Ayrıca modern bir kavram olarak milletin modernleşmenin sonucunda oluşan pek çok çıktıyla ilişkili olduğunu çalışmalarında belirtmiştir. Modern devletlerin, Fransız ihtilali sonrasında yönetimleri altındaki kitleyi dikkate alma zorunluluğu oluştuğunu söyleyerek, modern ulus devletin Kitle toplumunu kontrol altında tutmak için çeşitli faaliyetler ile birlikte kamusal, siyasal, kültürel benzerlikler oluşturup milletin varlığını sağlayarak kendi varlıklarını devam ettirdiğini vurgulamaktadır.⁶⁸

Benedict Anderson ise milleti yapay bir kimlik olarak değerlendirerek milleti hayali cemaat şeklinde nitelendirir. Milleti ortak bir kimliği, vatani ve dili olan reel bir topluluk olmadığını, hayal edilmiş bir siyasal topluluk olduğunu Hayali Cemaatler isimli çalışmasında belirtir. Anderson'a göre millet hayalidir çünkü en küçük milletin üyeleri dahi birbirlerini tanımamaktadır.⁶⁹ Anderson çalışmasında ulusun sınırlı olarak hayal edildiğini yani hiç bir ulusun kendisini tüm dünya nüfusunu kapsayacak biçimde tanımlamayacağını belirtir. Ayrıca ulusun egemen olarak hayal edildiğini çünkü modernleşme çağında hiyerarşik haneden mülkiyetinin yerine koyulan meşrulaştırıcı bir unsur olduğunu söylemektedir. Son olarak Anderson modern ulus devletin eğitim, dil, kitle iletişim araçları, idari düzenlemeler ve benzeri yöntemlerle ulusu inşa ettiğini söylediğini belirtebiliriz.⁷⁰

Millet ve milliyetçilik literatüründe sıklıkla atıf alan Anthony D. Smith'e göre milletler siyasi bir topluluk olarak uluslararası sistemin temel aktörleridir. Ulusların modernizasyon sürecinin bir parçası şeklinde değerlendirerek ulusların modern yapılanmalar olduğunu söyler. Gellner, Hobsbawm ve Anderson'dan farklı olarak ulusların incelenmesini modernlikleri üzerine değil etnik, kültürel ve benzeri özellikleri açısından incelenmesi gerektiğine çalışmalarında

⁶⁶ Numan D. Aksoy ve Halis A. Arslantaş, "Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-devlet", TÜBAR, 28, Güz 2010, s. 32.

⁶⁷ Eric J. Hobsbawm, **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, Çev. Osman Akinhay, 4. b., Ayrıntı Yayınları, 2010, s. 20-25.

⁶⁸ Ceren Yegen, **Siyasal İletişim: Propaganda ve Ulusal kimlik**, İstanbul: Kriter Yayınları, 2018, s. 121.

⁶⁹ Benedict Anderson, **İmagined Communities Reflections on the Orgin and Spread of Nationalism**, London: Verso, 2006, s. 6-7.

⁷⁰ Yegen, **a.g.e.**, s. 126-129.

değirmiştir. Bu açıdan Smith etni ve ulus kavramları arasındaki farklılıktan yola çıkarak ulusu “*ortak bellek, tarih, mit, toprak, hukuk ve kültürü paylaşan insan topluluğu*” şeklinde tanımlarken etni kavramını “*bir vatan, paylaşılan anılar ya da daha fazla paylaşılan kültürel elementler, dayanışma ölçüsü ve ecdadların ortak mitlere haiz olan insan topluluğu*” olarak tanımlamaktadır.⁷¹ Ayrıca etni ve ulus karşılaştırıldığında etnide genellikle belirli bir bölgeye duyulan bir bağlılığın olduğunu ve kamusal kültür eksikliğinin söz konusu olduğunu vurgularken, etninin aynı zamanda ulusun unsurların biri olduğunu çalışmalarında belirtir. Milleti, milletin kendisinden daha eski olan etninin, modernite aracıyla dönüşmüş hali şeklinde tanımlar.

Smith milliyetçilik yardımı ile modern dönem öncesi bağ ve duyguları halkın egemenliği ve kitle kültürü ile birleştirip modern milletin oluşturulduğunu söyler.⁷² Smith milleti “*üyelerinin paylaşılan hatıra, sembol, mit gelenek ve değerler geliştirdiği, bir tarihi bölgeye ya da ‘anavatana’ bağlı olduğu ve buralarda yaşadığı, belirgin bir toplumsal kültürü oluşturduğu ve yayıldığı, paylaşılan adetleri ve standartlaşmış yasaları gözettiği, isimlendirilmiş ve kendini tanımlamış insan topluluğu*” olarak tanımlar.⁷³ Milliyetçilikle seçkinler tarafından yaygın adetleri kapsamı içine alınan, siyasi amaçlarının gerçekleştirilmesi için herkesçe bilinen semboller kullanılarak⁷⁴ kitlelere mitler, efsaneler, semboller ve değerler yükleyen milliyetçi proje aracıyla milli şuur yani milli kimliğin yaratıldığı Anthony Smith’in milliyetçilik kuramında sıklıkla belirtilir.⁷⁵

Smith milli kimliğin modernitenin ürettiği diğer kolektif kimliklerden daha işlevsel olduğunu vurgular. Milliyetçilik aracıyla oluşturulan milli kimlik diğer kolektif kimliklerden farklı olarak toprağı temel alan ve yurttaşların hepsinin kardeş olduğu varsayımı üzerinden hareket eden siyasi topluluğun kardeşlik duygusunu pekiştirecek ritüeller ve semboller aracıyla millet oluşumunu ve bir cemaat haline dönüşmesini sağlar.⁷⁶ Milli kimlik yaratılarak oluşturulmuş bu cemaat siyasi iktidarın kaynağı olarak kullanılır. Milletin oluşturulması ile oluşan bu yeni meşruluk anlayışı halk egemenliği ve halkın idaresi ilkeleri üzerine kuruludur. Bir başka

⁷¹ Yegen, **a.g.e.**, s. 129-130

⁷² Anthony Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, Çev. Derya Kömürcü, İstanbul: Everest Yayınları, Ocak 2002, s. 179.

⁷³ Anthony Smith, **Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik**, Çev. Bilge Firuze Çallı, İstanbul: Alfa Basım Yayın, Mart 2017. 45.

⁷⁴ **a.g.e.**, s. 49.

⁷⁵ Anthony Smith, **Küreselleşme...**, **a.g.e.**, s. 180.

⁷⁶ **a.g.e.**, s. 176-177.

şekilde ifade edecek olursak Smith’inde ifadesine göre milliyetçi proje ile yönetilenlerin bağlı oldukları toprak birimlerine kolektif özdeşlik hissi yaratılarak oluşturulur.⁷⁷

Milliyetçiliğin kolektif özdeşlik yaratarak, toplumsal bilinci oluşturmasıyla yarattığı milletin iktidarın kaynağı durumuna gelmesinde gittikçe artan kitle iletişim araçların rolü büyüktür.⁷⁸ Gelişen kitle iletişimi sayesinde modern devlet milliyetçi ideolojiyi kullanarak kitlelerde kolektif bir kültür oluşturarak milletin inşası sağlamaktadır. Modern devlet sınırları içerisine yaşayan hedef kitlesindeki tekil üyelerini millet haline dönüştürmek için Smith’in ifadesiyle otantik kökleri yeniden keşfedip onlarda kardeşlik ve akrabalık duygularının sürekli şekilde üretilmesi ve üretilen duygulara binaen ortak hedefler yüklemekte, kitle iletişim araçlarını kullanmaktadır.⁷⁹ Destansı mitler, efsaneler, kahramanlık hikâyeleri ve geçmişten gelen semboller aracıyla kitlelerde ortak duygu ve hedeflerin oluşturulması sağlanır. Kullanılan mitler ve semboller ile toplumda etno-tarihle milli yazgı arasında bir bağlantısı sağlanmaktadır.⁸⁰ Modern devletin oluşturduğu ortaklıklar destanların, efsanelerin, mitlerin ve sembollerin bağımsızlık törenleri ve anma şenlikleri gibi ritüeller gerçekleştirilerek, meclis binası milli marş, milli bayrak ve para gibi semboller kullanılarak ve kıyafet, müzik, insan isimleri ve jest gibi genel toplumsal ilkeler kullanılarak gerçekleştirilir. Yaratılan ortaklık duygusundan oluşan milli kimlik dokunaklı törenler, sürekli tekrarlanan ritüeller, etkileyici semboller (başkentler, anıtlar, armalar vb.) ile koreografi içeren müzikli kitle toplantılarıyla sürekli biçimden yeniden inşa edilir.⁸¹

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere Smith milliyetçilik ve milletin, modernleşme sonucunda oluşan kitle toplumunun karşılıklı bağımlılık ve kitle iletişiminin temel unsurları olarak kabul eder.⁸² Anthony Smith’in millet ve milliyetçilik hakkındaki görüşlerini propaganda perspektifinden değerlendirecek olursak; Smith ulusal ortaklıklar yaratmak amacıyla mitler, semboller, efsaneler aracıyla kolektif belek oluşturulup milli kimliğin inşa edildiğini ifade etmektedir. Modern devlet tarafından milli kimlik, inşa edilmiş bilinçli bir girişim olarak milleti oluşturup modern devletin istediği yönde harekete geçirmeyi amaçlar. Modern ulus devlet inşa ettiği milleti ulusal bilinç ve milli kimlik bağlamında toplamak için propagandadan yararlanır.

⁷⁷ a.g.e., s. 175-176.

⁷⁸ a.g.e., s. 102.

⁷⁹ a.g.e., s. 177.

⁸⁰ a.g.e., s. 180-181.

⁸¹ Anthony Smith, **Etno-Sembolizm...**, a.g.e., s. 75.

⁸² Anthony Smith, **Küreselleşme...**, a.g.e., s. 183.

Ulusal kimlik oluşturmakta kullanılan enstrümanlardan mit ve semboller; ulusal mekân, zaman, dil, yaratılan öteki, düşmanı kullanırken, ulusal soy inşa etmekte etniyi, milli kutsal bir söylem yaratılmasında ve milletin sergilenmesinde müzeler, törenler, ritüeller ve milli bir tarih yaratılarak sürekli kullanılmaktadır.

Yukarıda saymış olduğumuz enstrümanlar propaganda yapıcı olan modern devlet tarafından sistematik ve sürekli bir şekilde kullanılarak, hedef kitlesi olan toplumda kolektif bir bilinç oluşturup mili kimliğin oluşmasını sağlamaktadır. Propaganda yapıcı olarak modern ulus devletin milli kimliğı oluşturmak için kullandığı mitler ve semboller aracıyla milli kimlik oluşturulur ve milli kimliğin sürekli yeniden inşasıyla milletin oluşumu sağlar. Yine yukarıda değındiğimiz üzere propaganda yapıcı olarak değılendirdiğimiz modern ulus devlet, millet inşa ederken, bunu milliyetçi ideolojiyi baz alarak yani milliyetçi proje etrafında gerçekleştirmektedir şeklinde ifade edebiliriz.⁸³ Milliyetçilik ideolojisi aracıyla propaganda yapıcı olan modern ulus devlet milleti her şeyden üstün görerek, inşa ettiğı milli kimliğı gündelik hayatın her noktasına ulaştıracak milliyetçi bir söylem geliştirir.⁸⁴ Propaganda yapıcı olarak değılendirdiğimiz modern ulus devlet oluşturduğu bu söylem biçimi aracıyla sistematik ve sürekli olarak milleti yeniden inşa eder.

Garth S. Jowett ve Victorya O'Donnell'in Propaganda ve ikna kitabında propagandanın gelişimini üç temel öge üzerine yapılandırmaktadır. Bunlardan ilki ulus devletin oluşumu ile milletin rızasını alma zorunluluğı, ikincisi kitle iletişim araçlarının artışı ile propagandacının amaçları doğırtusunda ikna edilip uygun tepkiler verilmesini sağlama ve son olarak propaganda psikolojisi anlayışının gelişmesi ve gelişmeye bağılı olarak propaganda faaliyetlerindeki artıştır. Jowett ve O'Donnell'in kitaplarında belirttikleri 3 öge çeşitli biçimlerde birleşip propagandanın sürekli ve sistematik olarak hedef kitlenin rızasını sağlamak adına kullanılmaktadır.⁸⁵ 18. Yüzyıldan itibaren düşünceleri ve algıları yönlendirmek, toplumsal değıer ve semboller üretmek için propaganda stratejik ve sistematik bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Modern devletler propagandayı iktidarlarının meşrulaştırma aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Özellikle Fransız ihtilali ile birlikte Katolik kilisesinin dinsel anlamda yayılmakta kullandığı propaganda, dinsel alanda siyasal alana geçmiştir. Aydınlanma düşüncesi, feodalitenin yıkılışı ve ardından gerçekleşen Amerikan ve Fransız devrimleriyle

⁸³ Yegen, **a.g.e.**, s. 96-100.

⁸⁴ **a.g.e.**, s. 105.

⁸⁵ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 82-83.

bireyin ön plana çıkmış, siyasal iktidarlar egemenliklerini meşrulaştırmak için propagandaya başvurmuşlardır. 19. yüzyılda modern ulus devletin tam anlamda oluşmasıyla yönetenler artık sadece belirli şartlar altında değil sürekli olarak sınırları içinde yaşayan halkın desteğini almak zorunda kalmışlardır ve bu nedenle propaganda modern ulus devletin vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir.⁸⁶ Propagandacı olarak modern ulus devlet, millet algısının toplumsal açıdan meşruiyet kazanması için milliyetçi söylem ve semboller içeren propaganda faaliyetlerinde bulunurlar.⁸⁷ Yukarıda da değindiğimiz üzere milliyetçi söylem içeren propaganda faaliyetleri ulusal kimlik kurgulanarak milletin modern ulus devlet tarafından belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda seferber edilmesi sağlanır.⁸⁸

Modern ulus devlet milliyetçi söylem içeren propaganda faaliyetleri aracılığıyla yarattığı kolektif kimlik ile meşruiyet sağlama ve hedef kitlesi olan halkı amaç ve hedefleri doğrultusunda seferber etme ihtiyacının yerine getirir. Smith'in de çalışmalarında vurguladığı gibi halkta kardeşlik ve akrabalık duyguları yaratılması ve sürekli olarak bu ve benzeri duyguların yeniden üretimiyle millette için ortak hedefler belirleyip bu hedeflerin kolektif ihtiyaç algısı altında gerçekleştirilebilmesi adına millet propaganda faaliyetleri aracılığıyla seferber edilmektedir.⁸⁹ Modern ulus devlet halk seferberliğine özellikle kriz ve savaş dönemlerinde ihtiyaç duymaktadır. Yaratılan milli kimlik duygusu ve ortak hedefler bağlamında milletin üyeleri milletlerini savunmak uğruna bir takım kişisel fedakârlıklar yapmaya ikna edilmesi için propaganda faaliyetleri modern ulus devlet tarafından özellikle 19. Yüzyıldan itibaren kullanılmaktadır. Vatan kavramı üzerine inşa edilmiş olan milli kimlik duygusu ile milletin üyeleri olan vatandaşlar, milletlerini ve vatanlarını savunmak için yaşamlarını feda etmeye hazır olurlar.

Millet, özellikle kriz dönemlerindeki korku ve duygusal havadan da yararlanarak propaganda faaliyetleri aracılığıyla modern devletin temel savaş aracı haline getirilmiş olur. Modern ulus devletin temel savaş aracı haline getirdiği millet ile savaşın doğası, geçmiş yüzyıllarla karşılaştırıldığında değiştirilmiş olur. Savaşın değişen doğası modern ulus devletin propaganda faaliyetleri ile kitlesel fedakârlık yaratılarak, milletlerin mobilizasyonunun/seferberliğinin sağlanması ihtiyacını doğurmuştur.⁹⁰

⁸⁶ Akarcalı, **a.g.e.**, s.14-15.

⁸⁷ Yegen, **a.g.e.**, s. 106.

⁸⁸ **a.g.e.**, s. 100.

⁸⁹ Anthony Smith, **Küreselleşme...**, **a.g.e.**, s. 176-177.

⁹⁰ **a.g.e.**, s. 178.

2. BÖLÜM: PROPAGANDA VE SAVAŞ

2.1. Topyekûn Savaş Fikri ve Seferberlik

Savaş kavramı aynı propaganda kavramı gibi tanımlanması güç bir kavramdır. Savaş kavramını, anlamı açısından incelediğimizde birçok farklı ifade ve tanımlamaların yapılmış olduğu çok disiplinli bir alan karşımıza çıkmaktadır. Sun Tzu “*Savaş Sanatı*” adlı eserinde savaşı devlet için hayati önemi olan, yaşam ya da ölümle son bulunan bir saha olarak, hayatta kalmaya ya da mahvolmaya giden yoldur şeklinde tanımlamaktadır.⁹¹ Savaş alanında yapılan çalışmalarda temel kaynak olarak kullanılan,⁹² Ünlü Savaş teorisyeni Prusyalı bir General olan Carl von Clausewitz “Savaş Üzerine” isimli kitabından savaşı, devlet merkezli ve kavramsal olarak incelenmiş “*savaş, düşmanı irademizi kabule zorlamak için kuvvet kullanma eylemidir*”⁹³ şeklinde tanımlanmıştır.

Savaş insanlık tarihi kadar eski bir olgu olmak ile birlikte tarih boyunca değişen bir olgu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Doksanlı yıllardan itibaren yapılan akademik tartışmalarda savaşın değişim geçirdiği ve bu değişimin süreklilik içerisinde gerçekleştiği kabul edilmiştir. Clausewitz eserinde savaşı bukalemuna benzeterek savaşın özünde aynı olsa da zaman içerisinde karşılaştığı koşullara bağlı olarak değişiklik gösterdiğini ifade etmeye çalışmıştır.⁹⁴ Savaş teknolojisinin gelişmesi, demiryolu ulaşımıyla yaşanan teknolojik gelişmeler, sanayi devrimi ve sanayi devrimine bağlı oluşan kitle toplumu ve meşruluğunu milletten alan modern ulus devlet biçiminin oluşmasıyla birlikte gerçekleşen koşullar neticesinde savaşın niteliği de koşullarla doğru orantılı bir şekilde değişmiştir. Savaş artık toprak bütünlüğü ve hanedanlık için yapılmaktan çıkmış, milletlerin varoluşları adına yapılır olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren özellikle 1789 Fransız ihtilalinin güçlendirdiği modern ulus devlet yapısı ve sonrasında Napolyon Savaşlarıyla oluşan kitlesel ordular ve zorunlu askerlik sistemiyle yurttaşlar/millet savaş faaliyetlerinin hizmetine sunulmuştur.⁹⁵ Devlet, savaşın finansal ve

⁹¹ Ali B. Varlık, “Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım”, *Avrasya Terim Dergisi*, C. 1, S. 2, 2013, s. 117.

⁹² Haldun Yalçınkaya, **Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı**, Ankara: İmge Kitabevi, Ocak 2008, s. 19.

⁹³ Carl von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, Çev. Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayıncılık, Nisan 2008, s. 30.

⁹⁴ Haldun Yalçınkaya, “Savaşın Değişimi Ve Savaş Çalışmalarında Farklı disiplinler”, **Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar**, Der. Haldun Yalçınkaya, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s. 14.

⁹⁵ Ersin Embel, “Topyekûn Savaş Uygulamasının Tarihsel Gelişimi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C. IV, S. 1, Mart 2016, s. 155.

askeri araçlarını sağlayacak tek meşru güç halini almıştır.⁹⁶ Finansal ve askeri tüm ihtiyaçları karşılayacak tek meşru kurum olan modern ulus devlet, kitlesel celple oluşturulan vatandaş ordular ile milletin nihai varoluşu için savaş yapıldığı anlayışını oluşturdu. Kısaca özetleyecek olursak modern ulus devleti oluşturan koşullar beraberinde yeni ordu biçimi olan milli ordular ve ulusal savaşları oluşturmuş oldu. Ulusal savaşlarla, ulusallaşmanın hem sonucu hem aracı olan milli orduların⁹⁷ oluşması milletin üyelerinin ne uğruna savaştığını bilen ve onun uğruna ölen ve öldüren üniformalı vatandaş haline dönüşmesini sağlamıştır.

1861-1864 Amerikan İç Savaşı ve 1864-1871 Alman Birliğinin oluşturan savaşlarla savaş yeni bir çerçeve kazanmaya başlamıştır.⁹⁸ Clausewitz'in devrim savaşları ve sonrasındaki savaşları tanımlamak için kullandığı mutlak savaş⁹⁹ fikri 1860'lı yıllarda yapılan savaşlarla yerini topyekûn savaş fikrine bırakmaya başlamıştı.¹⁰⁰ 1860'lardaki savaşlar sınırlı amaçlar ile başlamış fakat amaçlar giderek genişlemiş ve radikalleşmiştir. Amaç tümenden işgal ve imha halini almıştır. Genişlemiş ve radikalleşmiş bu yeni amacı gerçekleştirmek için teknolojik ve ekonomik tüm kaynaklar kullanılmaya başlanmıştır. 1860'lardaki savaşlar amacının değişmesiyle birlikte askere alma uygulamalarıyla ve cephe gerisinde sivillerin savaş faaliyetlerine destek olması için üretime katılmalarıyla birlikte tarihte daha önce eşine rastlanmayan halkın, savaşın kaynağı haline gelmesi durumu söz konusu olmuştur. Savaşın amacının değişmesi, amaca ulaşmak için sivillerin savaşın kaynağı halini alması, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin savaş için seferber edilmesiyle birlikte modern ulus devlet kitle iletişim araçlarını kullanarak propaganda aracıyla kamuoyu üzerindeki siyasal gücünü artırmıştır.¹⁰¹

⁹⁶ Jörn Leonhard, "Ulus İnşası, Savaş Deneyimleri Ve Avrupa Modelleri Britanya'da Zorunlu Askerliğin Reddi", **Askerlik "İşi" Askeri İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi (1500-2000)**, Der. Erik Jan Zürcher, çev. Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 498.

⁹⁷ Ayşe Gül Altınay, "Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersi", **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu**, Der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, s. 180.

⁹⁸ Embel, **a.g.m.**, s. 161.

⁹⁹ Clausewitz savaş üzerine adlı çalışmasında "*mutlak savaş*" doktrini ortaya atmıştır. Mutlak savaş doktrinin açıklaması için gerçek savaş ve mutlak savaş kavramlarının arasındaki farkın ortaya konulması gerekmektedir. Gerçek savaş siyasetin akışı içerisinde gerçekleşen "siyasetin başka araçlarla" devamı şeklinde ifade edilen bir kavramken, mutlak savaş savaşın siyasetin yelpazesinden çıktığı ve araç olan şiddetin amaç haline geldiği durumu ifade eder. Bknz; Burak Gülboy, **Mutlak Savaş Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme**, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık, Ağustos 2014, s. 5-6. Clausewitz'in ortaya attığı mutlak savaş anlayışı 19. Yüzyıldan itibaren aşamalı olarak gelişen topyekûn savaş fikrinin özünü ortaya koyan kavramsal bir açılamadır. Bknz; Embel, **a.g.m.**, s. 162.

¹⁰⁰ Leonhard, **a.g.e.**, s. 499.

¹⁰¹ Embel, **a.g.m.**, s. 161-162.

Yaratılmış olan düşmanlık algısı ile siyasal, toplumsal, ekonomik ve teknolojik tüm kaynakların seferber edildiği topyekûn savaş fikri¹⁰² ortaya çıkmıştır. Topyekûn savaş, modern ulus devletin düşmanı olan devletin veya devletlerin bütün savaş kapasitesini yok etme amacıyla kendi askeri, ekonomik, teknolojik ve insan kaynaklarının tümünün topyekûn bir planlama ile seferber etmesiyle gerçekleşmektedir.¹⁰³ Topyekûn savaş için yapılan topyekûn planlama ve seferberlik sağlanabilmesi için nicel faktörler kadar nitel faktörlerinde¹⁰⁴ ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Modern ulus devletler yeni oluşan koşullar doğrultusunda gelişen yeni savaş biçimi için sahip oldukları tüm potansiyellerini savaşa aktarabilmek adına planlı bir örgütlenme modeli kurmuşlardır. Bu örgütlenme modeli, devletin meşruiyet ve savaş kaynağı olan millet tarafından desteklenmesi ideolojik ve moral faktörler şeklinde tanımlayabileceğimiz nitel faktörler tarafından gerçekleştirilir. Modern ulus devletler topyekûn seferberlik için gerekli olan motivasyonu propagandaya başvurarak gidermişlerdir.

Özetle, sanayi alanındaki gelişmeler ve iç siyasetteki ulusçu tavrın gelişerek daha disiplinli ve ulusu için fedakârlık yapmaya hazır yurttaşların inşasıyla beraber 20. yüzyılda düşmanlığın uluslaştırılması ve ulusal hırsın oluşturduğu topyekûn bir düşmanlık algısı oluşmuştur.

2.2. Savaş Propagandası

Propagandanın bir savaşta bir araç olarak kullanılması insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. En eski kabile savaşlarında savaş başlamadan önce çalınan davul sesleri ve büyü benzeri söylenen sözler düşmanın cesaretini kırmaya çalışması, antik Çin döneminde Çinlilerin roketleri düşmanları korkutmak amaçlı kullanmaları, Julius Ceasar'ın zırhlı bir göğüslük, beyaz at yarı tanrı yeni insan görünümüyle yarattığı efsanelerle hem düşmanları hem de savaşçıları etkilemesi örneklerden sadece bir kaçıdır.¹⁰⁵ Propagandanın, savaş dönemlerinde daha aktif biçimde kullanılması ve vazgeçilmez bir yöntem haline gelmesi

¹⁰² Fransız yazar Alphonse Seché'nin 1915 tarihli *Les Guerres d'Enfer* eseri kavramın bütünüyle ortaya konduğu ilk çalışma olarak değerlendirilmektedir. Seché, 1793'te Fransa tarafından kitlesel askere alma uygulamasıyla oluşan vatandaş ordu ile birlikte topyekûn savaş çağının başladığını iddia etmiştir. Bu perspektiften ekonomi de savaşın parçası haline gelmiş ve bu sayede sivillerde savaşın içine dâhil olmuştur. Detaylı bilgi için Bknz; Ersin Embel, "Topyekûn Savaş Uygulamasının Tarihsel Gelişimi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C. IV, S. 1, Mart 2016.

¹⁰³ Embel, **a.g.m.**, s. 157.

¹⁰⁴ Nicel faktörler; asker sayısı, silah sayısı vb. iken, nitel faktörlerden kasıt manevi anlamda orduyu etkileyen faktörlerdir.

¹⁰⁵ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 265-267.

Fransız devrimi ve Napolyon ile birlikte gerçekleşmiştir. Fransız devrimi ve sonrasında devrimi sembolize eden kırmızı, mavi ve beyaz renklerinin kullanımı, yapılan havai fişek gösterileri, temsili kuklaların yakılması devrim ve devrim sonrası fikirlerin yayılmasında kullanılan propaganda yöntemlerinden sadece bazılarıdır. Napolyon Bonaparte, Fransız Devriminin yarattığı kargaşa ortamında tarihin en başarılı propaganda yapımcılarından biri halini almıştır. Napolyon, henüz subayken sembollerin insanlar üzerindeki etkilerinin farkına varmış ve tüm hayatı boyunca sembollerin gücünü kullanmıştır. Napolyon, Sezer Akarçalı tarafından toplumu ikna ile hedefleri doğrultusunda hareket ettiren ilk modern propagandacı olarak kabul edilmektedir. Zorunlu askerlik sistemini oluşturan Napolyon, milli orduları oluşturmak ve bir arada tutmak için sık sık propaganda yöntemlerine başvurmuştur.¹⁰⁶ Avrupa'yı sadece ordular ile değil o güne değin görülmemiş etkili propaganda faaliyetleriyle fethetmiştir. Napolyon'un modern ulus devletinin meşruiyet kaynağı kamuoyunun büyük bir güç kaynağı olarak etkisini görmüştür ve basın büroları kurarak ülkesindeki ve fethettiği ülkelerdeki basını denetime almış ve propaganda faaliyetleriyle kamuoyunu denetleyip kontrol etmiştir.¹⁰⁷

Propagandanın modern bir savaş tekniği olarak kullanılması ise yukarıda da değindiğimiz 20. yüzyıldaki kitlesel ve uzun süreli topyekûn savaşlar ile birlikte gerçekleşmiştir. Ulus devletinin yaşadığı değişimleri sonucunda meydana gelen kitlesel savaş/topyekûn savaş için kamuoyunun desteği birincil derecede önemli olmuştur. Bu savaş öncesi ve savaş boyunca kamuoyunun düşüncelerinin etkili bir biçimde biçimlendirilip kontrol edilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Kamuoyunun savaş dönemlerindeki düşünce ve tutumlarının organize edilmesi için propaganda cephe ve cephe gerisinde bir savaş tekniği olarak kullanılmıştır.

Savaş propagandasının teorik ve pratik açıdan ilk kez Harold Dwight Lasswell "*Propaganda Technique in the World War*" isimli kitabında incelemiştir. Lasswell savaş dönemi propaganda faaliyetleri üzerine temel kaynak olarak kabul edilen kitabında propagandayı savaşta düşmana karşı kullanılan üç temel unsurdan (askeri baskı, ekonomik baskı, propaganda) biri olarak değerlendirir. Lasswell çalışmasında propagandayı devletlerin halklarını savaş koşullarına hazırlamak için semboller, öyküler, söylentiler, resimler ve diğer sosyal iletişim yöntemleri aracılığıyla görüş ve tutumlarını şekillendirme faaliyeti olarak sunar. Modern ulus devlet oluşumu sonucunda ulusal savaşlardan topyekûn savaşa geçişle birlikte, görüş ve tutumların şekillendirilmesi bir başka ifade ile sivil aklın belirlenen amaçlar

¹⁰⁶ a.g.e., s. 123-126.

¹⁰⁷ Akarçalı, a.g.e., s. 16.

doğrultusunda harekete geçirilmesi ihtiyacı, savaş propagandasının kullanımını şaşırtıcı boyutta artırmıştır. Çünkü artık devletler Lasswell'in de vurguladığı üzere “birleşmiş bir ulus olmadan kazanmayı ümit edemez ve hiçbir devlette kendi halkının zihnini kontrol edemediği sürece birleşmiş bir ulus olamazdı.”¹⁰⁸ Savaş dönemlerinde birleşmiş bir ulus için sivil aklın harekete geçirilip savaşın müşterek bir hal alması gerekir. Lasswell, savaş dönemlerinde topyekûn savaş için birleşmiş ulusun, ancak aktif propaganda faaliyetleriyle gerçekleştirilebileceğini ortaya koymuş olur. Ayrıca Lasswell kitabında düşmana karşı nefretin nasıl harekete geçirileceği?, Düşmanın manipülasyon aracıyla nasıl demoralize edileceği?, tarafsız ve müttefik halkların dostluklarının nasıl sağlanacağını? propaganda tekniklerinin analizi yoluyla cevaplamaya çalışmıştır.

Savaş zamanında yapılan propaganda faaliyetleriyle halkın savaş haline iknası ve desteği, savaş ile ilgili olarak halkın seçilmiş bilgilerle bilgilendirilmesi sağlanmaya çalışılır. Bir başka ifade ile tüm ulusal savaş dönemi propagandaları halkların savaşı desteklemesi (maddi ve manevi), müttefik ve tarafsız devletleri etkilemek ve düşmanı demoralize etmek amacını taşımaktadır. Ralph Haswell Lutz “*Studies of World War Propaganda, 1914-33*” isimli makalesinde savaş durumundaki devletlerin yaptıkları propagandanın amaçlarını; ülke içerisinde savaşa uygun zihinsel bir durum yaratmak, düşmanın moralini azaltmak ve savaşın sebebi, haklılığı, gerekliliği ve adaletli oluşuyla ilgili tarafsız görüşlerin etkilenmesi şeklinde tanımlamaktadır. Lutz’a göre savaş propagandasıyla ulusal mücadele gayretini artırarak seferliğe katkıyı sağlamak, tarafsızları etkilemek, savaşın haklı sebeplerini ortaya koymak ve savaşın insani amaçlarını göstermek hedeflenir. Savaş propagandasının bu amaçları gerçekleştirmek için kullandığı temel araç, halkın düşüncelerin kontrolüdür. Çünkü uygun bir kamuoyunun yaratılması sadece hava, kara ve deniz cephelerinde değil aynı zamanda ekonomik ve manevi cephelerde yürütülen savaşın başarıya ulaşması için önemli bir yer tutmaktadır.¹⁰⁹

Ethem Eldem savaş propagandasını, kamuoyunun savaşla ilgili tutumlarının belirlemesi yönüyle savaşın yazılımı olarak değerlendirir.¹¹⁰ Son olarak propaganda faaliyetlerini saptamak amacıyla modellerini kullandığımız Jowett ve O'Donnell göre savaş esnasında yapılan propaganda “*insanların davranışlarını propagandacının istediği şekilde*

¹⁰⁸ Harold D. Lasswell, **Propaganda Technique in the World War**,

<https://archive.org/details/PropagandaTechniqueInTheWorldWar/page/n15>, (Erişim Tarihi:16.06.2019), s. 8-12.

¹⁰⁹ Ralph Haswell Lutz, “Studies of World War Propaganda 1914-1933”, *The Journal of Modern History*, Vol. V, No. 4, 1933, s. 497.

¹¹⁰ Ethem Eldem, “Savaş ve Simgeler, 1914-18”, **I. Dünya Savaşında İttifak Cephesinde Savaş ve Propaganda**, Ed. Bahattin Öztuncay, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2014.

yönlendirmek, algıyı şekillendirmek ve düşüncüyü manipüle etmek için kasti ve sistematik girişimlerdir.”¹¹¹

Yukarıda saydığımız amaçlar propaganda faaliyetleri çerçevesinde ilk olarak kamuoyunda “düşman” ve “dost” algılarının yaratılması gereklidir. Dost algısı yaratılarak müttefik devlet ve halklarını aynı amaçlar, aynı ahlaki ve erdemli duruş içerisinde bulduklarının altı çizilir. Düşman algısı yaratılarak ise canavarlaşmış düşmanın insani, uysal ve bireysel tüm özelliklerden arındırılmış, sembolik olarak değil doğrudan bir tehlike içerdiği ve toptan yok edilmez ise toptan yok olunacağı algısı yaratılır.¹¹² Tüm bu algıların yaratılmasında “vatan”¹¹³ kavramına sıklıkla başvurulmaktadır. Vatan, yaratılmış olan düşmandan savunulacak milli kimlik ve milli birlik kavramlarının somut bir göstergesidir.¹¹⁴ Ulus devlet yapılanmasında milli bilinci oluşmuş olan halk, vatani için fedakârlıklar yapan, görev ve ödevleri olan birer vatandaş¹¹⁵ haline gelir.¹¹⁶ Savaş dönemi propagandası aracılığıyla halkta yaratılan düşman algısıyla, vatanın savunulması ve vatandaşlık görevlerinin yerine getirilmesi düşüncesi sağlanmaya çalışılır. Vatandaşlarda vatanperverlik duygularını oluşturularak düşman tehlikesi altında olan vatanın ve milletin selameti için fedakârlık yapmaları gerektiği düşüncesi oluşturulup, vatan uğruna yapılacak fedakârlıkla toplumsal seferberlik ve birliktelik sağlanmaya çalışılır.¹¹⁷ Savaşta yapılması için beklenen en önemli fedakârlık vatan uğruna canını feda etme isteğinin oluşumudur. Vatan uğruna canını feda etme isteği topyekûn seferlik için en gerekli fedakârlıktır.¹¹⁸

¹¹¹Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 211.

¹¹²Ofer Zur, “Savaşın Psiko-Tarihi Kültür, Ruh ve Düşmanın Birlikte Evrimi”, Çev. Gökhan Kağnıcı, Tarih Okulu, S. 6, Ocak-Nisan 2010, s. 138.

¹¹³ Vatan kavramı, ulus devletlerin oluşumuyla birlikte sınır kavramının içeriğinin değişmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Fransız ihtilali ile gelişen lineer sınır anlayışıyla sınırların çevrelediği toprak parçasının türdeş bir bütün şeklinde algılanması vatan kavramının temelini oluşturur. Smith'in de belirttiği gibi Ezelden beri kendilerine ait olan belirli araziler üzerinde hak iddia eden ulus devlet, inşa ettiği milli kimlik ile ezelden beri kendilerine ait gördükleri araziler arasında ideolojik bir ilişki oluşturulmakta ve vatan kavramı yaratılıp oluşturulan kurgunun bir parçası olarak bütün içerisine yerleştirilmektedir. Bknz; Smith, **Etno Sembolizm...**, **a.g.e.**, s. 83.

¹¹⁴ Ozan Erözden, **Ulus-devlet**, 3.b., İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, Mayıs 2013, s. 146.

¹¹⁵ Vatandaşlık vatan, devlet ve millet kavramlarıyla ilgilidir. Vatandaşlık devlet ve millet arasındaki hukuksal ve siyasal ilişkinin aidiyet oluşturularak yaratılır. Vatandaşlık bir bütünün üyesi olmaktır. Vatan, milletin ortak evi, vatandaş ise vatanın evladı ve vatandaşlarda aynı aile mensup kardeşlerdir şeklinde aidiyet duygusu yaratılır. Detaylı Bilgi için bknz.; Füsün Üstel, **Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, 4.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 73

¹¹⁶Erözden, **a.g.e.**, s. 148-149.

¹¹⁷ Yahya Kemal Taştan, “Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C. XI, S. 2, Kış 2012, s. 15.

¹¹⁸ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale**, Çev. Yetkin Başkavak, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2010, s. 49.

Savaşta vatan için fedakârlık, yaratılan canavarlaştırılmış kolektif düşman algısının anonimleştirilmesiyle tıpkı bir silah gibi bir düşman kimliğinin yaratılması sağlanır. Hayatını feda etme isteğinin oluşturulması ve düşmanın anonimleştirilmesi savaşın temel aktörü askerlerinde ismini değiştirmiştir. Savaşı temel aktörü olan askerin yeni adı *meçhul asker*¹¹⁹dir. Anonim bir düşmanla savaşan anonim bir aktör olarak meçhul asker savaşın etten kemikten duvarıdır. Vatandaş haline gelmiş halk canıyla malıyla modern savaşın temel kaynağı olarak vatanlarının ve milletlerinin gelecekleri için ölmek ve öldürmek zorundadır.¹²⁰ Savaşın biçim değiştirip topyekûn bir hal almasıyla birlikte askerin kimliğindeki bu değişimin topluma yansması ve vatanları için fedakârlık yapmaları propaganda aracılığıyla oluşturulur. Bir başka ifade ile ölüm de dâhil olmak üzere maddi ve manevi tüm kayıpların karşılığında “vatan sağ olsun” dedirtecek bir çerçeve yaratılarak fedakârlığa ikna edilmeleri için propaganda kullanılmaktadır. Bu tarz propaganda faaliyetleri aracılığıyla kolektif bilinçte vatan ve millet için kayba uğramanın şeref, imtiyaz ve saygınlık içerdiği düşüncesi yaratılır.¹²¹

Özetle, propaganda, kitle toplumunun bireylerinin duygularına hitap ederek ve onların tutumlarını değiştirerek, propagandacının istediği yönde davranışlarda bulunmasını sağlamak adına kullanılır. Unutulmamalıdır ki, savaş dönemleri başta olmak üzere kriz dönemleri insanların korku ve güvensizlik duygularını yüksek olduğu zamanlardır. Saydığımız duygular insanların birlik duyguların yükselmesine sebep olurken milli birlik düşüncesi daha görünür hale gelir. Bu sayede basit anlaşılması kolay, milli duygulara hitap eden propaganda faaliyetleriyle hedef kitle olan vatandaşların arzulanan doğrultuda harekete geçirilmesi sağlanır.¹²² Savaş propagandası aracılığıyla birlik duygusu sıklıkla vurgulanarak cephe ve cephe gerinde bütün milletin seferberliği sağlanmaya çalışılır. Milletin seferberliği için, sınırları belirlenmiş ezelden beridir milletin olan vatan toprağının kutsanması, vatandaşlık bilinciyle savaşın temel aktörü olan meçhul askerin ulusal hafızadaki yerinin alması düşünceleri propaganda yapımcılar tarafından iletişim araçlarıyla, vatandaşlarda oluşturulmasıyla sağlanır.

¹¹⁹Türkiye'nin meçhul askerinin ismi Mehmetçiktir. Mehmetçik Türk ordusunun simgesidir. TSK'nın yayınladığı dergide Mehmetçik ismi Mehmed isminden gelmekte olduğunu ve İslam dini peygamberi Hz. Muhammed'in kutsallığının korunması temel alınarak verilmiş bir isim olduğunu ifade eder. Görüldüğü üzere meçhul asker tanımlanırken dini referanslara başvurulmaktadır. “Çik” eki eklenerek de canını feda etmeye hazır Türk askerine duyulan sevgi gösterilmeye çalışılmıştır. Bknz.; TSK Mehmetçik Vakfı, “Tsk Mehmetçik Vakfı 30 Yaşında”, Haz. Medine Sarioğlu, Mehmetçik Vakfı Dergisi, 30. Yıl Özel Sayısı, Mayıs 2012, s. 18-21.

¹²⁰ Cemil Oktay, **Modern Toplumlarda Savaş ve Barış**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Haziran 2012, s. 32-33.

¹²¹ Suavi Aydın, “Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü”, **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**, Haz. Özgür Heval Çınar ve Çoşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 26.

¹²² Taştan, **a.g.m.**, s. 12-13.

İletişim araçları bu görüş ve düşüncelerin aktarılmasında sözlü ve yazılı dili, müziği, oyun, sergi vb. göz ve kulakla algılanabilen her şeyi içermektedir.¹²³ Savaş dönemlerinde propagandacıların başvurdukları iletişim araçlarına örnek olarak marşlar, bayraklar, mitler, milli semboller, anıtlar, afişler, fotoğraflar, post pulları, radyo, sinema, gazeteler, kartpostallar vb. araçlar gösterilebilir. Örneğin mitler savaş propagandasında oldukça sık kullanılan araçlar arasındadır. Savaş propagandası, belirli bir döneme ait ırksal karakteristik özelliklerin, tarihsel geleneklerin ve uluslara özgü kültürel değerlerin yansımalarından biri olan mit kavramına, vatandaşların kriz dönemlerine uyum sağlamasını ve kriz dönemlerine uygun davranışlar geliştirmesini sağlamak amacıyla sıklıkla kullanılır. Özellikle ulusal mitler ve kahramanlık mitleri olmak üzere kitleyi harekete geçiren, kapsayıcı hale getirilmiş kolektif mitler savaş propagandası yapılırken millete savaşma bilinci geliştirmesini sağlamaktadır.¹²⁴

Kahramanlık mitleri, ulus için “*kahramanlıkta bulunanların*”, uluslarının bekası için ortaya koyulan kutsallaştırılmış özverileri, saygı duyulacak, milli birliğin ve dayanışmanın sağlanmasında kullanılan bir sembol haline döner.¹²⁵ Özellikle savaş dönemlerinde kahramanlık mitleri vatandaşlara ulusları için fedakârlıkta bulunan atalarının hatırlatılması ve aynı fedakârlığın oluşturulması için savaş propagandalarında sıklıkla kullanılır. Ayrıca milli bayraklar ve milli marşlar savaş dönemlerinde milli kimliğin hatırlatması ve vatan için fedakârlığın oluşturulmasında etkin bir şekilde kullanılan görsel ve işitsel araçlardandır. Bir başka vurgulanması gerekli olan araçlardan bir diğeri müziktir. Özellikle marşlar, kahramanlık şarkıları vb. Müzik, propagandanın aktarılmak istediği bilginin daha akıcı ve daha akılda kalıcı bir şekilde kitleye aktarılmasına yardımcı olur. Müzik insanların duygularına hitap ederek akıcılığı sayesinde kitlelere verilmek istenen mesajın kalıcılığının sağlanmasına yardımcı olur.¹²⁶ İkinci Dünya savaşında kızıl ordu askerleri “*Kartyuşa*” Nazi askerlerinin “*Lili Merlen*” ile motive olması ve bu şarkıları propaganda aracı olarak kullanılması örnek olarak gösterilebilir.¹²⁷ Savaş propagandasın kullanılan bir diğer araç ise anıtlardır. Anıtlar, vatani için canını feda edenlerin anısına inşa edilip savaşta şehit olan askerlerin uğruna canın verecek kadar fedakârlıkta bulunulması gereken değerlerin kitlede oluşturulmasında kullanılmaktadır. Anıtlar, savaş ve millet arasındaki ilişkinin kolektif bir

¹²³ Akarcalı, a.g.e., s. 4.

¹²⁴ a.g.e., s. 5

¹²⁵ Taştan, a.g.m., s. 16.

¹²⁶ Derya Karaburun Doğan, “Propaganda, Din ve Müzik, **İletişim ve Propaganda**, Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı, Konya: Eğitim Yayınevi, Ağustos 2017, s. 259-261

¹²⁷ Aytaç B. Dereli, “İkinci Dünya Savaşında Propaganda”, **İletişim ve Propaganda**, Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı, Konya: Eğitim Yayınevi, Ağustos 2017, s. 221.

şekilde algılanmasını sağlamak adına bir propaganda faaliyeti olarak inşa edilir.¹²⁸ Savaş propagandasında kullanılan işitsel ve görsel sembollere birçok örnek verilebilecek olunmasına birlikte bu sembollerin kullanımındaki amaç savaşın kutsanması, atalarının fedakârlıkları ve tarihsel kahramanlık anıları kullanılarak ulusal hafızanın harekete geçirilmesini sağlamaktır.

Yukarıda saydığımız görsel ve işitsel semboller millet ve ordu arasındaki işbirliğinin sağlanması için kullanılır. Ulus devlet modeli içinde vatandaşların vatanları için fedakârlık yapacak bir şekilde standartlaştırılması ve militarize edilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Savaş propagandası, bu standartlaşma ve militarize edilme sürecinde kullanılan en temel araçlardan biridir.¹²⁹ Topyekûn savaş fikri, militarist düşüncenin gelişmesine uygun zemini hazırlayarak toplumun düşman ve ona bağlı olarak gelişen korku duyguları üzerinden sivillerin şekillendirilmesi gerekliliğini oluşturur. Skjelsbaek'in¹³⁰ geliştirdiği bir kategori olan *yapısal militarizmde* de belirttiği üzere savaş ulusallaşp, sivilleri de içerisine almasıyla birlikte militarizmde¹³¹ toplumsallaşmış ve savaş için uygun kitlenin oluşturulmasını sağlayacak ideolojik arka planı yaratmıştır.¹³² Bir başka ifade ile modern ulus devletin gelişmesi ve modern ulus devlete bağlı gelişen topyekûn savaşla birlikte sadece meydanlarda topla tüfekle savaşan askerler yerine vatandaşların aktif olarak katıldığı savaş biçiminde, vatandaşların militarize edilerek vatanları için fedakârlık yapmaları beklenir. Propaganda, milliyetçi ve militarist sembolleri kullanarak halkın militarize edilmesini için kullanılır.

Yukarıdaki açıklamaların ışığında savaş propagandasının hedeflerini;

- Savaşın haklılığının kanıtlanması
- Vatandaşların savaş haline ikna edilmesi ve desteğinin sağlanması (maddi ve manevi)
- Müttefik ve tarafsız ülke vatandaşlarını etkilemek
- Karşı propaganda çalışmalarıyla düşmanın demoralize edilmesi

¹²⁸ Clark, **a.g.e.**, s. 150-152.

¹²⁹ Lasswell, **Propaganda...**, **a.g.e.**, s. 11.

¹³⁰ Kjell Skjelsbaek, "Militarism, Its Dimensions and Corollaries: an Attempt at conceptual Clarification", *Journal of Peace Research*, No. 3, Vol. 16, 1979.

¹³¹ Militarizm, 19. Yüzyıldan itibaren savaşın değişen karakteri ve devletlerin güvenlik politikaları bağlamında, militarist referanslar aracıyla toplumda askeri inanç, değer ve davranışlar oluşturularak kolektif bir dünya görüşünün oluşturulması şeklinde tanımlanabilir. Bu kolektif görüş sadece ordu mensupları tarafından ve savaş zamanlarında değil, aynı zamanda barış zamanların ve siviller tarafından politik, ekonomik ve kültürel alanların hepsinin ordu, savaş ve militarist değerlerin oluşturulmasıyla gerçekleştirilir. Detaylı bilgi için Bknz.; Güven G. Öztan, **Türkiye'de Militarizm Zihniyet, Pratik ve Propagandanda**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mart 2014, s. 11. Alfred Vagts bu durumu "*A history of militarism; civilian and military*" isimli kitabında "*civilian militarism*" kategorisi altında tanımlamıştır. Bknz; Alfred Vagts, **A History of Militarism: Civilian and Military**, New York: The Free Press, 1967.

¹³² İsmet Parlak ve Ethem Kaftan, "Bir İktidar Pratiği Olarak Militarizm", *Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi*, S. 32, 2016, s. 171.

- Ulusal kimliğin sürekli inşa edilmesi
- Savaşdaki insani tarafların gösterilmesi şeklinde özetleyebiliriz.

2.3. Topyekûn Savaş Uygulanan Propaganda Faaliyetleri; 1. ve 2. Dünya Savaşı

19. yüzyılın son çeyreği ve 20. Yüzyıldan itibaren devletler sadece silahlarla savaşmamışlar aynı zamanda sözcükler, resimler ve semboller aracılığı ile de savaşmışlardır. Yukarıda değindiğimiz üzere 19. Yüzyılın sonlarından itibaren propaganda savaşta temel bir rol oynamaya başlamıştır.¹³³ Fakat propaganda, modern bir savaş silahı olarak popülerliğini 1. ve 2. Dünya savaşları dönemlerinde kazanmıştır. Dünya savaşlarında tüm devletler, cephe ve cephe gerisinde, askeri güç kadar planlı ve sistematik bir şekilde, kitle haberleşmesinin tüm unsurlarından yararlanılarak propaganda faaliyetlerine başvurmuşlardır.

Kitle toplumun ilk çatışması şeklinde değerlendirilen¹³⁴, gerek silahlar, gerekse insan kayıpları açısından dünyanın o tarihe kadar gördüğü en büyük ve ilk topyekûn savaş olan 1. Dünya savaşındaki propaganda faaliyetleri savaşın kazanılması adına büyük bir önem taşımıştır. 1. Dünya Savaşı, mevcut propaganda literatürü incelendiğinde ilk kez büyük ölçekte ve organize propaganda faaliyetlerinin yürütüldüğü savaş olarak ifade edildiğini görmekteyiz. Bir başka ifade ile propaganda ilk defa savaş dönemlerinde kullanılmış bir araç değildi fakat ilk kez bilimsel ve örgütlü bir şekilde kullanıldığı ve önceki yıllarda kullanılan savaş propaganda faaliyetlerinden daha etkili olması sebebiyle propaganda literatürü, 1. Dünya savaşı ilk olarak değerlendirir. 1. Dünya savaşı propaganda faaliyetleri müttefiklik kuran devletlerin ortak savaş amaçlarını desteklemek, vatandaşlarının fedakârlıklarda bulunmalarını teşvik etmek, düşman sivil nüfusu ve silahlı güçleri demoralize etmeyi amaçlamaktaydı.¹³⁵

1. Dünya Savaşında propagandanın gücünü gören devletler savaş sonrasında propagandayı aktif biçimde kullanmaya başlamışlardır. Bu durum özellikle kitle iletişimin artması ve totaliter rejimlerin kullandığı sosyal mühendislik için yapılan propaganda çalışmalarının diğer demokratik devletler tarafından da hızlıca kullanılmaya başlamasıyla gerçekleşmiştir. 2. Dünya savaşı dönemi propaganda faaliyetleri davranışsal psikoloji, sosyal bilimler ve reklam

¹³³ Cengiz Yolcu, **Defeat On The Battlefield, Defense in Press: Ottoman Propaganda in The Balkan Wars**, İstanbul: Libra Kitap, 2017, s. 57-59.

¹³⁴ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 273

¹³⁵ Yolcu, **a.g.e.**, s. 61.

alanlarındaki gelişmelerden de yararlanarak genel askeri stratejinin ve askeri gücün temel bir parçası haline getirilmiştir.¹³⁶2. Dünya savaşı döneminde kamuoyunun savaş propagandasına tepkisi daha karmaşık olmuştur. 1. Dünya savaşı siperlerini hatırlayan kitleler yinelenen savaş çağrılarına kuşku ile yaklaşmış olsalar da kullanılan yeni teknikler ve kitle iletişimin artmasıyla birlikte vatandaşların tümüyle, ulusları ve vatanları için fedakârlık yapmaları, düşmana karşı mutlak bir zafer amacının oluşturulması, kurulan müttefiklikler ile ilgili olarak sadakat ve birlik düşüncesinin sağlanması, bilgi enformasyonun kontrolü ile savaşın ahlaki ve insani boyutlarının gösterilmesi savaş propagandası aracıyla gerçekleştirilmiştir.¹³⁷

Her iki dünya savaşında da devletlerin tüm edebiyat, sinema, müzik, heykel, resim, karikatür sanatçılarının yaratıcılıkları savaş propagandası faaliyetlerin sürdürülmesinde kullanılmıştır. Ayrıca savaş propagandası için bilim insanları seferber edilmiştir. Sanatın evrenselliği ve bilimin gerçekliği kullanılarak devletlerin savaş propagandasının organize ve sistematik olarak tek bir yerden yapılması için bakanlıklar ve komiteler, her iki dünya savaşı döneminde resmi kurumlar olarak faaliyete konulmuştur. İngiliz Enformasyon Bakanlığı, Alman Enformasyon Komitesi ve Propaganda Bakanlığı (1. Dünya Savaşı), Amerika Savaş Enformasyon Ofisi (2.Dünya Savaşı) bu resmi kurumlara örnek olarak gösterilebilir.¹³⁸

Dünya savaşlarında savaşın haklılığını kamuoyuna göstermek ve kamuoyunun desteğini almak için propaganda çalışmalarına başvurmuşlardır. Örneğin; Almanlar 1. Dünya Savaş'ında ülkelerinin onuru için savaştıklarını belirtirken, İngilizler savaşmayı bitirecek savaş olarak yani her yerde insanlığı savunmak için savaştıkları algısı yaratmaya çalışmaktadırlar.¹³⁹ Amerika ise Lusitiana gemisinin batırılması üzerinden savaşa girmesinin haklılığını ortaya koyacak çalışmalar yürütmüştür.

Savaşın haklılığını ortaya koyan propaganda çalışmaların yanı sıra dünya savaşlarında propaganda çalışmalarında savaş için seferberliğin yapılması için savaş öncesi ve savaş esnasında propaganda faaliyetlerinde bulunulmuştur. Savaş seferberliğin en önemlisi olan askere çağrı amacıyla yapılan propaganda afişleridir.

¹³⁶ Akarcalı, **a.g.e.**, s. 6.

¹³⁷ Clark, **a.g.e.**, s. 132.

¹³⁸ Akarcalı, **a.g.e.**, s. 51.

¹³⁹ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 279.

Devletler kartpostallar, posta pulları, afişler vb. iletişim araçlarıyla müttefiklik yaptıkları devletlerle ilgili olarak hem kendi halkları hem de müttefik devletlerin kamuoylarını yönlendirmek için propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır.¹⁴⁰

Her iki dünya savaşında da radyo savaş propagandasının yapılmasında önemli bir rol oynamıştır. Örneğin İngiltere 2. Dünya savaşı döneminde 23 dilde radyo yayınları gerçekleştirerek dünya kamuoyunu etkilemeye çalışmıştır.¹⁴¹ Topyekûn savaş dönemlerinde sinemanın gelişmesine bağlı olarak sinema filmleri de propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Sovyetlerin yenilmezliğini anlatan filmler,¹⁴² İngiltere'nin 1. Dünya savaşındaki haber filmleri ve 1. Dünya savaşında İngiliz halkının kolektif hafızasını kullanarak milli birlik ve mili fedakârlık için yapılan “*The Building of The Britsih Empire*” haber filmi¹⁴³ örnek olarak gösterilebilir.

1941’de BBC tarafından başlatılan zafer işareti kampanyası 2. Dünya Savaşındaki propaganda faaliyetlerinin en başarılı örneklerinden biridir. Zafer işareti victoire kelimesinin ilk harfinin Belçika adalet bakanı ve BBC Fransızca yayın müdürün ortaya atmasıyla, Felemenkçe ve İngilizcedeki benzerliğinden dolayı Nazi karşıtı bir simge olarak müttefik ülke ve işgal altındaki ülkelere destek için kullanılmıştır.¹⁴⁴ Bir başka propaganda faaliyeti ise özellikle İngiliz ve Fransızların geliştirdikleri yazılı bildirilerin kullanımınıdır. Amerika ise geliştirerek yazılı bildirileri balonlar ve uçaklar aracılığıyla yukarıdan atarak kamuoyunu etkilemeye çalışmışlardır.¹⁴⁵ Savaş propagandasında fotoğraflar da çok sık kullanılan araçlardan biridir. Fotoğraflar ile birlikte savaşta düşman devletlerin vahşeti ve yıkıcılığı belgelenerek canavarlaştırılan düşmana karşı vatandaşların korku ve intikam duyguları harekete geçirilmeye çalışılmıştır. Örneğin Almanlar 1. ve 2. Dünya Savaş’ında fotoğraflar aracılığıyla Fransız ordusunun vahşi ve yıkıcı olduğu imajını yaratmaya çalışmaları¹⁴⁶ ya da İtalyanların Amerikalıların yozlaşmış ve canavarlaştırılmış kültürlerini, yok edileceğine dair gösterilen Amerikan karşıtı propaganda afişleri gösterilebilir.

Savaşta öldürme sürecini yumuşatmak ve savaşı insani göstermek için düşman insanlık dışı ve hayvan benzeri bir varlık olarak gösterip, hayvanları avlama ve haşeratları öldürme gibi

¹⁴⁰ Simge Ü. Kurt, “Birinci Dünya Savaşında Propaganda”, **İletişim ve Propaganda**, Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı, Konya: Eğitim Yayınevi, Ağustos 2017, s. 184.

¹⁴¹ Dereli, **a.g.e.**, s. 210.

¹⁴² **a.g.e.**, s. 205.

¹⁴³ Clark, **a.g.e.**, s. 132.

¹⁴⁴ Dereli, **a.g.e.**, s. 209

¹⁴⁵ Jowett ve O’Donnell, **a.g.e.**, s. 282-283.

¹⁴⁶ Akarcalı, **a.g.e.**, s. 50.

metaforlar ile özleştirilen propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır.¹⁴⁷ Dünya savaşlarında bu tarz propaganda faaliyetleri vahşet veya nefret propagandası şeklinde ifade edilmektedir. Bu propaganda faaliyetlerinde üç tür zulüm üzerinde durularak düşman algısı yaratılıp canavarlaştırılmaya çalışılır. Bunlar katliam yapıldığına dair her türlü propaganda faaliyetleri; (örneğin Yahudi soykırımı), vücut bütünlüğün bozulması(örneğin alman askerlerinin gözlerin çıkartılması), açlıktan ölüme terk etme veya askeri ve sivil nüfusa yapılan işkence benzeri durumlar kamuoyuna yansıtılmaktadır. ¹⁴⁸ 1. ve 2. Dünya savaşında devletler savaş propagandası faaliyetleriyle tarafsız ülke kamuoylarını, kendi ve dost ülke vatandaşlarını etkilemek için insani hedef ve davaları öne çıkartmışlardır.¹⁴⁹

Şekil 1: Almanların acımasızlığını gösteren, Alman karşıtı bir propaganda afişidir. İnsani yardım Savaşın ahlaki ve insani boyutunun gösterilmesinde ve düşmanın bu ahlaki ve insani özelliklerden yoksun olduğuna dair algının oluşturulmasında kullanılmıştır.

Kaynak: Caner Çakı ve M. Ozan Gülada, "Birinci Dünya Savaşı'nda Zulüm Propagandasının Kullanılması: İttilaf Devletleri'nin Alman Karşıtı Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme", Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2019.

¹⁴⁷ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 376.

¹⁴⁸ **a.g.e.**, s. 284.

¹⁴⁹ Simge Ü. Kurt, **a.g.e.**, s. 161.

Yukarıdaki afiş örneğinden görüldüğü üzere insani yardım savaş boyunca savaşın ahlaki ve insanı tarafını kamuoyuna göstermek adına savaş propagandası faaliyetlerinde sıklıkla başvurulan bir konu olmuştur. İnsani yardımın kurumsal hale gelmiş şekli olan Kızıllaç ve Kızılay dernekleri hem birer propaganda sembolü olmuş, hem de savaşın aktörlerinden¹⁵⁰ biri olarak propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

¹⁵⁰ 19. Yüzyıldan itibaren devlet dışı aktörler Kızılay/Kızıllaç gibi yardım kuruluşları başta olmak üzere savaş muhabirleri savaş alanlarında boy göstermeye başlamışlardır. 20. Yüzyılda ise asker dışı unsurların savaş alanında bulunması artarak devam etmiştir. Bknz.; Yalçınkaya, “Savaşın..., **a.g.e.**, s. 27.

3. BÖLÜM: İNSANİ YARDIM VE ULUSLARARASI KIZILHAÇ HAREKETİ

3.1. İnsani Yardım Düşüncesinin Arkasındaki Sosyal, Siyasi, Ekonomik, Teknolojik ve Askeri Gelişmeler

Savaş, toplumun tüm katmanlarını yakından ilgilendiren, sahip olunan maddi ve manevi kaynakların tamamının kullanarak düşmanın tümünden imha edilmesini ve koşulsuz bir şekilde teslim olmasını amaçlayan bir olguya dönüşmüştür.¹⁵¹ Doğası değişmeyen fakat niteliği değişen topyekûn savaşta ise, savaş alanlarına siviller ve diğer bir ifade ile devlet dışı aktörler dâhil olmuştur. Bir önceki bölümde detaylı bir şekilde değinilen, Clausewitz'in savaş teorisi savaşı, üç temel unsur olan halk, hükümet ve orduya dayandırmaktadır. Bu görüşten hareket ederek zamanla savaş alanlarında asker dışı unsurlarda yer almaya başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde Kızılhaç ve Kızılay gibi bazı insani yardım örgütleri ve savaş muhabirleri gibi devlet-dışı unsurlar savaşa dâhil olmuştur.¹⁵² Savaş alanına devlet-dışı kuruluşların dâhil olması 19. yüzyılda başlamış, 20. ve 21. yüzyılda artarak devam etmiştir. Bu kuruluşlar savaşın içerisinde yer almalarının yansıra küresel barışın tahsis edilmesi, insani yardımın yapılması ve çatışmaların sonlandırılmasında etkin bir şekilde faaliyet göstermektedirler.¹⁵³ Özetle, 19. yüzyıldan itibaren insani yardım kuruluşları, savaş alanına dâhil olmuş devlet dışı aktörler içerisinde yer almaktadır.

Zorunlu askerlik sistemi ve milliyetçi düşüncelerin hâkim olduğu modern ulus devlet yapısı ve haberleşme teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte savaşlarda insan hayatına ve askerlerin sağlığına verilen önem artmıştır. İnsan hayatı ve asker sağlığına verilen önemin artmasıyla birlikte savaşın insani boyutu da gelişmiştir. Modern ulus devletinin savaşta askerlerin sağlık hizmeti almasının ve hayatının güvencesi olmasıyla birlikte savaşlarda, insan hak ve onurunun korunması uluslararası arenada kabul edilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren devletler,

¹⁵¹ Yalçınkaya, *Savaş...*, a.g.e., s. 181.

¹⁵² Oya Dağlar Macar, "Savaşı İnsanileştirme Çabaları ve Uluslararası Kızılhaç Hareketi", *Nuran Yıldırım Kitabı Tıp Tarihi Peşinde Bir Ömür*, Ed. Hakan Ertin ve M. İnanç Özekmekçi, İstanbul: Betim Kitaplığı, 2004, s. 197.

¹⁵³ Yalçınkaya, "Savaşın...", a.g.e., s. 27.

savaşlarda insan hak ve onuru korunması ve savaşı insanileştirmek için insancıl hukuka¹⁵⁴ dair anlaşmalar, sözleşmeler ve deklarasyonlar vb. girişimlerde bulunmuşlardır.¹⁵⁵

Savaş ve çatışma dönemlerinde insani yardım örgütleri; temel insan hakları, insani müdahale ve insani yardım kavramlarını kullanarak, savaşı insanileştirme çabalarını tanımlamaya çalışmaktadırlar. İnsani yardımın unsurlarından biri olan sağlık yardımı savaş dönemlerinde asker ve sivillerin, en temel insan haklarından biri olan yaşama hakkının korunması amacıyla gerçekleştirilmektedir. Uluslararası yardım örgütleri, savaş dönemlerinde insan hak ve onurunun korunması ve insan hakları ihlallerini engellemek amacıyla sağlık yardımı faaliyetlerinde bulunurlar. Bir başka ifade ile uluslararası yardım örgütleri sağlık hizmetleri aracıyla savaşı insanileştirme çabasında bulunmaktadırlar.¹⁵⁶

Günümüzdeki en önemli ve en büyük uluslararası insani yardım örgütlerinden biri, merkezi Cenevre’de bulunan ve üç kurumsal oluşumdan meydana gelen, Uluslararası Kızılhaç Komitesi’dir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi kurucu anlaşmaya imza atan her devletin bünyesi içinde bulunan ulusal derneklerden, dernekler arasındaki koordinasyonu sağlayan federasyon ve tüm bu oluşumları kendi bünyesinde toplayan uluslararası komiteden meydana gelmektedir.¹⁵⁷ Kuruluşundan günümüze Kızılhaç hukuksal bir temele dayanan, devletler üstü ve tarafsız insani yardımı amaçlamaktadır. Zaman içerisinde Kızılhaç ve Kızılay dernekleri sadece savaş dönemlerinde değil barış dönemlerinde de sosyal yardım faaliyetleri¹⁵⁸ ve toplumları sağlık açısından bilinçlendirme girişimlerinde bulunmuşlardır.¹⁵⁹

Kızılhaç düşüncesi Avrupa’da ortaya çıkan askeri, teknolojik, siyasi ve sosyal bazı değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa’da 16. yüzyıldan itibaren savaşlar insani açıdan değerlendirilmeye başlanmıştır. 1581 ve 1864 yılları arasında devletler savaşlardaki yaralı ve hastaların korunmasıyla ilgili olarak 291 tane uluslararası anlaşmaya imza

¹⁵⁴ İnsancıl hukuk, savaş hukuku ile ortaya çıkmış, kuvvet kullanımı ve çatışmalara başladığı zaman, savaşın nasıl yürütülmesi gerektiğine ilişkin kuralları ortaya koyar. Günümüzde Savaş Hukuku, Silahlı Çatışmalar Hukuku ve İnsancıl Hukuk Kavramları birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Bknz.; Ağalar Abbasbeyli ve Gaşgay Ramazanov, “Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Savaş Ortamında Gazetecilik Faaliyetinin Hukuki Yönleri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. XLI, 2016.36

¹⁵⁵ Oya Dağlar Macar, “Dokunulmaz mı Yoksa Yumuşak Hedef mi? Osmanlı Hastanelerinin Bombalanması”, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, S. 20, 2014, s. 14.

¹⁵⁶ Macar, “Savaşı İnsanileştirme..., a.g.e., s. 198.

¹⁵⁷ Uluslararası Kızılhaç Komitesi organları ve görevleri ile ilgili detaylı bilgi için bknz.; <https://www.icrc.org/> (erişim tarihi: 14.05.2019)

¹⁵⁸ Kızılhaç ve Kızılay dernekleri barış dönemlerinde sosyal yardım faaliyetleri yürütmektedirler. Doğal afetlerde afetzedelere yardım hizmeti götürülmesi, okullarda çocukların afetler ve sağlık bilgisi hakkında bilgilendirilmesi, muhtaç, kimsesiz ve gazilere yardım edilmesi, kan bağışlarını toplama gibi pek çok yardım faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. John F. Hutchinson, **Champions of Charity War and the Rise of the Red Cross**, Westview Press, 1996, s. 1-2.

¹⁵⁹ Macar, “Savaşı İnsanileştirme..., a.g.e., s 199.

atmışlardır.¹⁶⁰ Fakat savaşlardaki yaralı ve hasta askerlerin insan hak ve onuruna uygun bir biçimde korunmasına yönelik düzenlemeler Fransız İhtilali ile birlikte şekillenmeye başlanmıştır. 1792 yılında Fransa Milli Meclisi Fransa'nın savaşlarda aldığı esirleri Fransız milletinin tabi oldukları medeni haklara sahip olduğunu taahhüt etmişlerdir. Ayrıca bu kararının ardından çıkarılan iki kararnameyle, savaş esirlerinin Fransız askerleri gibi hastanelerde tedavi edilmesi ve esirlerin mübadelesi sağlanmaya çalışılarak savaş zedelerinin insan hak ve onurunu korumak için atılmış adımlar atılmıştır.¹⁶¹

18. yüzyıldan itibaren batı toplumlarında yardımseverlik, insan onuru ve haklarını korumak için ulusal çapta sosyal örgütleri kurulmuştur. Sivil toplumun önemli bir parçasını oluşturan bu yardım örgütleri devletten ayrı ve tamamen özel kuruluşlardır. Bu özellikleri ile ulusal çapta kurulan sosyal yardım örgütleri, devleti siyasi anlamda eleştirerek çatışmacı bir tutum sergilemektedirler.¹⁶²

19. yüzyıl, insani yardım düşüncesi ve yardımsever faaliyetlerin oldukça yoğun olduğu bir dönemdir. Bu dönemde ulusal sosyal yardım örgütlerinin yanı sıra bireysel¹⁶³ çapta yardımsever faaliyetlerde yürütülmüştür. 19. yüzyılda, yardımsever faaliyetlerin artmasının sebebi savaşların şiddetinin artması ve insan hak ve onurun hiçe sayılmasıdır.

1815 ile başlayan Viyana düzenin, 1853-1856 Kırım Savaşı ile sona ermesiyle birlikte dengeler tamamıyla bozulmuştur. 1856-1871 tarihleri arasında Prusya ve Avusturya-Macaristan üç kez, Fransa iki kez savaşa girmiş, Alman ve İtalyan Birlikleri kurulmuş ve Avrupa'da geniş çaplı bir sınır değişikliği gerçekleşmiştir. Fransız İhtilali'nin yarattığı fikirlerden biri olan kardeşlik düşüncesine bağlı olarak gelişen milliyetçi ideoloji, Alman ve İtalyan birliklerinin kurulmasının temelini oluşturmaktadır.¹⁶⁴

Avrupa'da modern ulus devlet şekline bağlı siyasi örgütlenmeler, düzeni koruyacak en etkin araç olarak orduları görmekteydiler. Yukarıda detaylı bir şekilde değindiğimiz üzere birçok Avrupa devleti zorunlu askerlik sistemine geçmiş ve ulusal ordularını kurmuşlardı. Ulusal ordulara geçiş ve zorunlu askerlik sistemi ile birlikte savaşın sadece cephelerdeki askerlerin

¹⁶⁰ Hans J. Morgenthau, **Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi**, Çev. Baskın Oran ve Ünsal Oksay, Ankara: Sevinç Matbaası, 1970, s. 310.

¹⁶¹ Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s 205.

¹⁶² John F. Hutchinson, "Rethinking the Origins of the Red Cross", *Bulletin of the History of Medicine*, Vol. 63, No. 4, 1989, s. 558.

¹⁶³ Florence Nightingale, Mary Stanley, Büyük Düşes Elena Pavlovba, Clara Burton ve Francis Lieber gibi isimler 19. Yüzyılda bireysel faaliyet yürüten yardımsever isimlerden bazılarıdır. Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s 206.

¹⁶⁴ Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s. 208.

iş i olduğu görüşü değişmiş, asker ve siviller arasındaki çizgi muğlaklaşmıştır. Bir başka ifadeyle savaş ve askerlik toplumun genelini ilgilendiren bir mesele halini almıştır.

Ulusal orduların kurulmasıyla birlikte Avrupalı modern ulus devletler, vatandaşlarını askerliğ e gönüllü olarak gitmelerini sağlamak için çeşitli ikna mekanizmalarını kullanmışlardır. Bir önceki bölümde değ indığımız kamuoyunu etkilemek için kullanılan propaganda faaliyetleriyle modern ulus devletler vatanseverlik duygularıyla toplumda yarattığı hedefler doğrultusunda ulusal orduları oluşturmuş ve toplumu militarize ederek savaşların sürdürülmesini sağlamışlardır. Modern ulus devlet bu tarz faaliyetler ile Hobsbawm'ın değ imiyle “yurttaşlarını etkileyen ve seferber eden devlet modeli şeklini almıştır.”¹⁶⁵

Avrupa'da insani yardıma bakış, siyasi ve askeri değ iş ikliklerin yanı sıra bu değ iş ikler üzerinde önemli etkisi olan teknolojik ve sosyal gelişmelerin de etkisiyle değ iş miş ve gelişmiştir. Sanayi devrimi ışığında ortaya çıkan demiryolları, buharlı gemiler, telgraf ve tahrip gücü yüksek silahlar savaşlarda kullanılmaya başlanmıştır.

Demiryolları, buharlı gemiler ve motorlu taşıtlarla cephelere hızlı bir şekilde asker sevkiyatı yapılabilmiş ve lojistik destek sağlanabilmiştir. Haberleşme alanındaki en büyük gelişmelerden biri olan telgraf aracıyla da orduların merkez ile olan irtibatı sağlanmış ve savaşın merkezden yönetilebilmesi olanaklı hale gelmiştir. Ayrıca tahrip gücü yüksek silahların kullanımıyla savaşlardaki insan kayıpları artmıştır. Özetleyecek olursak, teknolojik alandaki gelişmeler savaşın şiddetini artırmıştır.¹⁶⁶

Teknolojik gelişmeler savaşın şiddetini artırırken aynı zamanda toplumların savaşa olan bakışlarını ve savaş ile olan ilişkilerini de farklılaştırmıştır. Telgrafın savaşlarda kullanılmasıyla birlikte geniş halk kitlelerinin savaşa karşı duyarlılığı artmıştır.¹⁶⁷ Savaş muhabirleri¹⁶⁸ aracıyla hızla gönderilen haberler halk tarafından heyecanla takip edilmiştir.

¹⁶⁵ Eric J. Hobsbawm, **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, Çev. Osman Akınhay, 4. b., Ayrıntı Yayınları, 2010.

¹⁶⁶ Macar, “Dokunulmaz...”, **a.g.m.**, s. 13.

¹⁶⁷ Ali B. Uşaklı ve İrfan H. Alper, “Teknolojik Gelişmelerin Savaşları Dönüştürmesi ve Gelecekteki Savaşlara Hazır Olma”, **Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar**, Der. Haldun Yalçınkaya, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2010, s. 41.

¹⁶⁸ Savaş alanı ile ilgili olan bilgilerin kamuoyuna iletilmesi şeklinde tanımlanabilecek, savaş anında sürdürülen gazetecilik faaliyetleri savaş muhabirliği olarak isimlendirilir. 19.yüzyıldaki sanayi devrimi ve ulusal ordulara geçişle birlikte savaşların topyekûn bir hal almış olması asker ve medya ilişkilerini sivil asker ilişkilerinin temel unsurlarından biri haline getirmiştir. Cenevre Antlaşmaları E 1 Numaralı Protokolünün 79. Maddesine göre gazeteciler savaş alanlarında kendilerine verilecek kartlar ile gazeteci muhabir statüsü ile bulunmaları ve korunmaları devletler tarafından kabul edilmiştir. Devletler askeri operasyonlarını sürdürürken gizliliği sağlamak zorunda iken gazetecilik ise varlığının devam ettirebilmesi için kitle iletişim araçlarıyla toplumu bilgilendirme

Savaşlardaki askerlerin yakınları cephe ile ilgili haberleri günü gününe takip etmeleriyle birlikte ulusal ordular ile savaşan modern ulus devletlerin insan hayatının ikincil öneme sahip olduğu sonuç odaklı perspektifi değişmek zorunda kalmıştır. Telgraf ve basın aracılığıyla savaşla ilgili kamuoyunun bilgilendirilmesi, devletlerin savaşan askerlerin sağlığının düşünmesi ve savaşın insani açıdan yürütülmesi gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Bu durumun ilk örneklerini 1854-1856 Kırım Savaşında ve 1861-1865 yılları arasındaki Amerikan İç Savaşında görmek mümkündür.¹⁶⁹

Amerikan İç savaşında seri ateşli silahların kullanılmasıyla birlikte asker ve malzemelerin cephelere naklinde demiryollarının kullanılması ve muharebelerin uzunluğu açısından değerlendirildiği bir önceki bölümde de değinildiği üzere topyekûn savaşın ilk örneklerinden birini oluşturmuştur. Amerikan İç Savaşında demiryollarının ve seri ateşli silahlarının kullanımının yanı sıra elektrikli telgraf da kullanılarak cephe ve cephe gerisinin haberleşmesi sağlanmıştır. Telgraf ve basın aracılığıyla kamuoyunun savaş ve savaşa katılan vatan evlatlarının durumlarıyla ilgili bilgiler aktarılmış ve devletlerin askerlerinin kaderlerine ilgisiz kalamayacakları bir ortam yaratılmıştır.¹⁷⁰ Bunun en net örneği dünyadaki dengeleri değiştiren temel dinamiklerden birisi olan Kırım Savaşıdır.

Kırım Savaşı, cephe gerinde halkın duymak istediklerini aktaran ve savaşın asıl yüzünün gizlendiği önceki savaşlardan farklı bir savaştır. Kırım Savaşı, ilk kez fotoğraf makinesi kullanılarak, savaşın gerçek yüzü ve ölüme terk edilmiş yaralı askerleri kamuoyunun bilgisine sunulduğu savaştır.¹⁷¹ The Times¹⁷², The Illustrated London News, Morning Chronicle, Tory Morning Herald benzeri gazetelerin savaş ile ilgili yayınladıkları yazılar ve fotoğraflar aracılığıyla İngiltere halkını yaralı askerlere yardım edilmesini istemeleri için ayağa kaldırmıştır.

sağlamak zorundadır. Bu tezatlıklar savaş dönemlerinde yapılan gazetecilik faaliyetlerinde farklı sistemlerin oluşmasının sağlamıştır. Havuz yöntemi, CNN etkisi savaş gazeteciliğinde kullanılan yöntemlerden bazılarıdır. Günümüzde savaş muhabirliğinin geldiği noktada İliştirilmiş Gazetecilikten bahsetmekteyiz. 11 Eylül sonrasında askeri faaliyetlerin gizliliğini tehlike atmayacak şekilde düzenlenmeye çalışılan ABD tarafından uygulanan bir yöntem olan illeştirilmiş gazetecilik, Medya ve basının birlikte hareket etmesini sağlayarak, gazetecilerin cephe içlerinde bulunarak askeri yakından izleyebildiği bir yöntemdir. Detaylı bilgi için bkz.; Haldun Yalçınkaya, “Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik”, Uluslararası İlişkiler, C. V, S. 19, Güz 2008.

¹⁶⁹ Macar, “Dokunulmaz..., a.g.m., s. 13-14.

¹⁷⁰ Uşaklı ve Alper, a.g.e., s. 34.

¹⁷¹ Muharrem Uçar ve Adnan Ataç, “Savaşlarda Sağlık Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi”, **Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar**, Der. Haldun Yalçınkaya, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2010, s. 131.

¹⁷² The Times gazetesi muhabiri, William Howard Russell, 1854 yılından itibaren yirmi iki aylık süre zarfında Kırım Savaşıyla ilgili haberleri kamuoyuna aktarmıştır. Russell’in yaptığı haberler il savaş alanı haberciliğidir. Russell, tanıklık ettiği savaşla ilgili gerçekleri acımasız bir dile eleştirmiş ve savaşın birinci yılında kamuoyunda yaratılan milli öfke ile İngiliz Hükümeti iktidarını kaybetmiştir. Özetle, Kırım savaşı ile ilgili olarak Russell’in yaptığı haberler, savaşla ilgili konuların basının konularından biri haline getirmiştir. Bknz.; Yalçınkaya, “Savaşlarda Asker..., a.g.m., s. 33.

Özetle Kırım Savaşı basın tarafından takip edilen ve görsel haberler kullanılarak savaşın korkunç yüzünün kamuoyuna aktarıldığı ilk savaştır. Avrupa halkları ilk defa savaşın dehşet verici görüntüleriyle karşılaşmış ve savaşta yaralı ve hasta askerlerin tedavisi ile ilgili The Times gazetesi aboneleri tarafından The Times Savaş Fonu oluşturularak askerlere yardım yapılması sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁷³ İngiltere kamuoyunda oluşan savaş alanındaki askerlerin sağlık durumlarıyla ilgili endişeler neticesinde, 5 Kasım 1854 yılında Florance Nightingale öncülüğünde Katolik ve Anglikan rahibelerden oluşan 37 kişilik hemşireler grubu İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁷⁴ Aynı şekilde İtalyan bağımsızlık savaşında da yararlı askerlerin sağlık durumlarıyla ilgili olarak cepheden gönderilen mektuplar ve haberler ciddi anlamda toplumsal tepkilere yol açmıştır.¹⁷⁵

Avrupa kamuoyu ilk defa savaşın acımasız tarafıyla yüz yüze gelmiş ve savaşta yararlanan askerlerle ilgili olarak sivil toplumun bir adım atması gerekliliğini fark etmişlerdir. Fotoğraflar ve basın aracılığıyla aktarılan haberlerle birlikte;

1. Vatandaşlar, kahramanlık şarkılarıyla milli ordularına gönderdikleri vatan evlatlarının yaşadıkları sıkıntıları görmüş ve iktidarlarına tepki göstermişlerdir. Bu durum demokratik hakların temellerinden birini teşkil etmiştir.
2. Savaşan askerlere sağlık açısından yardım gönderilmesi yönünde bir kamuoyu oluşturulmuş, askeri sağlık hizmetleri savaş stratejilerinin bir parçası durumuna gelmesini sağlamıştır.¹⁷⁶

Savaş dönemlerinde yaşanan bu son gelişmeler yaralı ve hasta askerlere sağlık hizmeti gönderilmesini zorunlu hale getirmiştir. Devletler kamuoyunun baskısına karşı koyamıyorlar ve bu baskılar devletleri maddi ve askeri olarak sıkıntı yaşamalarına yol açıyordu. Ekonomik açıdan devletlerin orduları için sağlık hizmeti sağlamaları mali sıkıntı yaşamalarına yol açmaktayken; askeri olarak savaş, tüm toplumu ilgilendiren bir olgu haline dönüşmesiyle savaşı kazanmak için insan maliyeti düşünmeden hareket eden komutanların insani acıdan da hareket etmeleri gerekliliğini meydana çıkartmıştır. Siyasal, sosyal, askeri, teknolojik ve ekonomik gelişmeler ışığında devletler savaşlarda insan faktörünü dikkate almak durumda kalmıştır.¹⁷⁷ Özetle, devletler savaş dönemlerinde askerlerin sağlığı ve insan onuruna yakışır bir şekilde hizmet alabilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Devletler, artık vatansever

¹⁷³ Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s 210

¹⁷⁴ Uçar ve Ataç, **a.g.e.**, s. 131.

¹⁷⁵ Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s 211.

¹⁷⁶ Uçar ve Ataç, **a.g.e.**, s. 131.

¹⁷⁷ Macar, "Dokunulmaz...", **a.g.m.**, s. 14.

vatandaşlarından oluşan ordularının koruyucusu olarak savaşlarda askerleri için her türlü sağlık hizmetini vermek yükümlülüğü altında kalmıştır.

Yukarıda anlattıklarımız ışığında, Avrupa'da gerçekleşen, sosyal, siyasal, ekonomik, teknolojik ve askeri dönüşümler neticesinde savaş dönemlerinde insani yardımın en önemli unsurlarından biri olan askerlere sağlık yardımı için çeşitli sivil toplum kuruluşları kurulmuş ve faaliyet göstermişlerdir. Bu kuruluşlar içerisinde, günümüz Savaş Hukukun temeli sayılmakta olan Cenevre sözleşmesi ile kurulan Uluslararası Kızılhaç Komitesi, dünyanın en büyük ve en önemli uluslararası sivil toplum kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Kızılhaç'ın Ortaya Çıkışı ve İnsani Yardım Düşüncesinin Kurumsallaşması

19. yüzyılın iki yarısında kurulan Kızılhaç'ın kuruluş fikri İtalyan ulusal birliğinin kurulması için girişilen mücadelelerden biri olan Solferino Savaşında oluşmuştur. İtalyan ulusal birliğinin sağlanması için yapılan savaşlardan biri olan Solferino Savaşı, 24 Haziran 1859 Fransa ve Sardunya-Piemonte Krallığın ordularının ittifak kurarak Avusturya-Macaristan'a karşı giriştikleri mücadelelerden biridir. Toplam 300.000 asker katıldığı savaşta, her iki tarafta toplam 6.000 ölü ve 30.000'den fazla yaralı bulunmaktaydı.¹⁷⁸

İşleri dolayısıyla yoğun bir şekilde seyahat etmek durumunda kalan İsviçreli Banker Jean Henry Dunant 1859 Haziran ayında İtalyan'ın kuzeyindeki kasabalardan biri olan Castiglione'de bulunmaktaydı. Solferino Savaşını Castiglione'deki Tepelerden takip eden Dunant, 15 saat süren çarpışmalar sonucunda gördükleri karşında çok etkilenmiştir.¹⁷⁹

Yukarıda bahsettiğimiz 30.000 fazla yaralı askere iki doktor dışında kimse yardım etmekte ve askerler ölüme terk edilmiş halde bulunmaktaydı. Kavurucu sıcakta acık yaralarıyla birbiri üzerinde yatan binlerce yaralı asker sağlık yardımı beklemekteydi. Sıcak hava şartlarında yaralı askerlerin susuzluğunu giderebilecek ne temiz ne de kirli su bulunmaktaydı. Savaşan tarafların ordularındaki sağlık hizmetleri yaralı askerlerin sayısına oranla yetersiz kalmaktaydı. Dunant, savaş alanında karşılaştığı bu durum karşısında esir cerrahların yaralı askerlere yardım etmesi için serbest bırakılması amacıyla Fransız komutanlar ile görüşmüş ve civar köylerdeki insanları organize ederek yaralı askerlere yardım götürülmesini sağlamaya

¹⁷⁸ American Red Cross, Vol. 94, No. 888, Winter 2012, s. 1565.

¹⁷⁹ Krishna Satyanand, **The Story of the Red Cross**, 6.b, İndia: National Book Trust, 2002, s. 7-9.

çalışmıştır. Civar köylerden gelen gönüllüler, Fransız bir Gazeteci, İtalyan bir rahip ve İngiliz Turist çiftten meydana gelen küçük bir grupla yaralı askerlere yardım ulaştırmaya çalışmıştır. Zamanla bu gruba katılan gönüllüler artmış ve çevredeki herkes yaralı askerlere yardım ulaştırmaya çalışmıştır.¹⁸⁰ Dunant, yaralı askerle yardım etmeye çalışırken üzerindeki beyaz elbisesi kanlar içinde kalmıştır, yaralı askerler yardımlarına minnettarlık duydukları bu yardım sever adama The Gentleman in White (Beyazlı adam) ismini takmışlardır. Gönüllü ve hiçbir ayırım gözetmeksizin yapılan yardımlarda “Tutti fralelli” (Herkes Kardeştir) şeklide bağırarak yardımseverler deneyimsiz elleriyle kıt miktardaki sağlık ve gıda malzemesi ziyan olsa da tüm yaralı askere eşit derecede yardım götürmeyi amaçlamışlardır.¹⁸¹

İnsanlarda yaralı askerlere karşı oluşan duyarlılık, Dunant’da savaş alanlarındaki askerlere eşit ve yeterli sağlık yardımı yapılabilmesi için bir organizasyon kurulabileceği düşüncesini oluşturdu. Bu düşünceden hareket ile Dunant, 1862 yılında Solferino Savaşında gördüklerini ve yaralı askerlere yapılmaya çalışılan yardımın detaylarını paylaştığı “Un Souvenir de Solferino” (Solferino Hatırası) adlı kitabı yazmıştır. Solferino Hatırası¹⁸² adlı kitap 1600 kopya olarak basılmıştır. Bu kopyalardan 600 özel baskı olarak doğrudan devletlerin Kraliyet mensuplarına, devlet başkanlarına, bakanlarına ve önemli kişilere gönderilerek kurulmasını istediği organizasyon fikrine destek aramıştır.¹⁸³

İsviçreli bir hukukçu olan Gustave Moynier, Dunant’ın kaleme aldığı kitaptan etkilenmiş ve önerdiği gönüllü yardım organizasyonu önerisiyle yakından ilgilenmiştir. Moynier, hasta ve yaralı askerlere yardım da bulunma fikrini bir insanlık borcu olarak değerlendirilmiştir. Bu fikrin hayata geçirilmesi için ilk olarak 1863 yılında Moyneir başkanlığında Henry Dunant, Dr. Louis Appia, Dr. Theodore Maunoir ve General Guillaume Henri Dufour’dan oluşan bir toplantı gerçekleştirilir.¹⁸⁴ Toplantı sonucunda Uluslararası Kızılhaç Örgütünün çekirdeğini oluşturan “Beşler Komitesi” kurulur. Beşler Komitesinin ilk başkanı Dufour, başkan yardımcısı Moynier olup, kısa süre içinde Beşler Komitesi ismini Uluslararası Savaş Yaralılarına Yardım Komitesi (International Committee for Relief to the Wounded) şeklinde değiştirmiştir.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Macar, “Savaşı İnsanileştirme..., a.g.e., s. 201.

¹⁸¹ Satyanand, a.g.e., s. 16.

¹⁸² Henry Dunant, **Solferino Hatırası**, Çev. Nermin Arpacıoğlu, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği, 1964.

¹⁸³ Macar, “Savaşı İnsanileştirme..., a.g.e., s. 202.

¹⁸⁴ Satyanand, a.g.e., s. 24-28.

¹⁸⁵ Macar, “Savaşı İnsanileştirme..., a.g.e., s. 202.

Dunant'ın düşüncesi olan Kızılhaç hareketi aktif bir hareket haline getirilmeden önce Dunant ve ekibi hareketi hukuki bir zemine dayandırmak istemişlerdir. Savaşların tamamen ortadan kaldırılamayacağı fakat devletlerin savaşın insan onuruna yakışır bir şekilde insanileştirilmesi için anlaşması düşüncesiyle, savaştaki sağlık personellerinin hukuki açıdan tarafsızlığını içeren bir belge hazırlamışlardır. Dunant'ın oraya koyduğu bu stratejik vizyon ve Moynier'in oluşturduğu hukuksal çerçeve ile hazırlanmış olan belge Cenevre Sözleşmesinin taslağı niteliğindedir. Dufour bu belgeyi uluslararası arenaya tanıtarak Kızılhaç hareketine uluslararası bir şekle büründürmüştür.¹⁸⁶ Komite 26-29 Ekim 1963 tarihinde Cenevre'de 14 devletten gelen 36 temsilci, çeşitli hayır kurumlarından 6 temsilci ve 7 bağımsız katılımcının bulunduğu bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansta komitenin hazırladığı belge görüşülmüş ve katılan devletler kendi ülkelerin de komite ile beraber hareket edecek gönüllü yardım organizasyonların kurulmasını kararlaştırmışlardır. Komite 1864 yılında Cenevre'de tamamen diplomatik bir konferans organize ederek 22 Ağustos 1864 tarihinde Savaş Alanında Yaralıların ve Hastaların Durumunu İyileştirme Sözleşmesi adı altında bir sözleşme imzalamışlardır. 10 maddeden oluşan ve 12 devlet tarafından imzalanan 1. Cenevre Sözleşmesiyle birlikte Kızılhaç Hareketinin temel prensipleri ortaya konulmuştur. Cenevre sözleşmesiyle birlikte savaşlarda yaralanan bütün askerlere hangi milletten olursa olsun tıbbi yardım yapılması, yaralı ve hasta askerlere yardım götüren sağlık personelinin binaları, ulaşım araçları ve tıbbi araç ve gereçlerinin korunması ve beyaz zemin üzerine kırmızı haç¹⁸⁷ işaretini taşıyan sağlık personellerinin dokunulmazlıklarının sağlanması devletler tarafından kabul edilmiştir.¹⁸⁸ Kızılhaç Komitesi Cenevre Sözleşmesiyle resmen tanınmıştır. Sözleşmeyi imzalayan devletler kendi ülkelerinde kurdukları dernekler tarafından Uluslararası Kızılhaç Komitesi kongrelerle görüşmelerine devam etmiştir. 6 Temmuz 1906 tarihinde Cenevre sözleşmesi nihai protokolü imzalanmıştır. Ayrıca 1899 yılında Lahey'de devletlerarası Barış konferansında Kızılhaç hareketi ele alınmış ve Cenevre Sözleşmesinde yer almayan deniz

¹⁸⁶ David P. Forsythe, **The Humanitarians: The International Committee of the Red Cross**, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 17-18.

¹⁸⁷ Kızılhaç hareketi kuruluşunda İsveç Bayrağının tersi olarak ifade edilen beyaz zemin üzerine kırmızı haç işaretini sembol olarak kabul etmiştir. Fakat zaman içerisinde sözleşmenin tarafları başta Osmanlı Devleti olmak üzere Müslüman ülkeler bu sembolü dini çağrışımı nedeniyle kullanmak istememişlerdir. Tezin 4. bölümünde de detaylıca değinileceği üzere kızıl ay sembolü yapılan itirazlar üzerine kabul edilmiştir. Kızılay'ın yanında Kızılbaş ve kızılkristal sembolleri de Kızılhaç Hareketine bağlı ulusal yardım örgütleri tarafından uygun görülen amblem kullanılmaktadır. Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s. 204.

¹⁸⁸ Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s. 203.

muharebelerinin sözleşme kapsamında ele alınması görüşülmüş olsa da bu durum ancak 18 Ekim 1907 tarihinde imzalana bir sözleşmeyle sağlanabilmiştir.¹⁸⁹

Son olarak, Kızılhaç Hareketi ve Cenevre sözleşmesini imzalayan devletlerin konuya yaklaşımlarına değinmekte fayda vardır. Cenevre Sözleşmesi tüm Avrupalı devletlerin ortak amaç ve hedefler doğrultusunda imzalandığı bir metin olduğunu söylemek doğru değildir. 12 Avrupa devletinin temsilcilerinin imzaladığı 1864 yılındaki 10 maddeden oluşmakta olan sözleşmeye imza atmamış devletlerde mevcuttu. Bu sebeple 1864 yılındaki konferanstan sonra sözleşme katılmak isteyen devletlerin katılımına açık bırakılmış ve 3 yıl içerisinde 8 Avrupa devleti ve Osmanlı İmparatorluğu sözleşmeye taraf olmuşlardır.¹⁹⁰ Bu durum ile ilgili olarak John F. Hutchinson “Rethinking the Origins of the Red Cross” adlı makalesinde 21 imzacı devlet içerisinde yer almakta olan 6 Alman ya da Hollanda Prenslüklerinin zaman içerisinde Prusya Etkisi altına girdiğini, sözleşmeyi imzalayan 9 diğer devletin ise küçük devletler olduğu ve sözleşmeyi imzalayanlar arasında sadece 6 tane büyük devletin olduğunu vurgulamıştır. Avrupa’da etkin olan devletlerin Kızılhaç Hareketi ve Sözleşmeye yaklaşımlarına değinecek olursak; Avusturya-Macaristan, yaralı askerlere yardım eden ulusal bir örgütü olduğundan ve ebedi düşmanı olan Fransa’nın imzacı devletlerden biri olmasından ötürü sözleşmeyi imzalamaya gerek görmemiştir. Prusya ise ortaya atılan fikirlerin en hevesli destekçisi olmuştur. Fransa ve Rusya askeri meselelere sivillerin karışması düşüncesine katılmadılar fakat Fransa savaş alanlarında görevli olan tıbbi personelin tarafsızlığı fikrini destekleyen devletlerden biri olmuştur. İngiltere, gönderdiği temsilcilerin yetki azlığı nedeniyle sözleşmeyi onaylaması oldukça uzun sürmüştür. Osmanlı İmparatorluğu ise sözleşmeyi hiçbir çekince ortaya koymayacak şekilde imzalamıştır.¹⁹¹ Bu durum arka planında Avrupa diplomatik arenasından dışlanmama düşüncesi yatmaktaydı. Özetle, devletlerin Kızılhaç düşüncesi ve Cenevre sözleşmesine karşı olan yaklaşımları ulusal çıkar ve beklentilerine bağlı olarak farklılaşmaktaydı.

¹⁸⁹ Mesut Çapa, **Kızılay [Hilal-i Ahmer] Cemiyeti (1914-1925)**, 2.b., Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2010, s. 10-11.

¹⁹⁰ www.icrc.org (Erişim Tarihi: 14.05.2019)

¹⁹¹ Hutchinson, “Rethinking...”, **a.g.m.**, s. 570.

3.3. Kızılhaç Hareketinin Misyonu, Yapısal Özellikleri ve Felsefesi

Uluslararası Kızılhaç Komitesinin varoluş sebepleri misyonu ve kuruluş felsefesi de hareketin uluslararası arenadaki pozisyonunu anlamak adına önem teşkil etmektedir. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay hareketine bağlı ulusal Kızılhaç ve Kızılay dernekleri aşağıda açıklanacak olan ilkeler doğrultusunda faaliyetlerini ulusal çapta ve uluslararası arenada sürdürmektedirler.

1. İnsancılık; insan yaşamının korunması ve insan onurunun garanti altına alınmasını sağlamaya çalışmaktadırlar.
2. Tarafsızlık; Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay hareketi faaliyetlerini ırk, din, dil, ideolojik düşmanlık ve karşıtlık içerisinde yer almadan sürdürmektedir.
3. Yansızlık; Milliyet, din, ırk, sınıf farklılığı gözetmeksizin savunmasız ve yardıma ihtiyacı olan tüm insanlar ayrımcılık yapmadan faaliyetlerini yerine getirirler.
4. Bağımsızlık; Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay hareketinin parçası olan tüm dernekler bağımsız birer kurumdur.
5. Gönüllülük hizmeti; Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay hareketine bağlı ulusal derneklerde faaliyetler gönüllülük esasına dayanmakta ve kazanç elde etme amacı taşımamaktadır.
6. Birlik; Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay hareketi bağlı ulusal derneklerin buldukları devletlerin sınırları içerisinde herkese açık olan, insani yardımı temel alan tek bir Kızılhaç ya da Kızılay derneğinin bulunabileceğini ifade eden ilkedir.
7. Evrensellik; Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay hareketi evrensellik ilkesiyle uluslararası arenada sorumlulukların paylaşıldığı dünya çapında bir hareket olduğu ortaya konmaktadır.¹⁹²

Yukarıda detaylıca değinilen prensipler doğrultusunda hareket eden Uluslararası Kızılhaç Komitesi temel görevi insan hayatının ve onurun koruması amacı ile savaş mağdurlarına yardım etmektir.

Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketinin felsefesi temelleri ve bu temellere bağlı olarak faaliyetlerinin değerlendirilmesine geçilmeden önce sadece kavramsal olarak ne ifade ettiği ve misyonlarının yanında yapısal olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay hareketinin temel unsurları ulusal Kızılhaç ve Kızılay dernekleridir. Bu

¹⁹² Fulya Köksoy, “Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin Faaliyetleri Ekseninde İnsani Diplomasi”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, C. VII, S. 1, 2017, s. 104

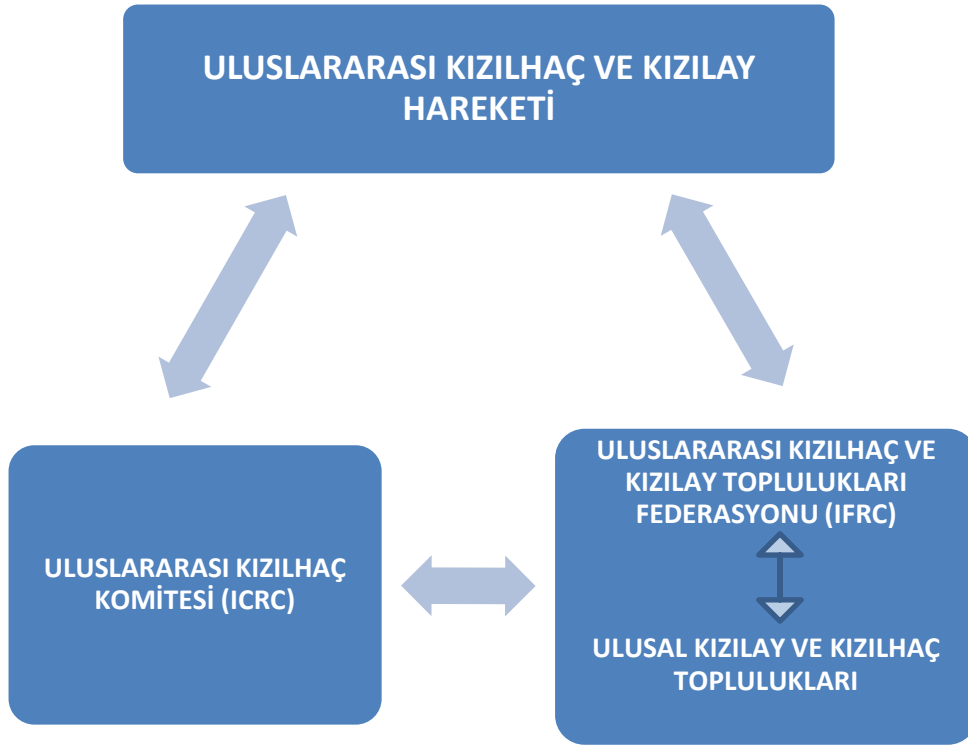
dernekler buldukları ülkelerin hukuklarına tabi olup, temelde kuruldukları ülke içinde faaliyet göstermektedirler. 189 Ülkede kurulmuş olan Ulusal Kızılhaç ve Kızılay dernekleri Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketinin temel amaç prensiplerine bağlı hareket etmekte ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından tanınmışlardır. Kızılhaç ve Kızılay hareketinin bir parçası olabilmek için Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından tanınmak, Silahlı Kuvvetlerde hasta ve yaralıların durumuna iyileştirilmesi konulu Cenevre sözleşmesini imzalamak, bağımsız bir Devletin Toprakları İçerisinde kurulmuş olmak ve bu devlet içerisinde kurulan Tek Kızılhaç ya da Kızılay derneğinin bulunması, kurulmuş olduğu ülkenin meşru hükümeti tarafından ve devlet yasalarınca gönüllü yardım kuruluşu olarak tanınmak, hareketin prensiplerine uygun faaliyetler yürütmesini sağlayacak bağımsız bir yapıda olmak, Cenevre sözleşmelerinde belirtilmiş amblemleri kullanmak gerekir.¹⁹³

Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay hareketi 1986 yayınlamış tüzüğe göre, ulusal Kızılay ve Kızılhaç toplulukların bulunduğu bir federasyon, daimi bir komite ve uluslararası bir federasyon şeklinde örgütlenmiştir. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu, ulusal Kızılhaç ve Kızılay derneklerinin faaliyetlerini takip etmek ve dernekler arasındaki koordinasyon çalışmalarıyla insani yardım faaliyetlerinin verimliliğini artırmayı sağlamaktadır. Bağımsız bir kuruluş olan Uluslararası Kızılhaç Komitesi ise hareketin ilkelerini yaymak ve korumak ile görevli olan Ulusal Kızılay ve Kızılhaç derneklerinin onay mercii görevini üstlenmektedir. Aşağıdaki şema Uluslararası Kızılay ve Kızılhaç hareketinin organlarının birbiriyle ilişkilerini ortaya koymaktadır.¹⁹⁴

¹⁹³ Esra Katıman, “Yardım Kuruluşu Olmanın Ötesinde Bir Örgüt: Uluslararası Kızılhaç Komitesi”, Türkiye Barolar Birliği, S. 116, 2016, s. 391-393

¹⁹⁴ a.g.e., s. 394-395

Tablo 1. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi Organizasyon Yapısı

Uluslararası Kızılhaç Hareketinin varoluş sebepleri, ilkeleri ve organizasyon yapısının yanında kuruluş felsefesine de değinmek gerekmektedir. Kızılhaç hareketinin kurucuları kendileri 18. Yüzyıl Avrupa aydınlanma düşünürlerinin sık birer takipçisi olarak görmekteydiler. Kızılhaç kurucuları Cenevre sözleşmesiyle birlikte insani değer ve standartlarını yükseleceğine zaman içerisinde bu değerlerin tüm dünyaya yayılarak evrensel hümanizmi oluşturacağına bu sayede Avrupa'nın bütün dünya ülkelerini medenileştirme görevlerini yere getireceğine inanmışlardır.¹⁹⁵

Kızılhaç hareketi, Hristiyanlık idealleriyle de örtüşmekteydi. Dunant ve diğer kuruculara göre yaralı ve hastalara yardım etmek bireysel olarak Hristiyan dinine bağlılığın bir göstergesiydi. Kızılhaç komitesi uluslararası çapta bir işlev kazanabilmesi için dini bir temelle dayandırılmaması gerekliliğini doğurmuştur.¹⁹⁶

Kızılhaç hareketi ile ilgili olarak bahsetmemiz gereken bir başka husus savaşlardaki insan onurunu korumak için devletlerle işbirliği kurarak yaralı ve hasta askerlere yardım etme yolunu seçmesidir. Kızılhaç, savaşlarda insan onuru koruyacak şekilde yaralı askerlere yardım

¹⁹⁵ Hutchinson, "Rethinking...", **a.g.m.**, s. 559.

¹⁹⁶ Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s. 213.

etmeye çalışmış ve bunun önemini uluslararası alanda kabul ettirmiştir. Devletler doğaları gereği hemen insan hak ve onurunu güvence altına alır hem de bazı dönemlerde insan onurunu ve özgürlüklerini tehdit ederken Kızılhaç hareketi, devletlerle ihtiyatlı bir işbirliği içinde harekete, yardım hizmetleri konusunda uygun ve kolay zemini hazırlar. Bu durum Kızılhaç hareketinin insan hak ve onuru koruma işlevlerini yerine getirirken devlete karşı zayıf görünerek yarı-resmi bir yardım kurumu olarak algılanmasına yol açmıştır. Zaman içerisinde bazı ülkeler Kızılhaç derneklerinin kutsallaştırmış ve devletle eş değer bir konuma getirmiş ve hata devletin bile önüne geçilirmişlerdir.¹⁹⁷ Bu durumla ilgili olarak David P. Forsythe 1. Dünya savaşı döneminde Amerika Birleşik Devletlerinde Amerikan Kızılhaç'ına destek vermemeyi vatana ihanetle eş anlamalı olduğunu vurgulamıştır.¹⁹⁸ Günümüzde ise hala Amerikan Kızılhaç'ı federal devletle hiçbir dernekle olan ilişkiye benzemeyen ve emsalsiz bir ilişkisi olduğunu vurgulamaktır.¹⁹⁹ Bu durum Kızılhaç'ın ilkelerinden biri olan bağımsızlık ilkesi ile çelişmektedir.

Çalışmamızın da temeli oluşturmakta olan ve son olarak değinmemiz gereken konu, Kızılhaç ve Cenevre sözleşmesinin savaşı insanileştirme çabalarında kayda değer bir değişim yaratıp yaratmadığıdır. Sadece Kızılhaç hareketi ile askerlerin insan onuruna yakışır muamele görmesi, savaşların önlenmesi ve dünya barışının sağlanması mümkün değildir. Fakat Evrensel Barışı kendisine misyon edinmiş olan Uluslararası bir örgütün savaşlar karşısında tavizsiz bir şekilde durup durmadığı tartışmalı bir konudur.

Evrensel Hümanizmi amaç haline getirmek, gereken zamanlarda savaşa karar veren devlet ve askeri yetkililerin karşında durabilmeyi gerekmektedir. Savaş alanındaki devlet dışı aktörlerden olan Kızılhaç ve Kızılay dernekleri için askeri yetkiler ile eşgüdüm içinde hareket etmek ve kendi misyonlarını onlarınkileriyle eşleştirmek bağımsız ve evrensel barış ilkelerine sahip bu derneklerin tarafsızlıklarını zedeleyebilmektedir.²⁰⁰ Kuruluşundan günümüze ulusal Kızılhaç ve Kızılay derneklerinin faaliyetlerine baktığımızda pek çok savaşta vatansever duygularla kendi ülkelerindeki askeri kurumlar ve devlet yetkililerle işbirliği yaparak kendi ilkeleriyle çelişebilen bazı tutum sergileyebildikleri göze çarpmaktadır. Savaş dönemlerinde askerlere yardım adı altında seferberlik faaliyetlerine katkı sağlayabilmektedirler. Kızılhaç ve Kızılay derneklerinin faaliyetleri arasında vatansever duygularla uyguladıkları savaş propagandası aracılığıyla hayırseverliğin askerileştirildiği bir başka ifade ile militarizmin

¹⁹⁷ Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s. 214.

¹⁹⁸ Forsythe, **a.g.e.**, s. 18-22

¹⁹⁹ <https://www.redcross.org/about-us/who-we-are/history/federal-charter.html>, (Erişim Tarihi: 10.06.2019)

²⁰⁰ Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s. 214.

topluma yayılmasını sağlayan örneklere rastlayabilmekteyiz.²⁰¹ Tarihsel süreçteki Ulusal Kızılhaç ve Kızılay derneklerinin savaş dönemi faaliyetlerine bakıldığında bu faaliyetler derneklerin modern ulus devletlerin birer organı gibi değerlendirilmelerine sebep olmuştur. Etkinlik alanı savaşlardaki yaralı ve hasta askerlere sağlık hizmeti götürerek, insan onurunun korunması sağlamak olan Kızılhaç ve Kızılay derneklerinin savaş dönemlerinde sivilleri vatanın kurtuluşu için bilinçlendirmek amacıyla propaganda faaliyetleri yürüterek kamuoyunu bilinçlendirdikleri ve savaş için toplumsal seferberliği ve desteği sağlamaya çalıştığı örneklere rastlanmaktadır. Yürüttükleri propaganda faaliyetlerinde masum olan yardımlaşma ve vatanseverlik duygularına hitap edip hem yardım faaliyetleri yapabilmeleri için bütçe sağlamaya çalışmışlar hem de savaşla ilgili olarak bir kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Bu faaliyetler ile bir yandan insani duyguları harekete geçirip savaş alanlarında insan onurunun korunması sağlarken diğer yandan bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde toplumun tüm katmanlarına militarizmin yayılmasına katkıda bulunmuş olurlar.²⁰²

Kızılhaç ve Kızılay örgütleri merhamet, acıma hissi ve vatan sevgisi duygularını yaratmayı amaçlayan propaganda araçlarıyla (afişler, armalar, rozetler, kartpostallar, post pulları, gazete haberleri gibi çeşitli objeler ve iletişim kanalları) kamuoyunu savaştaki askerlere destek vermeye çağırmıştır. Yukarıda saydığımız objeler ve iletişim araçlarıyla Kızılhaç ve Kızılay örgütlerine yapılacak yardımların en önemli ve en temel vatanseverlik göstergesi olduğunu, bu nedenle vatanları ve askerleri için bir yardım yapılacak ise ilk adresin Kızılhaç veya Kızılay olması gerektiği gösterilir. Toplumda, cephedeki askerlerin gelecekleri halkın bu kurumlara verdiği destekle doğru orantılı olduğu düşüncesi geliştirilmeye çalışılır. Bu tutum değişikliğinin yaratılması için kullanılan vatansever dilin yanında kadın hemşireler, çocuklar, hayvanlar, muhtaç asker ve benzeri öğeleri kullanarak milliyetçi duygulara hitap edilerek tutum değişikliği yaratılıp bu tutum değişikliğine uygun bir davranış geliştirmeleri sağlanmaya çalışılır. Kızılhaç ve Kızılay örgütlerinin savaş fonu adı altında kartpostal ve post pulu ve benzeri objeleri satışa çıkartılarak, toplumun bağışlarıyla bütçe sağlanmaya çalışılır. Dolaylı bir şekilde de olsa bu durumunun savaşın mobilize edilmesine katkı sağladığı üzerine düşünülmesi gereken bir konudur.²⁰³

²⁰¹ Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s. 215.

²⁰² **a.g.e.**, s. 216-217.

²⁰³ Macar, "Savaşı İnsanileştirme...", **a.g.e.**, s. 215.

3.4. Kızılhaç, Devlet ve Vatanseverlik İlişkisi

Ulusal Kızılhaç toplulukları insaniyetçilik ilkesiyle yaralı ve hasta askerlere tıbbi yardım götürürken sürekli barışı halini de desteklemektedir. Fakat kuruluşlarından itibaren kuruldukları devletler ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmaları ve özellikle 20. yüzyılda savaşın artık sadece cephedeki askerleri değil cephe gerisindeki toplumun tümünü ilgilendiren bir hal almasıyla Kızılhaç topluluklarının vatansever bazı faaliyetlerde bulunmaları amaç edindikleri sürekli barışı destekleme durumuna ters düşebilmektedir.

Kızılhaç topluluklarının vatansever faaliyetleri neden ve nasıl yaptıklarını anlayabilmek için kuruldukları devletler ve o devletlerin ordularıyla olan ilişkilerine bakmamız gerekmektedir. 1884 ve 1912 yılları arasında yedi tane uluslararası Kızılhaç konferansı düzenlenmiş ve bu konferanslar ile birlikte ulusal devletler ve o devletlerin askeri otoriteleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi sağlanmıştır. İtalyan Kızılhaç merkez komitesi 1864 yılında düzenlenen konferanstaki önerisi üzerine, Kızılhaç'ın savaş ve barış dönemlerin devlet ve ordu tarafından korunması ve bir bağımsız kurum olarak devlet içerisindeki özel konumunun yasalar altında güvence altına alınması görüşülmüştür. İtalyan Kızılhaç merkez komitesinin ortaya attığı düşünce ve savaşın kazanılmasındaki birincil yolun kusursuz bir örgütlenmeyle gerçekleştirilebileceği görüşü üzerine İtalyan Kızılhaç'ı kendisini ulusal nitelikler içeren ve ordu ile güçlü bağlar kuran ulusal Kızılhaç'a dönüştürmüştür.²⁰⁴

İtalya yukarıda vurguladığımız ilişki biçimini 30 Mayıs 1882 yılında çıkarttığı yasa ile ortaya koymuş ve Kızılhaç'ı diğer sivil toplum kuruluşlarından farklı bir şekilde değerlendirerek devlet ve orduyla yakın ilişkisini ortaya koymaya çalışmış ve toplum gözünde saygınlık kazandırmıştır. İtalyan Kızılhaç'ı savaş ve denizcilik bakanlıklarının gözetiminde savaş dönemlerinde demiryolları ve posta servislerinin ücretsiz kullanabilen, kızıl haç sembolünün kullanım tekeline sahip adli bir kişiliktir.²⁰⁵

İtalyan Kızılhaç'ı örneğinde olduğu gibi 1. Dünya Savaşından önce birçok devlet sınırları içerisinde yer alan Kızılhaç dernekleriyle ordu ve devlet arasındaki ilişkilerinin temel unsurlarını şekillendirmiştir. Kızılhaç, ordu ve devlet arasındaki ilişkilerin geliştirilmesindeki hız devletten devlete farklılık göstermekle birlikte 1880'lerden 1914'e kadar ki dönem içerisinde Kızılhaç ve ordu arasındaki yakın ilişki evrensel bir hal almıştır. Kızılhaç

²⁰⁴ Hutchinson, *Champions...*, a.g.e., s. 175.

²⁰⁵ a.g.e., s. 175.

devletlerin savaşlardaki lojistik çalışmalarının²⁰⁶ önemli bir kolu olan askeri sağlık hizmetlerinde²⁰⁷ ordu ile planlı bir uyum içerisinde. Devletler Kızılhaç derneklerinin askeri sağlık hizmeti sağlamakta üstleneceği rolün faydasına, canlılığına ve güvenirliliğine ilgi duymuşlar ve bu nedenle zaman içerisinde yapılan düzenlemeler ile birlikte Kızılhaç'ı devlet ve milletin ayrılmaz bir parçası haline getirmişlerdir.

Devletler Kızılhaç'ın halkları gözlerinde ciddiyete sahip olması ve saygınlık kazanabilmesi için Kızılhaç merkez komitelerine yüksek memurlar, soylular ve askeri subayları atamışlardır. Ayrıca devletler Kızılhaç örgütlerine saygınlık kazandırmak adına bir takım avantajları, ulusal Kızılhaç topluluklarına sunmuşlardır. Bu avantajlar; posta ve telgraf teşkilatlarının kullanımına ilişkin vergiden muafiyet, gümrük vergisinden muafiyet, devlete ait demiryollarının kullanımından ücret alınmaması ve diğer hiçbir sivil toplum kuruluşunun ve ticari teşebbüsün kullanımına yasakladığı kızıl haç amblemi ile yasalar önünde özel statü verilmesidir. Kızılhaç amblemini ülke içerisinde tek bir kurumun kullanmasına izin vererek Kızılhaç örgütlerinin halk tarafından saygı duyulması²⁰⁸ gereken bir görevi ve pozisyonu olduğu ortaya konmuştur.²⁰⁹

Kızılhaç topluluklarının devletler ve ordular ile olan yakın ilişkileri ortaya koymak için son olarak Almanların ortaya attığı Kızılhaç topluluklarının ulusal orduların savaş tatbikatlarına katılmaya davet edilmesi ve Ulusal Kızılhaç örgütlerinin zamanla askeri bir dil edinmesini incelememiz gerekmektedir. Bu katılımlar devletler tarafından savaş esnasında gönüllülerin olası rollerinin belirlenmesi ve onlara askeri bir disiplin verme fırsatı olarak değerlendirilmiş ve bu deneyim Kızılhaç gönüllülerinin eğitiminin önemli bir parçası haline gelişmiştir. Bu durum zamanla gönüllülerin sıhhiyeciden çok birer askere benzemelerine neden olmuştur.

²⁰⁶ Savaş Lojistiği, lojistik kavramı tanımlanması zor bir kavram olmakla birlikte savaş hazırlıkları ve sefer organizasyonu bakımından değerlendirildiğinde amacı oldukça nettir. Lojistik orduların hareket ve savaşma kabiliyetlerinin yükseltilmesinde, hasta ve yaralı askerlere yardım götürülmesi, beşeri kaynakların verimli kullanımı, savaşma için gerekli teçhizatın karşılanması, besin ihtiyacının karşılanması ve benzeri savaşmakla ilgili tüm ihtiyaçların giderilmesi faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Çetin ve Recep Kök, "Askeri Devrim Bağlamında Batı Savaş Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi", Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, C. III, S. 4, Y. 3, 2015.

²⁰⁷ Mehmet Erkan Balkan, "Başka Bir Cephe Olarak Sağlık ve Sosyal Hizmetler", **100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilafı Duruşlar**, Ed. Mustafa Türkeş, Cilt 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 839.

²⁰⁸ Kızılhaç dernekleri barış dönemlerinde afet yardımı ve diğer yardımsever faaliyetler aracılığıyla halkın gözündeki saygınlığını, tanınırlığını ve güvenirliliğini artırarak halkların savaş dönemlerinde Kızılhaç faaliyetlerine desteğini muhtemel kılmaya çalışır.

²⁰⁹ Hutchinson, **Champions...**, a.g.e., s. 177.

Ulusal Kızılhaç örgütleri zamanla kendilerini devletin askeri örgütlenmesinin en önemli yardımcısı olarak görüp, bazı vatansever faaliyetler içerisinde yer almalarına neden olmuştur.²¹⁰

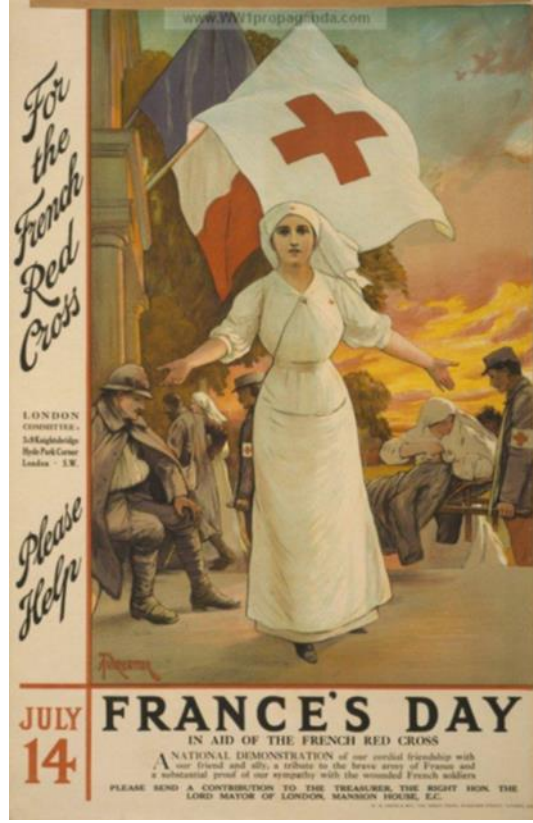
Devletler ve ordular ile geliştirdikleri yakın ilişkilerle birlikte Kızılhaç örgütleri insaniyetçilik ilkesiyle hareket ederken bir yandan da vatansever faaliyetlerde sürdürmeye başlamışlardır. Halkta oluşturulan imaj ile birlikte Kızılhaç için yapılan gönüllü faaliyetler vatandaşların vatanseverliklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Örneğin Japonya’da vatanseverlik ulusa adanmışlıkla ilgiliydi, ulusa adanmışlık ise Japon Kızılhaç’ına verilen destek ile (ne kadar para yardımı yapıldığı ve Kızılhaç için ne kadar çalışıldığı) ölçülmeye başlanmıştır. Bu durum Amerikan Birleşik Devletleri’nde de benzerdir. Amerika, 1917’de 1. Dünya savaşına katıldığında Amerikan Kızılhaç’ı için yapılan gönüllü çalışmalar ve para yardımı vatanseverliğin birincil göstergesi olarak değerlendirilmiştir.²¹¹ Tabi ki bu durumun yoğunluğu ve gelişimi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Fransa da Kızılhaç’ı vatan için yapılacak vatansever faaliyetlerin bir parçası olarak değerlendirip vatandaşlarının vatanseverliklerinin ortaya koyacağı bir kurum olarak algılanması yönünde çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Fransa öncelikle kadınların savaş dönemlerinde vatanları ve vatan evlatlarından oluşan askerleri için Fransız Kızılhaç’ı bünyesinde hemşirelik hizmetin de bulunmaları konusunda teşvik etmeye yönelik propaganda çalışmalarında bulunmuşlardır. Fransız kadınlarının tarih boyunca savaşlarda ordularının yanlarında yer alıp yardım ettikleri düşüncesi kamuoyu hafızasında yaratılarak savaşlardaki yaralı ve hasta askerle sağlık yardımı götürülmesi için kadınlara hemşirelik eğitimi almaya teşvik etmekteydiler.²¹² Ayrıca Fransa Kızılhaç’ı kadınların desteğini alabilmek için kadınların şefkatli, sevgi dolu ve vatanları için her türlü fedakârlığa hazır olmaları gerektiği tutumunu yaratıp bu tutuma uygun davranış geliştirmelerini sağlamak adına propaganda çalışmalarında bulunmuşlardır. Bu ve benzeri propaganda çalışmalarıyla cephe gerisi de savaş koşullarına uygun bir şekilde örgütlenmesini sağlamaya çalışmaktaydılar. Tüm millette vatanları ve gelecekleri için fedakârlık yapmaları gerektiği bilinci oluşturulmaya çalışılmaktaydı.

²¹⁰ Hutchinson, **Champions...**, a.g.e., s. 177-182.

²¹¹ a.g.e., 256.

²¹² a.g.e., 206

Şekil 2. Propaganda Afişi; Fransa'nın Günü

Kaynakça: Mehmet Işık ve Şakir Eşitti, "II. Dünya Savaşı Propaganda Afişlerinde Kadın Temsillerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göstergibilimsel İncelenmesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C. LXX, No. 3, 2015, s. 676

Örneğin yukarıda yer alan "Fransa'nın Günü" isimli afişle kamuoyunda yardım göndermeye yönelik bir tutum geliştirmeyi amaçlamaktadırlar. Fransa ve Kızılhaç bayraklarının yan yana verildiği bu afişte Kızılhaç'a yapılacak yardımların yaralı ve hasta Fransız askerlerine için olduğu vurgulanmış ve Kızılhaç'a yapılan her yardımın vatanseverlikle ilişkili olduğu gösterilmiştir. Ayrıca afişte hemşireler askerlere bir annenin çocuğun baktığı şefkatle resmedilmiştir. Bu Kızılhaç'ın savaş alanlarında yaptığı yardımların Fransız askerlerinin savaşın zorlu koşullarına dayanabilmesinde moral verdiği düşüncesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca kolları iki yana açık bir şekilde resmedilmiş olan hemşire Kızılhaç için halktan yardım beklediklerini sembolize etmektedir.²¹³

²¹³ Mehmet Işık ve Şakir Eşitti, "II. Dünya Savaşı Propaganda Afişlerinde Kadın Temsillerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göstergibilimsel İncelenmesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C. LXX, No. 3, 2015, s. 676-677.

Bir başka Fransız propagandası ise yine kadınları Kızılhaç için gönüllü faaliyette bulunmaya yönelik teşvik etmektedir. “Millet tehlikede olduğunda kadınlar erkeklere söyle diyecek: sizin göreviniz var ve görevinizi yapın, sizler savaşırken ben dua edeceğim ve ayrıca hizmet edeceğim.”²¹⁴

Fransa Kızılhaç'ın toplumdaki saygınlığını artırmak ve devlet için önemini göstermek için 1914 yılında Fransız Kızılhaç'ının kuruluşunun 50. yılını birçok devlet ve ordu yetkilisinin katılımıyla Notre Dame Katedrali'nde özel bir dini törenle kutlamış ve törende yüzlerce Kızılhaç hemşiresine vatansever davranışların ötürü madalya verilmiştir. Törende Kızılhaç ve Fransız bayrakları yan yana sergilenmiş ve Kızılhaç bayrağının milleti simgeleyen devlet bayrağı ile aynı değerde olduğu kamuoyuna gösterilmeye çalışılmıştır. Törenin yapılacağı yer olarak Notre Dame Katedrali'nin seçilmesi ise Kızılhaç'ın vatan ve millet açısından önemini sembolize etmektedir.²¹⁵ Kızılhaç'ın bu tarz propaganda faaliyetleriyle görevi genellikle kadınların savaş sırasındaki faaliyetlerinin ulusal çıkarlara uygun olarak organize etmektir.²¹⁶

1. Dünya savaşında en etkili propaganda faaliyetleri yürüten İngiltere'de propaganda çalışmalarında Kızılhaç'a sıklıkla başvurmuştur. Özellikle Alman Kızılhaç'ın acımasız tavırlarını ortaya koyarken İngiliz Kızılhaç'ının insani ve vatansever tarafını vurgulayacak propaganda faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir.²¹⁷

Amerikan Kızılhaç'ının vatanseverliğinin gelişmesi yavaş bir şekilde gerçekleşmiştir başkan Woodrow Wilson'un 1916 yılında savaşa yönelik hazırladığı kampanyası Kızılhaç vatanseverliğinin ortaya çıkmasının başlangıcı olarak kabul edilebilir. Başkan Wilson Amerikan Kızılhaç'ına katılmanın vatandaşların yurtseverlik görevleri olduğunu vurgulayan bir poster kampanyası ortaya koymuştur.

1. Dünya savaşında Amerika Birleşik Devletleri birçok poster hazırlamış ve bu posterlerle iç ve dış politikası için uygun bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Amerika'da poster hazırlama işi sadece Devlet tarafından değil Amerikan Kızılhaç Örgütü, doğal afet kurumları ve işçi bulma kurumları gibi sivil toplum kuruluşları tarafından da gerçekleştirilmiştir. Amerikan Kızılhaç Örgütü yayımladığı afişler ile halkı yaralı ve hasta olan askerler için

²¹⁴ Hutchinson, *Champions...*, a.g.e., s. 265.

²¹⁵ a.g.e., s. 267.

²¹⁶ a.g.e., s. 265.

²¹⁷ Işık ve Eşitti, a.g.m., s. 664

yardıma davet etmektedir. Bu posterlerde Kızılhaç gönüllüleri ve asker resimleri yan yana verilerek Kamuoyundan vatanları ve vatan evlatları için yardım istemişlerdir.²¹⁸

Amerika'nın savaşa girmesiyle birlikte Kızılhaç'ta yaralı ve hasta askerlere yardım için ulusal fon artırma faaliyetlerine başvurmuştur. Amerikan kızıl haçı yardım fonlarını artırmak için kartpostallar ve afişler basmış ve bunları satışa çıkartmıştı. Kartpostallar ve afişlerde genellikle Kızılhaç ve Amerikan bayrakları yan yana kullanılmış bu durum birine sadakatin, her ikisine olan sadakat olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca afişlerde yaralı ve hasta askerlere yer vererek vatandaşlara o senin oğlun olabilirdi, yardım etmezsen ölecek gibi mesajlar vererek vatandaşlardan vatan evlatlarına yardım gönderilmesi için destek olması gerektiği tutumu yaratılmaya çalışılmıştır.²¹⁹

Şekil 3. Propaganda Afişi; Amerikan Kızılhaçı'nın Yardım Çağrısı

Kaynakça: Adalet Yavuzer, "1. ve 2. Dünya Savaşları Sırasında Basılan Savaş Afişleri", (İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Tasarım Anasanat Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014, s. 160.

Yukarıdaki afişte ise Amerika Kızılhaç'ı kadınlardan askerlere gönderilmek üzere çorap öreerek destek vermeleri istenmektedir. Bu ve benzeri çabalarla sağlık yardımının yanında

²¹⁸ Özgür Aktaş, "Propaganda Posterlerinde Savaş ve Barış Temasının İşleniş Üzerine Öğrenci Görüşleri", Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. XXXII, S. 2, 2012, s. 284.

²¹⁹ Hutchinson, **Champions...**, a.g.e., s. 270-275.

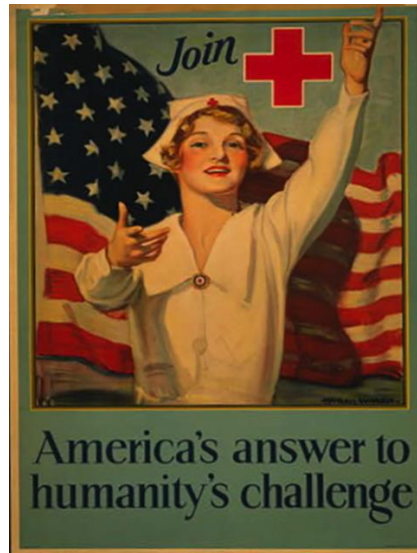
askerlerin diğeri ihtiyaçlarının karşılanması için yurtsever duygularla çalışan ve üretken vatandaşlar oluşturulmaya çalışılmıştır.²²⁰

Amerikan Kızılhaç Örgütü aşağıdaki yer almakta olan propaganda afişleri aracılığıyla gönüllü vatansever Amerikan kadınlarının gönüllü yardımlarını beklemiştir.

Şekil 4. Sekiz Hafta Boyunca Haftada, 1000 Kişinin Üzerinde Mezun Hemşireye İhtiyaç Olduğunu ve Katılım için Amerikan Kızılhaçı'na Başvuru Yapılmasını İsteyen Afiş.

Kaynakça: P.J. Lopez, "Amerikan Red Cross Posters and the Cultural Politics of Motherhood in World War I.", a Journal of Feminist Geograpy, Vol 23, Issue 6, 2016, s. 773.

Şekil 5. Propaganda Afişi; Amerika'nın İnsaniyetçiliğe cevabı; Kızılhaç'a Katılın (1917)

Kaynakça: P.J. Lopez, "Amerikan Red Cross Posters and the Cultural Politics of Motherhood in World War I.", a Journal of Feminist Geograpy, Vol. 23, Issue 6, 2016, s. 776.

²²⁰ Adalet Yavuzer, "1. ve 2. Dünya Savaşları Sırasında Basılan Savaş Afişleri", (İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Tasarım Anasanat Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014, s. 160.

Şekil 6. Amerikan Kızılhaç'ı Propaganda Afişi; Birine bağlılık, her ikisine sadakat demektir.

Kaynak: <https://www.alamy.com/english-poster-loyalty-to-one-means-loyalty-to-both-red-cross-ca-1917-circa-1917-232-poster-loyalty-to-one-means-loyalty-to-both-red-cross-ca-1917-ch-18505063-image208005644.html>, (Erişim Tarihi: 17.06.2019.)

Yukarıdaki posterde Kızılhaç'a duyulan sadakatin, vatana duyulan sadakat olduğunu söyleyerek vatanseverleri Kızılhaç faaliyetlerine katılımı için Kızılhaç ve devlet ilişkisini vurguluyor. Amerikan bayrağı ve Kızılhaç bayraklarının yan yana yer ve aynı hizada yer almasıyla devlet bayrağı ve Kızılhaç bayrağının eş değer önemde olduğu vurgulanmıştır.

4. BÖLÜM: HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ VE PROPAGANDA

4.1. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Kurulmasına Yönelik Girişimler

Hilal-i Ahmer cemiyeti 19. yüzyılın son çeyreğinde Uluslararası Kızılhaç Komitesinin ilkelerine bağlı olarak kurulmuştur. Henry Dunant'ın ortaya attığı karşılıksız insani yardım fikri üzerine 8-22 Ağustos 1864 tarihleri arasında düzenlenen konferansta 12 ülkenin katılımı ile Cenevre Sözleşmesi Başlıklı “Karada Silahlı Kuvvetlere Mensup Yaralıları Durumunun İyileştirilmesi” sözleşmesini imzalanmıştır. Bu sözleşme ile devletler bir önceki bölümde detaylıca değindiğimiz gibi savaş alanlarında yardım görevlilerine ve sağlık personeline dokunulmaması, savaş sırasında yaralı ve hasta askerlere ayırım gözetmeksizin yardım edilmesi, İsviçre bayrağının tersi olan beyaz zemin üzerine kırmızı haç işaretinin oluşumun sembolü olduğu ve Kızılhaç'a bağlı bağımsız ulusal yardım örgütlerinin kurulması kararlaştırılmıştır.²²¹ Toplantıya katılmayan ve sözleşmeyi imzalamayan devletlerin bu ortak karara katılmaları için bir yıllık bir ek süre tanınmıştır. Osmanlı Devlet'i davet edilmesine rağmen Cenevre konferansına katılmamış fakat bir yıl içinde imza koyma hakkından yararlanarak 5 Temmuz 1865 tarihinde Cenevre sözleşmesi imzalanmıştır.²²²

Osmanlı Devleti bir fayda getireceğini ummamakla birlikte bir zararda getirmeyeceği düşüncesiyle imzaladığı sözleşme üzerine 1867 yılında Paris'te düzenlenen ilk Uluslararası Kızılhaç Kongresine Dr. Abdullah Bey'i göndererek katılmıştır. Dr. Abdullah Bey Uluslararası Kızılhaç Kongresinde, kuruluşun daimi üyeliğine seçilmiş ve Cenevre sözleşmesinin uygulanmasını sağlanacağına dair söz vermiştir. Osmanlı imparatorluğu pek yarar getireceğini düşünmediği oluşumla bağlantılı bir ulusal kurum kurulmasına ilgi göstermemiştir.²²³ Dr. Abdullah beyin sayısız girişiminin sonucunda Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa' ve Kırımlı Dr. Aziz Bayın çabalarıyla Tıbbiye Nazırı Marko Paşa başkanlığında “Mecruhin ve Mardayı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti” kurulmuştur. Cemiyet, 11 Haziran 1868 yılında ilk olarak 22 ardında 25 kurucu üye ile örgütlenmiş ve padişah Sultan Abdülaziz tarafından destek görmüştür. İlerleyen dönemlerde Cemiyet'e 43'ü hekim 66 kişi

²²¹ Ahmet Tetik ve Mehmet Şükrü Güzel, **Kızılay ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921)**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2013, s. 31.

²²² Orhan Yeniars, **Türkiye Kızılay Tarihine Giriş**, Kızılay Bayrampaşa Şubesi, 2000, s. 15.

²²³ Seçil Karal Akgün ve Murat Uluğtekin, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C.I, Ankara: Kızılay, 2002, s. 13.

üye olmuştur. Cemiyet olarak Kızılhaç Berlin kongresine katılmış ve Cemiyet ilk defa Avrupalı ülkelere tanıtılmıştır.²²⁴ Kongre sonrasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ilk adımı olarak değerlendirebileceğimiz cemiyetin tüzüğü onaylanmak üzere dönemin hükümetine gönderilmiş fakat hükümet, sivillerin askeri alana müdahalesi olarak değerlendirdiği cemiyet tüzüğüne onay vermemiş ve cemiyet kısa süre içinde dağılmıştır.²²⁵ Cemiyet, batılılaşmanın Osmanlı'nın kurtuluş olarak görüldüğü dönemde, batılı bir kurum olarak değerlendirilen Cemiyetin kurulmasına izin verilip Paris Kongresine katılsa da Osmanlı içerisinde pek faal olamamıştır. Osmanlı Devletinin Yöneticilerinin batılılaşma tam manasıyla sindirememiş olması cemiyetin pasifliğinin sebebi olarak değerlendirilebilir.²²⁶

Osmanlı devletinin yöneticilerinin, Cemiyet'e ve Kızılhaç hareketine olan yaklaşımlarını daha detayı olarak değerlendirecek olursak; yakın zamanda herhangi bir savaş durumunun gerçekleşmeyeceğini düşünen Osmanlı yöneticileri tarafında cemiyet gereksiz olarak değerlendirilmekteydi. Ayrıca dönemin yöneticilerine göre böyle bir örgütlenmenin kurulması hayali ve imkânsızdı. Cemiyete destek verilmemesinin diğer bir sebebi ise haç sembolüne duyulan güvensizlik ve karşıtlıktır. Cemiyet aynı zamanda kadın ve erkeklerin birlikte aktif rol aldığı örgütlenmesi nedeniyle de Osmanlı yönetici kesimi tarafından desteklenmemekteydi.²²⁷

Dönemin hükümeti tarafından tüzüğünün onaylanmaması ve Dr. Abdullah beyin ölümüyle dağılan cemiyet yaklaşık iki yıl sessizliğe bürünmüştür. Dağılmadan kısa süre sonra 1875 yılında Sırp ve Karadağlılar, Osmanlı'ya karşı ayaklanmış ve çatışma yaşanmıştır. Bu çatışmalar sırasında yaralanan askerlere yardım edilmesi için 1875 yılında Karadağlılar, 1876 yılında ise Sırp Cenevre sözleşmesine taraf olarak, Kızılhaç Komitesi ve ulusal Kızılhaç derneklerinden yardım gelmesini sağlamışlardır.²²⁸

Balkanlarda süren ayaklanmalar devam ederken 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) başlamıştır. Gustave Moynier Mektebi Tıbbiye öğretim üyelerinden Dr. Peştamalciyan'a bir mektup yazarak Osmanlı devletinin de Cenevre Sözleşmesini taraflarından biri olduğunu ve ulusal Kızılhaç örgütleri benzeri bir kuruluşun varlığı söz konusu olursa batıdaki Kızılhaç cemiyetlerinin ve Uluslararası Kızılhaç Komitesinin Türk Askerlerine yardım

²²⁴ a.g.e., s. 13-18

²²⁵ Yenziaras, a.g.e., s. 17.

²²⁶ Akgün ve Uluğtekin, a.g.e., s. 20.

²²⁷ a.g.e., s. 20-21.

²²⁸ Oya Dağlar Macar, 1877-78 Ottoman Russian War, the Ottoman State: Foreign Health Aids and Some Evaluations on these aids, **Abdulhamid II and Its Legacy: Studies in Honour of F.A.K. Yasamee**, ed.. Ş. Tufan Buzpınar and Gökhan Çetinsaya, İstanbul: The Isis Press, (ISBN: 978-975-428-626-7)

gönderebileceğini bildirmiştir. Moyiner'in mektubu üzerine Sadrazam Mütercim Mehmet Rüştü Paşa'ya başvurulmuş ve sadrazam bu fikri olumlu karşılayarak 13 Temmuz 1876 tarihinde bir toplantı düzenleyerek Marko Paşa başkanlığında Cenevre sözleşmesi incelenmiş, kullanılacak simge, cemiyet tüzüğü, yardım toplama şekilleri ve cemiyet yönetim kurulunun oluşturulması görüşülmüştür.²²⁹

Cemiyetin kurulması için önünde iki büyük engel mevcuttu bunlardan birincisi; Osmanlı Genelkurmayının sivillerin askeri alana müdahale edileceği düşüncesine sahip olmalarıydı. İkinci neden ise Cenevre sözleşmesinde tarafsızlığın göstergesi olarak kullanılan beyaz zemin üzerine kırmızı haç işaretinin yine Osmanlı Genelkurmayı tarafından Hristiyanlık sembolü olarak görülüp, Osmanlı ordusu için sembolün kullanılmasını kabul edilemez olarak değerlendirmesidir.²³⁰

93 Harbi'nde Osmanlı askeri sağlık hizmetlerinde büyük sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Osmanlı genelkurmayı tarafından planlanan lojistik faaliyetlerin bir parçası olan askeri sağlık hizmetleri plansız ve yetersizdi. Hem sağlık hizmeti verecek personel açısından hem de tıbbi malzemeler açısından büyük eksiklikler yaşanmaktaydı. 93 Harbi yukarıda saydığımız koşullar içerisinde başlamış, savaş başladıktan kısa süre sonra savaşta hafif yaralanan askerlerin bile tedavi edilemeyip savaş dışı kaldığı bir durum söz konusu olmuştur.²³¹ 93 Harbinde askeri sağlık hizmetinin yetersizliği üzerine Hilal-i Ahmer cemiyetinin kurulmasıyla ilgili ikinci girişim 1877 yılında gerçekleşmiştir. Genelkurmay acil sağlık yardımı ihtiyacı nedeniyle Cemiyetin kurulmasını bu kez reddetmemiş sadece Osmanlı ordusunun haç sembolü kullanmaması konusunun üzerinde durmuştur. Bu sebeple kurulacak cemiyetin haç yerine hilal sembolünü kullanması kararlaştırılmıştır. Sembolle ilgili olarak alınan bu karar Uluslararası Kızılhaç Komitesi üzerinden diğer Cenevre Sözleşmesine taraf olan devletlere bildirilmiştir. Ocak 1877'de beyaz zemin üzerine kırmızı hilal sembolünün alındığı duyurulmuş ve Osmanlı Genelkurmayın cemiyeti kabul ve onayıyla birlikte, 14 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti resmen kurulmuştur.²³²

²²⁹ Yeniaras, **a.g.e.**, s. 18-20.

²³⁰ Oya Dağlar Macar, 1877-78 Ottoman Russian War, the Ottoman State: Foreign Health Aids and Some Evaluations on these aids, **Abdulhamid II and Its Legacy: Studies in Honour of F.A.K. Yasamee**, ed.. Ş. Tufan Buzpınar and Gökhan Çetinsaya , İstanbul: The Isis Press, (ISBN: 978-975-428-626-7) s. 3-4.

²³¹ Oya Dağlar Macar, 1877-78 Ottoman Russian War, the Ottoman State: Foreign Health Aids and Some Evaluations on these aids, **Abdulhamid II and Its Legacy: Studies in Honour of F.A.K. Yasamee**, ed.. Ş. Tufan Buzpınar and Gökhan Çetinsaya , İstanbul: The Isis Press, (ISBN: 978-975-428-626-7) s. 6.

²³² Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 27.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı İmparatorluğunda resmen kurulmuşken, Uluslararası Kızılhaç komitesi hilal sembolünün uluslararası arenadaki kabulü ile ilgili önemli bir sorun yaşamaktaydı. 93 Harbi'nin taraflarından bir olan Rusya, kızıl ay sembolünün kullanımını politik bir argüman olarak kullanmış ve Osmanlı'yı fanatikle suçlamıştır. Rusya, Osmanlı'nın seçtiği kızıl ay sembolünün dini referanslı olduğunu, Kızılhaç hareketinin evrensel değerlerine uygun olmadığı savını ortaya koymuştur. Osmanlı ise Rusya'nın bu savının Kızılhaç düşüncesine aykırı olduğunu öne sürmüş ve ayrılıkçı bir tavır sergilediklerini iddia etmiştir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi bu durumun çözümü için Rus Kızılhaç Cemiyetinin, kızıl ay sembolünü kabul etmesi amacıyla Rus hükümetini ikna etmesini istemiştir.²³³

Avrupalı devletlerin kızıl ay sembolüne kullanımı ile ilgili düşünceleri ise şöyledir; İngiltere, Belçika ve İsveç kızıl ayın sembol olarak kullanılmasının Cenevre Konvansiyonuna bir ek protokolle eklenmesi gerektiğini savunurlarken, Rusya ve İtalya, Osmanlı Devletinin Kızıl haç sembolüne saygı göstereceğini bildiren özel bir açıklama yapmasını talep ediyorlardı.²³⁴ Sembolle ilgili olarak yaşanan bu belirsiz durum devam ederken, 93 Harbi nedeniyle hem Rusya'nın hem de Osmanlı'nın sayıları artan yaralı ve hasta askerlere, sağlık yardımı ihtiyacı artmıştır. Bu ihtiyaca paralel olarak her iki tarafa da sağlık yardımlarının ulaştırılabilmesi için kızıl ay ve kızıl haç sembollerinin karşılıklı şekilde tanınması gerekmektedir. Bu nedenle Osmanlı kırmızı bir daire içinde hilal sembolü kullanarak tarafsız bir şekilde yaralı askerlere yardım götüreceğinin savaş taraf olmayan ülkelerce, Rus askeri yetkililerine bildirilmesini rica etti. Osmanlı devletinin askeri sağlık hizmetleri açısından yaşadığı zorlukların bir benzerini yaşayan Rusya Kızılhaç'a saygı gösterilmesi şartıyla kızıl ay amblemini geçici olarak kabul etmek zorunda kalmıştır.²³⁵ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin emekleme dönemi olarak nitelendirebileceğimiz, 93 Harbi'ndeki yardım faaliyetleri cepheye 50'ye yakın doktor göndermek, cephe gerisinde gezici hastaneler ve ilk yardım istasyonları kurmaktır. Bu yardımları, Hindistan ve Afrika'daki Müslümanlar başta olmak üzere çeşitli ülkelerin ulusal Kızılhaç örgütlerine başvurarak aldığı maddi yardımlarla sağlayabilmiştir.²³⁶

Dönemin padişahı II. Abdülhamit 93 Harbinin kaybedilmesinin sebebi olarak meşrutiyeti görmüş, 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı kapatmış ve anayasayı (Kanun-i Esasi)

²³³ Hutchinson, **Champions...**, a.g.e., s. 143-144.

²³⁴ Oya Dağlar Macar, 1877-78 Ottoman Russian War, the Ottoman State: Foreign Health Aids and Some Evaluations on these aids, **Abdulhamid II and Its Legacy: Studies in Honour of F.A.K. Yasamee**, ed.. Ş. Tufan Buzpınar and Gökhan Çetinsaya, İstanbul: The Isis Press, (ISBN: 978-975-428-626-7) s. 4.

²³⁵ a.g.e., s. 5.

²³⁶ Akgün ve Uluğtekin, a.g.e., s. 29-30.

kaldırmıştır. Yaklaşık 30 yıllık süre ile İstibdat dönemine geçilmiş ve bu dönemde İmparatorluk içindeki sosyal ve siyasal etkinlikler durdurulmuş, toplantılar yasaklanmıştır.²³⁷ Toplumsal hareketlerin olumlu karşılanmadığı 30 yıllık süreçten Hilal-i Ahmer Cemiyet'i de etkilenmiştir. Cemiyet uluslararası toplantılara katılamamış ve kuruluş amacına uygun hiç bir faaliyette bulunamamıştır. Cemiyet bu süreçte Rus-Japon savaşına sembolik olarak diğer ulusal Kızılhaç dernekleri gibi yardım göndermek istemiştir ve bunun için Bab-ı Ali'nin iznine başvurmuştur. II. Abdülhamit bu izin isteği üzerine cemiyetin varlığından haberdar olmuş ve bankadaki bütçesine el koyarak cemiyeti dağıtmıştır.²³⁸

30 yıllık İstibdat Dönemi içerisinde, Cemiyet 1897 yılında Türk-Yunan Savaşında etkinlik gösterebilmiştir. Halktan ve diğer Kızılhaç derneklerinden aldıkları bağışlara orduya askeri sağlık yardımının bulunulmuştur.²³⁹ Türk-Yunan Savaşı esnasında orduya yapılan yardımlar 30 yıllık İstibdat Döneminde cemiyetin kuruluş amacına uygun hareket ettiği tek etkinliktir.²⁴⁰ Savaşın bitişinin ardından cemiyet tekrar atıl duruma geçmiştir.

İstibdat Dönemde Cemiyetinin etkinlik gösterdiği bir diğer olay ise; 1907 yılında Londra'daki 8. Uluslararası Kızılhaç Konferansına katılmasıdır. Bu konferansta haç yerine ay sembolünün kullanılması, henüz onaylamayan batılı devletlere bir kez daha önerilmiş ve bu konferans ay sembolünün kabulü sağlanması adına önemli bir girişimdir.²⁴¹ Londra'dan sonra La Haye konferansında ay sembolünün kullanılması dile getirilmiştir ve resmen bütün devletler Washington 9. Uluslararası Kızılhaç Konferansında ay sembolünü kullanımını ve tarafsızlığını onaylamışlardır.²⁴²

İstibdat döneminin sonlandıran II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte ortaya çıkan kurumsal ve toplumsal hareketlilikler, Hilal-i Ahmer cemiyetinin etkinliklerinde yansımıştır. 1911 yılında İstanbul Aksaray'da çıkan yangında Hilal-i Ahmer Cemiyeti yangın zedeler ve hastalara yardım ulaştırmıştır. Yine bu dönemde cemiyetin toplumsal tanınırlığının ve bağış artışının sağlanması için gazetelerde propaganda çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Bu propaganda çalışmalarıyla Hilal-i Ahmer Cemiyet'i ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde değineceğimiz şekilde Osmanlı devleti ile olan sıkı ilişkilerini gösteren beyaz propaganda olarak nitelendirebileceğimiz, çalışmaları sürdürülerek cemiyetin toplumsal açıdan güvenilirliği ve

²³⁷ a.g.e., s. 30.

²³⁸ a.g.e., s. 35.

²³⁹ Yeniaras, a.g.e., s. 35.

²⁴⁰ Akgün ve Uluğtekin, a.g.e., s. 35.

²⁴¹ Yeniaras, a.g.e., s. 35.

²⁴² Akgün ve Uluğtekin, a.g.e., s. 32.

saygınlığı kazanılmaya çalışmıştır. Yine II. Meşrutiyet dönemin getirdiği yenilikçi adımlar ile birlikte diğer Ulusal Kızılhaç örgütleri gibi kadında dâhil olduğu bir örgütlenme biçimine sahip olmak adına Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezinin kurulması için ilk adımlar atılmıştır.²⁴³ Özetle II. Meşrutiyetin ilanı ile gerçekleşen kurumsal ve toplumsal hareketlilikle birlikte cemiyet yeniden ayaklanmaya başlamış ve 1911 yılında cemiyet aktif hale getirilmiştir.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet'inin yeniden aktif bir kurum haline getirilmesinden birkaç ay sonra İtalya ve Osmanlı arasında Trablusgarp Savaşı patlak vermiştir. Bu savaş ile birlikte Hilal-i Ahmer Cemiyet'i geçici bir yardım örgütü olmaktan çıkmış, sürekli bir kuruluş halini almıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyet'i, Trablusgarp Savaşından önce resmen kabul edilen hilal sembolünün kullanımının yaygınlaştırılmaması sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorun, cemiyetin yeniden ayağa kaldırılışının hemen akabinde başlayan savaş için gönderilen sağlık malzemelerinde (özellikle çadırlarda) tarafsızlıklarının ve dokunulmazlıklarının sembolü olan hilal sembolünün bulunmamasıyla ilgiliydi. (Bu problem savaş esnasında aşılmıştır.) Trablusgarp Savaşındaki askeri sağlık hizmetlerinin oldukça yetersiz olduğundan bahsetmekte fayda vardır. Osmanlı İmparatorluğu savaş esnasındaki askeri ve sivil sağlık hizmetlerini Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti merkezinde sürdürmüştür. Yurt içinden ve yurtdışından gönüllü doktor ve sağlık personelleri gelmiştir. Cemiyet gazete ilanlarıyla askeri sağlık hizmeti verecek gönüllü personeller aradığını duyurmuş ve yapılacak gönüllü yardımların vatan ve millete hizmetin en önemli göstergesi olarak sunmuştur. Hilal-i Ahmer Cemiyet'i, Trablusgarp Savaşında sadece askerlere değil sivil halkada yardım götürmüştür. Sivillere götürdüğü yardımlarla bölge halkı gözünde Osmanlı İmparatorluğunun imajını yükseltmeye çalışmıştır. Örneğin Hz. Muhammedin doğum günü vesilesiyle 250'den fazla çocuğu sünnet ettirmiş, sivil halkı kurduğu hastanelerde tedavi etmiştir.²⁴⁴

Trablusgarp savaşı Osmanlı Hilal-i Ahmer tarihi açısından önem taşımaktadır. Bu savaşta cemiyet ilk defa yabancı Kızılhaç ve Kızılay dernekleriyle birlikte çalışmış, bu çalışmayla önem tecrübeler edinmiş ve eksikliklerini görmüştür. Ayrıca cemiyetin Trablusgarp savaşındaki yardım hizmetleri uluslararası arenada tanınırlığının artmasına ve kabul görmesine yardımcı olmuştur.²⁴⁵

²⁴³ a.g.e., s. 36-40.

²⁴⁴ Oya Dağlar Macar, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)", Belleten, C. LXXXI, S. 292, Aralık 2017, s. 951-969.

²⁴⁵ a.g.e., s. 980.

Cemiyetin yer aldığı bir diğer savaş ise Osmanlı İmparatorluğunun henüz Trablusgarp Savaşı devam ederken Balkan ülkelerinin aralarındaki problemlerini çözüp, Osmanlıya karşı ittifak kurdukları Balkan Savaşlarıdır. Balkan savaşlarında Osmanlı ulaşımından ikmale kadar birçok lojistik yetersizlik yaşamaktaydı. Osmanlı iki cephede bu zorlu koşullar altında savaşmayı devam ettiremezdi. Bu nedenle İtalya ile Uşi Anlaşmasını imzalayarak Trablusgarp Savaşını bitirmek zorunda kalmış, Afrika'daki son toprak parçasını kaybetmiş ve on iki adayı geçici olarak İtalyanlara bırakmıştır.²⁴⁶ Osmanlı Devleti, Balkan Savaşlarına odaklanmış fakat Devlet yöneticileri arasındaki siyasal anlaşmazlıklar ve çekişmeler yaşanması sebebiyle savaş olağan dışı bir organizasyon bozukluğu ile sürdürülmek zorunda kalmıştır. Hilal-i Ahmer cemiyeti hem savaşta yaralı ve hasta askerlere yardım götürmüş hem de Anadolu'ya göç eden göçmenlerin yaşadığı sorunlara çare bulmaya çalışmıştır. Hilal-i Ahmer hem bağış bulmak hem de kadrosunu genişletmek amacıyla devletin desteğinin yanında olduğunu göstererek gazeteler aracılığıyla propaganda çalışmalarında bulunmuştur. Halkın Hilal-i Ahmer'e desteğinin sağlanabilmesi için basın aracılığıyla cepheden haberler yansıtılırken, cemiyetin faaliyetlerine sık sık yer verilip kamuoyunun cemiyeti benimsemesi ve bağışlarla cemiyete destek olunması sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin; Tasvir-i Efkâr Gazetesi cephedeki Hilal-i Ahmer faaliyetlerini halka "*harikulade faaliyet*" şeklinde duyurmuştur. Ayrıca gazeteler Balkan savaşı için Cemiyete yapılan yardımları duyurarak halkın cemiyete yapacağı bağışları teşvik etmeye çalışmaktaydı. Cemiyet, Balkan savaşlarında Anadolu'ya göç eden göçmenlerin ev, iş, bakım, yiyecek ve giyecek yardımların devlet tarafından tek başına yapılamayacağını bu bağlamda cemiyete yapılan yardımlar ile devlete bu konuda destek olunması için propaganda çalışmalarında da bulunmuştur.²⁴⁷ Özetle cemiyet Balkan Savaşlarında halk nezdinde tanınırlığını ve güvenilirliğini artırmıştır. Hilal-i Ahmer, kamuoyu oluşturmak amacıyla yaptığı propaganda faaliyetlerinde, devletle işbirliği içinde ve vatansever amaçlarla hareket ettiğini sürekli olarak vurgulamıştır.

4.1.1. Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi

II. Meşrutiyetin getirmiş olduğu toplumsal yaşamda kadın-erkek birlikteliği Batılaşmanın temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. II. Meşrutiyetin ilanı ve İttihat Terakki kadrosunun Osmanlı kadınlarının, eğitip sosyal hayatta yer alarak meslek sahibi olan, üretken

²⁴⁶ Yeniaras, **a.g.e.**, s. 63.

²⁴⁷ Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 99-128.

ve Batılılaşmış bireyler haline gelmesi amacıyla İstanbul'da bu amacı gerçekleştirmeye yönelik kadın derneklerin kuruluşu söz konusu olmuştur. Bu amacın toplumsal anlamda daha hızlı ve daha kolay kabul görebilmesi için Hilal-i Ahmer Cemiyeti altında hizmet verecek bir kadınlar cemiyeti kurulması düşünülmüştür.²⁴⁸

Osmanlı'nın yaşadığı uzun ve kanlı savaş dönemleri askere giden erkeklerden boşalan yerin kadınlar tarafından doldurulması ve cephelerdeki sağlık hizmetlerinin kadınlar tarafından sağlanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu düşüncesinin Osmanlı İmparatorluğunda yaygın hale gelmesiyle, İstanbul ve çevresinde, cephedeki asker ve asker ailelerine yardımcı temel alan kadın cemiyetleri kurulmuştur. Bu amaçla kurulan kadın cemiyetlerinde en önemlilerinden biri Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'dir. Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi 1910 yılında aktif çalışmalarına başlamış, dönemin Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa'nın eşi, ilk adı "*Hilal-i Ahmer Kadın Heyeti*" olan merkezin kurulmasına öncülük etmiştir.²⁴⁹

Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezini diğer hayır kurumlarının kadın kollarından ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun üst üste yaşadığı uzun savaş dönemleri düşünüldüğünde Hanımlar Merkezi'nin de işlevi aynı Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi çok boyutlu olmuştur. Hanımlar Merkez'i, cephedeki askerlerin ihtiyaçlarına yönelik çalışmalarda bulunmuş ayrıca sivil ve göçmenlerin sorunlarına yardımcı olmuştur.²⁵⁰

Merkezin üyeleri Osmanlı'nın üst düzey bürokratların ve yöneticilerin eşleridir. Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezinin üyeleri, amaçlanan etkinliklerini gerçekleştirebilmek için parasal desteğe ihtiyacı vardı. Bu desteğin sıkıntı halinde olan devletten gelmesi imkânsızdı. Bu nedenle önce üye sayısını artırarak üyelik aidatlarından ve daha sonra bağışlardan bütçe sağlamayı düşündüler. Bu amaçla diğer Kızılhaç derneklerinin Kadın Merkezlerinin üyelik artırma ve bağış almak amacıyla geliştirdikleri faaliyetleri incelediler. Bu incelemelerin sonucunda Hanımlar Merkez'i gazetelerde hayırseverleri bağış yapmaya davet etmiştir.

Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi, bağışla bütçe artışı sağlayabilmek ve Kadınlar Merkezine olan üyeliklerdeki artışı sağlayabilmek amacıyla kadınlarında vatan savunmasında kadınlarında üstlerine düşen görevi yerine getireceğini vurguladığı vatansever içerikli

²⁴⁸ Seçil Karal Akgün, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti, ODTÜ Gelişme Dergisi, S. 39, Nisan, 2012, s. 116.

²⁴⁹ Besim Ömer, **Hanım Efendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans**, Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2009, s. 80.

²⁵⁰ Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 149-150.

propaganda çalışmalarında bulunmuştur. Bu amaçla cemiyet Rozetler, çiçekler, piyango biletleri satmış, sergiler ve balolar düzenlemiş, sanat evleri kurmuştur.²⁵¹

Hilal-i Ahmer Kadınlar Merkezi milliyetçi içerikli propaganda faaliyetleriyle vatan ve vatan evlatları için yapılan hayırseverliğin toplumun bütün katmanlarına yayılmasını sağlamıştır. Kadınlar Merkez'inin faaliyetleri, Hilal-i Ahmer cemiyetinin vatan ve vatan evlatları için yapılan hayırseverliğin tek bir merkezde toplanmasının sağlanmasında hayati rol oynamıştır.²⁵²

4.2. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Devleti'yle İlişkileri ve Tanıtım Faaliyetleri

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, sınırları içinde kurulmuş olduğu Osmanlı Devletiyle ve Osmanlı ordusuyla kurduğu ilişki, ulusal Kızılhaç derneklerinin 19. yüzyılda savaş, devlet ve seferberliğin getirdiği koşullar sonucunda oluşturdukları özel ve imtiyazlı ilişkinin biçiminin bir örneğidir.²⁵³ Cemiyet'in Osmanlı Devletiyle oluşturduğu özel ve imtiyazlı ilişkiyi anlamak için cemiyetin ve Osmanlı devletinin bu ilişki biçimini geliştirdikleri bağlama değinmemiz gerekmektedir.

Osmanlı devleti, 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyetle birlikte kitleler kamusal hayata görünür olmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin yönetime gelmesiyle birlikte sosyal yardım faaliyetlerinin, gönüllü faaliyetler üzerinden şekillenmesini sağlayacak yeni bir sistemin gelişmesinin önünü açmıştır.²⁵⁴ İttihatçı hükümetin 1913 yılında Bab-ı Ali Baskınıyla iktidarın tam olarak ele geçirmesiyle birlikte, hükümet sosyal yardım faaliyetlerini kullanarak büyüyen kamusal alanı kontrol etmek amacıyla 7 Eylül 1909 tarihinde Cem-i İnanat Nizamnamesini ilan etmişlerdir. Bu nizamnamenin ilan edilmesindeki amaç, kamusal alanda gerçekleştirilen faaliyetlerin (konser, kermes, tiyatro oyunu, gösteri vb.) devlet tarafından kontrol altına alınmasıdır. Kamusal alanda faaliyet gösterebilmek için vilayetlerde en yüksek

²⁵¹ Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 152-162.

²⁵² Fatma Torun Bilgiç, Savaş Seferberliğinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Rolü (1914-1918), (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2017, s. 81-82.

²⁵³ Mehmet Taylan Esin, **Hilal'in Karanlık Yüzü: Osmanlı Kızılhay'ı, Teşkilat-ı Mahsusa ve Emval-i Metruke (1914-1921)**, İstanbul: Libra Kitap, 2018, s. 27.

²⁵⁴ Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (1876-1914)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 389-290.

rütbeli mülki amirden, İstanbul da ise Belediye ve Zaptiye Nezareti'nden izin alınması gerekmektedir.²⁵⁵

Kamusal alandaki sosyal yardım faaliyetlerinin sürdüren sivil girişimlerin ulusal çıkar ve devlet bekası için yönlendirme fırsatı Trablusgarp ve Balkan Savaşları döneminde gerçekleşebilmiştir. Savaş döneminin ortaya çıkarttığı vatansever ve milliyetçi eksenli politik ortamda İttihat ve Terakki hükümeti yarı-resmi görünümlü, gönüllü cemiyetleri destekleyerek vatandaşlarını bu kurumlar üzerinden politize etmeye çalışmıştır.²⁵⁶ Yukarıda anlattığımız bu durumu Mehmet Beşikçi²⁵⁷ ve Nadir Özbek çalışmalarında, Hilal-i Ahmer Cemiyetine dolaylı olarak değinerek, iktidarın hayır kurumlarını, topluma nüfuz etme ve halkın gözündeki meşrulukları artırma aracı olarak kullandıklarını vurgularlar.²⁵⁸

19. yüzyılda itibaren modern ulus devletin sosyal ve bireysel alanlara müdahalesi söz konusu olmuştur. Modern öncesi dönemden farklı olarak devlet sadece mevcut düzeni korumak ve kontrol etmek amacıyla değil, nüfusunun üretkenliğini ortaya çıkartmak amacıyla da sosyal alana müdahalelerde bulunmuştur. Modern ulus devlet, siyasi iktisadi ve kültürel faktörlerin etkisiyle sosyal alana müdahalelerde bulunarak sosyal politikalar gerçekleştirmiştir. Sosyal politikalar; eğitim, sağlık ve refah alanlarında düzenlemeler gerçekleştirilmesi ve bu konularda uzman kişilerin yetiştirilmesini içermektedir. Modern ulus devletin sosyal politikaları uygulaması, sosyal devlete dönüşmesini sağlamış ve bu sosyal devlet anlayışı, devletlere sosyal politikalar aracıyla kendi iktidarları sürdürme şansı yaratmıştır. Özetle modernleşen devlet nüfusun üretkenliğin arttırmak amacıyla sosyal politikalar uygularken bir yandan da iktidarları için yeni bir meşruiyet ve kontrol kaynağı da sağlamış olurlar.²⁵⁹

19. yüzyılda Osmanlı Devlet'inde devlet ve toplum arasında yeni bir yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu durum Osmanlı Devlet'inin yaygınlaştırdığı eğitim ve sağlık hizmetlerinden görülebilmektedir. Benzer şekil de sosyal yardım faaliyetlerinde devlet de varlık göstermeye başlamıştır. Bu durum özellik II. Abdülhamit iktidarında devletin monarşik biçiminden etkilenerek sosyal alan, iktidarın kendi meşruluğunu sağlama araçlarından biri haline gelmiştir. II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle el değiştiren iktidar II. Abdülhamit'in sosyal alana müdahalesi ile yattığı refah sisteminin monarşik özelliklerini değiştirerek, sosyal refah

²⁵⁵ Bilgiç, a.g.e., s. 80.

²⁵⁶ Özbek, **Osmanlı İmparatorluğunda...**, a.g.e., s. 294.

²⁵⁷ Mehmet Beşikçi, **Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War: Between Voluntarism and Resistance**, Brill Yayınevi, 2012.

²⁵⁸ Esin, a.g.e., s. 42.

²⁵⁹ Bilgiç, a.g.e., s. 97-98.

sistemini modern, seküler ve bürokratik bir şekle büründürmeye çalışmıştır. II. Meşrutiyet’le birlikte Osmanlı Devlet’i sosyal yardımı, devlet hizmeti haline dönüştürmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, II. Meşrutiyet ve İttihatçı iktidar refah sistemini seküler ve bürokratik bir biçime dönüştürürken bir yandan da toplumsal ve siyasal meşruluğunu sağlamak adına bir dizi sosyal yardım örgütü kurmuştur.²⁶⁰

Sosyal yardım örgütü olarak değerlendirilen, kamu yararlı için çalışmakta olan Osmanlı Donanma-yı Milliye İane Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İttihatçı hükümet tarafından desteklenen, hükümetin vatansever ve milliyetçi söylemini kamusal alana aktaran cemiyetler şeklinde değerlendirilebilir. Bu cemiyetler, Osmanlı Devleti tarafından verilen bir takım imtiyazlarla özellikle savaş dönemlerinde kamuoyunun maddi ve manevi desteğinin sağlanması açısından önem arz etmektedirler.²⁶¹

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet’i kuruluş döneminde devlet desteğinden mahrum ve kısıtlı şekilde faaliyet göstermekteyken, bu durum II. Meşrutiyetin ilanı ve İttihatçı hükümetin politikalarıyla değişmiştir. Trablusgarp ve Balkan savaşlarında oluşan koşullarda, bu politikalara eklenince Cemiyet devlet desteği ile genişleme fırsatı bulmuştur. Zamanla devletin sosyal yardım kurumu görünümüne ulaşan cemiyet, faaliyet alanını genişletmiş ve devletin de desteği ile benzer gönüllü yardım faaliyetlerini kendi bünyesi altında toplanmasını sağlamıştır.²⁶² Nadir Özbek’in belirttiği gibi Osmanlı Hilal-i Ahmer cemiyeti devletin bir uzantısı şeklinde faaliyet göstererek, toplum ve devlet arasındaki sınırların belirsizleşmesinde önemli bir role sahiptir. Özellikle savaş dönemlerinde cephe ve cephe gerisi arasında üstlendiği rol ile sivil ve askeri alan arasındaki ayrımının işlevsizleşmesini sağlamıştır.²⁶³

3. bölümde değerlendirilen Ulusal Kızılhaç örgütlerinin bağlı oldukları devletler ve ordularla olan ilişkilerin bir benzerini Osmanlı Devlet’i ile Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet’i de kurmaktadır. Bu ilişki biçimini kurmaktaki temel amaç halkın Cemiyet’e olan güvenini ve saygınlığını kazanmasını sağlamaktır. Cemiyet’e duyulması beklenen güven ve saygınlık, devlet tarafından Cemiyet’e verilen bir takım imtiyazlar sayesinde sağlanmaya çalışır. Verilen imtiyazlar halkın Hilal-i Ahmer Cemiyet’ini tanıması ve Cemiyet’e üyeliliğinin ve bağışların artmasında birer propaganda aracı olarak da kullanılmıştır.

²⁶⁰ Nadir Özbek, “Osmanlı’dan Günümüze Sosyal Devlet”, Toplum ve Bilim, S. 92, Bahar 2002, s. 16-17.

²⁶¹ Bilgiç, a.g.e., s. 80.

²⁶² Özbek, **Osmanlı İmparatorluğunda...**, a.g.e., s. 322.

²⁶³ a.g.e., s. 322-323

Hilal-i Ahmer'in devletle olan ilişkisi ilk olarak tüzüğünde yer alan padişahın ve veliahdının himayesinde bir cemiyet olması maddesiyle ortaya konulmaya çalışılır. Ayrıca cemiyetin hükümet ile olan ilişkileri cemiyet tüzüğünde "Cemiyet'in Hükümetle Münasebeti" adı altında ortaya konulmuştur. Bu madde ile Hilal-i Ahmer Cemiyet'inin hükümet tarafından atanacak müfettişler tarafından denetleneceği ve her daim hükümetin incelemesine açık olduğu belirtilmiştir.²⁶⁴

Hilal-i Ahmer Cemiyet'i II. Meşrutiyet'in ilanından sonra devlet tarafından desteklendiğini, örgüt faaliyetlerini geliştirmek, üye sayısını ve bağış miktarını artırmak için kullanmıştır. Örneğin Nisan 1910 tarihinde Sırbistan Kralı'nın İstanbul'u ziyareti şerefine düzenlenen geçit törenine kırmızı ay sembolünü taşıyan kol bantlarıyla Hilal-i Ahmer temsilcileri de katılmıştır.²⁶⁵ Bu durum Hilal-i Ahmer cemiyetinin hem kendini hatırlatmak hem de devlet olan özel ve emsalsiz ilişkisini halka göstermekte kullandığı bir propaganda faaliyeti olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Devlet'i, Kızılhaç örgütlerine verilen bazı imtiyazların benzerlerini Hilal-i Ahmer Cemiyet'i faaliyetlerini kolaylaştırmak adına sağlamıştır. Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'nin hizmetlerinden ücretsiz yararlanması için yasa çıkarılması verilen imtiyazların bir örneğidir.²⁶⁶ Hilal-i Ahmer Cemiyet'i, 1914 tarihli bir kanunla gümrük vergisinden de muaf tutulmuştur.²⁶⁷

Padişah'ın ve Veliahdının, Cemiyetin koruyuculuğunu ve fahri başkanlığını üstlenmesinin yanında Devletin ileri gelenleri de eşleriyle birlikte cemiyete aktif olarak görev almışlardır. Bu arada değinmemiz gereken bir diğer nokta ise cemiyet yönetiminin İttihat ve Terakki Cemiyetine bağlı özellikle tıp doktorlarından oluştuğudur. Bu durumda Mehmet Taylan Esinin vurguladığı üzere Hilal-i Ahmer'in hükümet düşüncelerine uygun olarak hareket ettiğinin bir kanıtı niteliğindedir.²⁶⁸

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yurtiçi ve yurtdışı saygınlığı arttıkça, devlet bu saygınlığın ve imtiyazlı konumun kötüye kullanılmasını engellemek için diğer ulusal Kızılhaç örgütlerine

²⁶⁴ Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 39-40.

²⁶⁵ **a.g.e.**, s. 40.

²⁶⁶ **a.g.e.**, s. 41

²⁶⁷ Esin, **a.g.e.**, s. 230.

²⁶⁸ Esin, **a.g.e.**, s. 47

benzer bir takım önlemler almışlardır. Bunun için kurumun sembollerinin ticari ve çıkar amaçlı kullanımını engellemek için yasalar çıkartmıştır.²⁶⁹

Son olarak Hilal-i Ahmer cemiyetinin Osmanlı ordu ile kurduğu ilişkiye değinmemiz gerekmektedir. Askeri Sıhhiye faaliyetlerinin sivil alandaki uzantısı olarak değerlendirilen Hilal-i Ahmer Cemiyeti Osmanlı ordusuyla da devletle kurduğu benzer ilişki biçimini geliştirmiştir.²⁷⁰

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet'i, savaş dönemlerinde hasta ve yaralı askerlere yardım götürülmesi için milliyetçi içerikli propagandayı kullanarak, vatandaşların tutumlarını şekillendirerek, hedef kitlesi olan vatandaşların her türlü yardımı yapılması için seferber edilmesini sağlamıştır. Cemiyet milliyetçi içerikli söylemi ve devletle kurduğu ilişki ile toplumun tüm katmanları tarafından desteklenmesini sağlamıştır. Halk sosyal yardım faaliyetleri üzerinden millileştirilmiş ve millitarize edilmiştir.

4.3. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Hilal-i Ahmer İlişkisi

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğunun katıldığı en son savaştır. Savaş, Osmanlı İmparatorluğu için Ekim 1914 tarihinde Kasım 1918'e kadar dört yıl bilfiil devam etmiştir. 1. Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğunun aralıksız olarak sürdürmek zorunda kaldığı üçüncü savaştır. 1. Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğun en son savaştığı Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının ardından yapılan insan ve kaynak açısından tüm toplumun seferber edilmesi gereken topyekûn bir savaştır. Bu nedenle cephe ve cephe gerisini belirsizleştirdiği topyekûn savaşta, cephe gerisinin de savaş seferberliği için düzenlenmesi zorunluluğu söz konusu olmuştur.²⁷¹

Topyekûn savaşın ilk örneği olan 1. Dünya Savaşında savaşa giren devletler, savaş devam ettiği sürece toplumlarını denetim altında tutmak ve savaş için gerekli olan sürekli seferberlik halini sağlamak zorundaydılar. Bu zorunluluğun yanı sıra savaşa taraf olan devletler bu sürekli seferberlik halini zorla sağlanamayacağını ancak kendi vatandaşlarının gönüllü desteği ile sağlanabileceğinin farkındaydılar. Bu nedenle çalışmanın 1. Bölümünde de detaylıca değindiğimiz üzere propaganda ofisleri kurarak toplumlarını denetim altına almaya, topyekûn ve sürekli seferberlik için rıza üretmeye çalışmışlardır.

²⁶⁹ Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 47.

²⁷⁰ **a.g.e.**, s. 38-39.

²⁷¹ Mehmet Beşikçi, "On Yıllık Harp ve Topyekûn Seferberlik", **Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, ed. Gültekin Yıldız, İstanbul: Timaş, 2013, s. 208.

1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, savaşa katılan diğer devletler gibi propaganda çalışmalarında bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun propaganda faaliyetleri İttifak Devletlerinin propaganda çalışmalarına cevap vermeye yönelik pasif, kendini korumaya ve haklılığını kanıtlamaya yönelik faaliyetlerdir. Osmanlı propaganda çalışmaları Avrupalı Devletler gibi sistematik ve kurumsal propaganda çalışmaları değildir.²⁷² Yani Osmanlı İmparatorluğunda, 1. Dünya Savaşına katılan diğer batılı devletler gibi toplumsal denetim ve sürekli seferberliğin sağlanması, kurdukları propaganda ofisi üzerinden gerçekleşmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu seferberlik ilanı ile birlikte Harbiye Nezaretinin yönlendirmesiyle savaşın olumsuz koşullarının topluma yansımaması ve toplumun gönüllü seferberliği için resmi kurumlar ve sivil toplum kuruluşları Başbakanlık Vekâletinin yönetiminde işbirliği içinde çalışmışlardır.²⁷³ Örneğin, savaşın olumsuz taraflarının topluma yansımaması ve Türk ordusunun başarılarının topluma iletilmesi için Basın ve Sansür Ofisi aktif olarak görev almıştır. Resmi kurumların yanında Müdafaa-i Milliye, Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetleri başta olmak üzere sivil toplum kuruluşları da cephe ve cephe gerisindeki halkın moralini yükseltmek ve gönüllü olarak seferberliğe katılımlarını sağlamak için propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir.²⁷⁴

4.4. Birinci Dünya Savaşında Hilal-i Ahmer Propaganda Faaliyetleri

Birini takip eden aralıksız savaş dönemlerinde(Trablusgarp ve Balkan Savaşları), yeniden kurulmuş olan Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti bir yandan kendisini örgütsel açıdan güçlendirmeye, bir yandan da toplum nezdinde tanınırlığını ve güvenilirliğini sağlamaya çalışırken 1. Dünya Savaşı başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun henüz savaş seferberliği tamamlamamışken savaş başlamıştır. Cemiyet kendi üzerine düşen görevleri yerini getirmek için Avusturya- Almanya, Darülharp ve Eskişehir'de olmak üzere 3 ana delegelikler oluşturmuştur. Bu delegeliklerin temel görevleri bağış toplamak, asker ve sivillere yardım etmek ve yurtdışında eğitim gören Türk öğrencilere yardım etmektir. 1. Dünya Savaşı

²⁷² Mehmet Işık ve Şakir Eşitti, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki Propaganda Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme: Harp Mecmuası Örneği", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 29, Güz 2018, s. 188.

²⁷³ Mustafa Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezaretî'nin "Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma" Amaçlı Faaliyetleri", Avrasya İncelemeleri Dergisi, C. I, S. 2, 2012, s. 197.

²⁷⁴ Cafer Ulu, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, Yıl 10, S. 12, Bahar 2012, s. 77.

başlamadan önce İmparatorluk genelinde tam anlamıyla yaygınlaştırılmamış olan Hilal-i Ahmer Cemiyet'i merkez İstanbul'a bağlı olacak şekilde ivedilikle illerde, sancaklarda ve kazalarda şubeler kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu nedenle durumun aciliyeti ve önemi anlatılarak valilikler ve mutasarrıflarla iletişime geçilerek faaliyete geçmeleri istenmiştir. Hükümet ve ordu, 1. Dünya Savaş'ında, Hilal-i Ahmer Cemiyet'in varlığının öneminin farkında olarak cemiyetin yaygınlaştırılması için yardımcı olmuşlardır. Örneğin; Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) Cemiyet'ten ayrı olarak illerde, sancaklarda ve kazalardaki şubelerin İstanbul'daki merkez ile işbirliği içinde çalışmaya çağırdığı bir duyuru yapmıştır.²⁷⁵

1. Dünya Savaşında Hilal-i Ahmer Cemiyeti bir yandan illerde ve taşrada örgütlenirken diğer yandan, Osmanlı ile ittifak olan devletlerin Kızılhaç örgütleriyle de karşılıklı ilişkiler geliştirmiştir. Örneğin Alman Kızılhaç Cemiyeti Başkanı Prens Evleyn İstanbul'a gelmiş ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet'ini ziyaret etmiştir. Hilal-i Ahmer ve Alman Kızılhaç'ının ilişkilerinin devlet açısından öneminin gösterilmesi adına Başkan Prens Evleyn'e birinci dereceden Osmanlı Nişanı verilmiştir.²⁷⁶

Hilal-i Ahmer Cemiyet'i, Osmanlı İmparatorluğu 1. Dünya Savaşı için seferberliğini duyurduğunda Harbiye Nezareti ile iletişime geçerek üzerine düşen görevi sormuş ve göreve hazır olduğunu duyurmuştur. Bu duyuru üzerine Cemiyet, Ordu Sıhhiye Teşkilatı ve uzantısı Sahra Sıhhiye Umum Müfettişliğiyle iletişime geçmiş ve sıkı bir işbirliği kurmuştur. Bu işbirliği neticesinde diğer devlet kurumları da Hilal-i Ahmer'in faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla Cemiyet'e gereken yardımı yapacaklarını ilan etmişlerdir. Örneğin; P.T.T. Nezareti telefon, telgraf hat bağlama ve benzeri hizmetlerde Hilal-i Ahmer Cemiyet'ine %50 indirim uygulayacağını açıklamıştır.²⁷⁷ Özetle, 1. Dünya Savaşının patlak vermesiyle Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, devlet ve ordu ile kurduğu ilişki biçimini daha da kuvvetlendirmiştir. Devlet ve ordudan aldığı destek ile üzerine düşen görevleri yerine getirmeye çalışan Hilal-i Ahmer bir yandan da Anadolu halkına cemiyeti tanıtır ve aydınlatacak ve tanıtacak heyetler göndermiştir. Bu heyetler aracılığıyla bağışlar toplamıştır.

²⁷⁵ Akgün ve Uluğtekin, a.g.e., s. 190-191.

²⁷⁶ a.g.e., s. 190.

²⁷⁷ a.g.e., s. 191.

Hilal-i Ahmer Cemiyet'i İstanbul ambarı savaş esnasında aydınların toplantı merkezi işlevi görmüş burada yapılan yurtsever konuşmalar basın yoluyla kamuoyuna duyurularak halk moral anlamda ayakta tutulmaya çalışılmıştır.²⁷⁸

Hilal-i Ahmer Cemiyet'i 1. Dünya Savaşında yaralı ve hasta askerlere tıbbi yardım gönderilmesinin yanı sıra açlık, yoksulluk, göçmenler durumları vb. birçok sorunla mücadele etmiştir. Bu mücadeleyi gerçekleştirebilmek için elindeki bütçeyi en iyi şekilde kullanıp bütçesini artırması gerekmektedir.²⁷⁹ Bu nedenle Cemiyet bağış yapılmasının teşvik edilmesi propaganda çalışmalarında bulunmuştur.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet'in tüzüğüne göre cemiyetin gelir kaynakları; üyelerinin ödediği aidatlar, cemiyete yapılan bağışlar ve cemiyetin düzenlediği etkinliklerden (sergi, gösteri, tiyatro vb.) elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet'in 1. Dünya Savaşındaki gelirleri incelendiğinde Alelade ve Fevkalade şeklinde iki tip bütçesi olduğu görülmektedir. Alelade bütçe; aidatlar, sergi hasılatı, çiçek günü hasılatı gibi kalemlerden meydana gelmektedir. Fevkalade bütçe ise; iane²⁸⁰ ve eşya satışından oluşan beklenmeyen kalemlerdir.²⁸¹ Hilal-i Ahmer savaş yıllarında faaliyet gösteren en aktif sivil toplum kuruluşudur. Cemiyetin gelirlerindeki en büyük payda yukarıda değindiğimiz Cem'i İnet Nizamnamesiyle devletle işbirliği içinde olan sivil toplum kuruluşlarının kamusal alanda faaliyet yürütmesine izin verilmiştir. Bu bağlamda Cemiyetin en büyük gelir kaynağını oluşturanda Cem'i İnet Varidatı (yardım toplama geliri) gelir kalemidir.²⁸² Cemiyete yapılacak yardımlar zorla değil vatansever ve manevi duygular canlandırılarak yapılması istenmiştir. Cemiyete yapılacak yardımların "Eser-i hiss ve şefkat olan bu meblağ adeta bir kan vergisidir" şeklinde değerlendirilmesi gerektiği cemiyetin önde gelen isimlerinden biri olan Dr. Ömer Besim Paşa tarafından vurgulanmaktadır. Osmanlı devleti topyekûn seferberliğin zorla değil sivil toplum örgütleri tarafından rıza sağlanarak üretmeye

²⁷⁸ a.g.e., s. 193.

²⁷⁹ a.g.e., s. 191.

²⁸⁰ İane, literatürde farklı çalışmalara konu olmuş fakat anlaşılması karmaşık olan bir kavramdır. Tanzimat'ta kadar mahkeme vergisi, sonrasında ise cizye adı altında toplanan iane bağış değil, hediye kavramını içinde barındıran rızaya dayalı bir yükümlülük ve gönüllü vergidir. İane talebi devletin bizzat kendisinden ya da devletle işbirliği içinde olan kurumlardan gelmesiyle iane kampanyaları devletleşmiştir. II. Meşrutiyet döneminde İane toplama Hilal-i Ahmer, Müdafaa-ı Milliye ve Donanma-i Osmani Muavenat-i Milliye gibi cemiyetlerin yürüttüğü propaganda çalışmalarıyla gerçekleştirilmekteydi. İane, aynı (kurban derisi, elbise ve eşya bağışı vb.) ve nakdi olarak toplanabilirdi. Esin, a.g.e., s. 299-301.

²⁸¹ Esin, a.g.e., s. 216.

²⁸² Bilgiç, a.g.e., s. 109.

çalışmıştır.²⁸³ Hilal-i Ahmer Cemiyet'i gönüllü yardımları alabilmek için milliyetçi içerikli bir propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur.

Hilal-i Ahmer Cemiyet'inin propaganda çalışmalarını temeli Hilal-i Ahmer'e yapılacak yardımların vatandaşlık görevi olarak algılanmasını sağlamaktır. Hilal-i Ahmer Cemiyet'i bütçesini artırmak için Hilal-i Ahmer Çiçeği satışı, kartpostallar, pullar vb. şeyleri satışa çıkartmış hem de sergiler, oyunlar, sinema gösterimleri vb. organizasyonlar aracılığıyla kamuoyunun gözünde kendini hatırlatmış ve halkın rızasıyla bağış yapmaları sağlamaya çalışmıştır. Yukarıda saydığımız faaliyetlerinin duyurularını ve cephe faaliyetleri ile ilgili kamuoyunun bilgilendirilmesini dönemin en önemli ve en çok takip edilen medya organı olan gazeteler aracılığıyla yapmaktadır.

Günlük gazeteler aracılığıyla Hilal-i Ahmer Cemiyet'i bağışları vatandaşlık görevine çevirerek cemiyetin ayakta kalmasını sağlamıştır. Savaş süresince sorunun yaralı ve hasta askerlere yardımın ötesinde olduğunu vatanın savunmasıyla ilgili olduğu vurgulanmıştır. Bu durumu vurgulamak için Hilal-i Ahmer Cemiyetinin savaş zamanı sloganı "*Vatana muhabbet, yaralılara muavenet*" sözüdür.²⁸⁴

Hilal-i Ahmer Cemiyet'i propaganda faaliyetlerinde devlet erkânı ile ilişkiler vurgulanarak, kuruma yardımın vatana yapılacak yardımla eş değer olduğu kamuoyuna anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca haneden üyelerinin ve devlet erkânının ve eşlerinin Hilal-i Ahmer'e verdikleri önem ve bağışların haberleri topluma sunularak Cemiyet'e yapılacak bağışların önemi kamuoyuna gösterilmiştir. Aşağıdaki gazete haberleri bu amaçla yapılan propaganda faaliyetlerine örnek olarak gösterilebilir.

26 Ocak 1915 tarihli Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nin haberine göre Veliaht Yusuf İzzeddin Efendinin himayesinde Hilal-i Ahmer yararına konser verileceğine dair haberin yayınlanması.²⁸⁵ Yine benzer bir gazete haberi 23 Ocak 1915 tarihinde İkdam Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Habere göre Hilal-i Ahmer yararına düzenlenecek konsere Veliaht Yusuf İzzeddin Efendinin katılacağına ayrıca kadınlar için düzenlenecek olan özel konsere eşini göndereceğine dair söz verdiğini belirten haber yayınlanmıştır.²⁸⁶ Tanin Gazetesinin 27 Ocak 1915 tarihli haberine göre ise devlet erkânı ve eşlerinin Hilal-i Ahmer Cemiyet'i menfaatine

²⁸³ a.g.e., s. 112

²⁸⁴ Yavuz Selim Karakışla, "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kartpostalları ve Pulları", Toplumsal Tarih, S. 129, Eylül 2004, s. 64.

²⁸⁵ Türk Kızılay, **Osmanlı Gazetelerinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti**, İstanbul: Türk Kızılay ve Osmanligazeteleri.com, 2018, s. 51.

²⁸⁶ a.g.e., s. 87.

düzenlenen müsamereye katıldıkları haberidir.²⁸⁷ Bu haberlerin içinde Devletin Cemiyet'e olan desteğinin en net görülebileceği örnek ise 25 Nisan 1915 tarihli Sabah gazetesinin Padişah Mehmed Reşad'ın Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinden bir heyeti huzuruna kabulü ve Cemiyet faaliyetlerinin övmesi ile ilgili haberidir.²⁸⁸

Hilal-i Ahmer Cemiyet'i gelir artıcı sembolik eşya satışları üzerinden de propaganda çalışmalarını devam ettirmiştir. Bu satışlar ile hem gelir sağlamış hem de cemiyeti geniş kitlelere duyurma fırsatı yakalanmıştır. Hilal-i Ahmer Çiçeği, Şefkat Pulları ve Kartpostallar vb. Hilal-i Ahmer'in satışa sunduğu sembolik eşyalardır.²⁸⁹

Hilal-i Ahmer Cemiyeti ilk olarak 1912 yılında "Hilal-i Ahmer Çiçeği" adı verilen rozetleri bastırarak dağıtmaya başlamıştır. Bayram günlerinde Hilal-i Ahmer sembolü kol bandı takan öğrenciler tarafından satılan rozetler, çiçek şeklinde olup kâğıttan üretilmiş yapraklı yoncaya benzemekte ve ortasında kırmızı hilal bulunmaktadır. Öğrenciler iğne yardımı ile vatandaşların yakasına rozeti takmakta ve boyunlarına astıkları kilitli kumbaraları uzatarak yardım toplamaktadırlar. Cemiyet tarafından her Osmanlının bu rozeti yakasına takmak isteyeceği ve bu rozeti takmanın vatana duyulan sevginin bir göstergesi olduğu sıklıkla vurgulanmıştır.²⁹⁰ 22 Ağustos 1914 tarihli Tasfir-i Efkâr Gazetesi haberine göre bayramın ilk günü İstanbulun çeşitli yerlerin de Hilal-i Ahmer yararına müzik dinletisi yapılacağını ve yardım amacıyla halkın ilgi göstermesi beklendiği duyurulmuştur haberin devamında büyük punto ile "*Bayramın İlk Günü Hilal-i Ahmer Çiçeği Alınız*" yazılıdır.²⁹¹ Servet-i Fünun Dergisinin "*Bayram Günü-Çiçek Günü*" başlık yazısında ise; 1. Dünya savaşında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin şefkat ve fedakârlıkla yaralı ve hasta askerlere yardım götürdüğünü, cemiyete karşı minnet, şükran ve güven hislerinin uyandıran bu faaliyetleri neticesinde bayram vesilesi ile Cemiyete gelir sağlamak için Kadınlar Merkezinin hazırladığı Hilal-i Ahmer Çiçeklerinden alınarak azda olsa yardımda bulunulmasının gerekliliğinden bahsedilmiştir.²⁹²

Yazılı iletişim araçları arasında yer alan kartpostallar savaş dönemlerinde propaganda aracı olarak da kullanılmışlardır. Osmanlı'da II. Abdülhamit döneminde kullanılmaya başlanan

²⁸⁷ a.g.e, s. 191

²⁸⁸ a.g.e, s. 189.

²⁸⁹ Karakışla, a.g.m., s. 63.

²⁹⁰ Haluk Perk, *Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılay'ı Halük Perk Koleksiyonu*, İstanbul Zeytinburnu Belediyesi, 2012, s. 140.

²⁹¹ Türk Kızılay, a.g.e, s. 93

²⁹² a.g.e, s. 181.

kartpostallar,²⁹³ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet'i tarafından batıdaki Kızılhaç Örgütlerinden örnek alınarak üretilmiş ve satılmaya başlanmıştır. Savaşın başından beri üretilen kartpostallar 1918 tarihine kadar 18 farklı adette üretilmiş ve satılmıştır. Hilal-i Ahmer kartpostallarının dönemin diğer kartpostallarından ayıran özelliği ise suluboya resimlerinin iyi seçilmiş olması ve renkli baskılarının Avusturya ve Almanya'da kaliteli biçimde basılmış olmasıdır. Kartpostalların üzerindeki resimlerde pastel renkler hâkimdir ve resimlerin büyük bir bölümü imzasızdır. Kartpostalların üzerinde orta kısımda sola bakan siyah renkli bir hilal ve hilalin çevresinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti yazmaktadır. Damga şeklinde bulunan bu sembol ve yazının üzerindeki kurdelede ise Hilal-i Ahmer Cemiyet'inin Savaş zamanı sloganı olan "Vatana Muhabbet, yaralılara muavenet" yazmaktadır.²⁹⁴ Hilal-i Ahmer kartpostalları konularına göre alt gruplara ayrılmışlardır. Birinci alt grup Sultan V. Mehmed Reşad'ın Hilal-i Ahmer'in gelir sağlama amacıyla Avusturya'da yayınlanan Portresi ve Galatasaray Lisesi bina ve Bahçesinin yer aldığı gruptur. İkinci alt grup; cephede savaşan yaralı askerler ve cephedeki Hilal-i Ahmer gönüllülerinden görüntülerin yer aldığı kartpostallardan oluşmaktadır. Üçüncü Alt grup Hilal-i Ahmer Sahra hastaneleri görüntülerinden, dördüncü grup ise yaralı askerlerin Hilal-i Ahmer hastanelerine taşınması gösteren kartpostallardan oluşmaktadır. Beşinci alt grup yaralı askerlerin Hilal-i Ahmer Hastanelerinde tedavi edilmesiyle ilgili görüntüleri içerirken altıncı alt grup Çanakkale Savaşında Hilal-i Ahmer tarafından kullanılan hastane gemine ilişkin görüntülerdir.²⁹⁵ Kartpostalların satışa sunulduğu ile ilgili olarak İkdam Gazetesi 27 Mayıs 1915 tarihinde Hilal-i Ahmer'in Münih'te bastırıldığı kartpostallardan vatana muhabbet ve yaralı ve hasta askerlere yardım için yirmi paradan satışa sunulduğunu duyurulduğu bir haber yayınlanmıştır.²⁹⁶

²⁹³ Gülsüm Polat, "Savaş, Propaganda ve Kartpostallar", Avrasya İncelemeleri Dergisi, C. I, S. 2, 2012, s. 244-246.

²⁹⁴ Karakışla, **a.g.m.**, s. 63-64.

²⁹⁵ Perk, **a.g.e.**, s. 146-158.

²⁹⁶ Türk Kızılay, **a.g.e.**, s. 295.

Şekil 7. Hilal-i Ahmer Kartpostal Örneği 1

Kaynak: Haluk Perk, *Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılay'ı Halük Perk Koleksiyonu*, İstanbul Zeytinburnu Belediyesi, 2012.

Şekil 8. Hilal-i Ahmer Kartpostal Örneği 2

Kaynak: Haluk Perk, *Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılay'ı Halük Perk Koleksiyonu*, İstanbul Zeytinburnu Belediyesi, 2012.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin satışa sunduğu bir diğer sembolik eşya şefkat pullarıdır. 1. Dünya Savaşı döneminde, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet'inin 12 çeşit şefkat pulu bulunmaktaydı.²⁹⁷ Şefkat pulları 1912 tarihinde itibaren basılmaya başlanmış 1. Dünya savaşı ve sonrasında da basılmaya devam edilerek Hilal-i Ahmer Cemiyet'inin devamlı gelirlerinden biri haline gelmiştir. Şefkat pulları Cemiyet tarafından sadece gelir elde etmek için değil aynı zamanda istenilen mesajların iletilmesi amacıyla bir propaganda aracı olarak da kullanılmaktaydı. Mahmud Sadık tarafından 4 Haziran 1916'da "Hilal-i Ahmer Pulları: Hizmet-i İnsaniyetkarane ve Şevkat-kesterane" başlıklı yazısı şefkat pullarının satışının asıl anlamını net bir şekilde açıklamaktadır. Yazıda şefkat pulları sayesinde on paralık serveti olan vatandaşların bile bağışta bulunabilmesinin sağlandığını vurgulanmış ve Şefkat pullarının cemiyetin varoluş nedeni, dayanağı ve devamlılığın asıl sebebi milletin dayanışması ve insani duyguların bir sembolü olarak görülmesi gerektiği bu nedenle gazeteler aracılığıyla şefkat pullarının satışı hakkında kamuoyunun bilinçlendirilmesi gerektiğini açıklanmıştır.²⁹⁸ Cemiyet 1910, 1911 ve 1916 yıllarında çıkarttığı renkli pullardan ve dört seriden oluşan koleksiyonu ilk serisi onar paralık beş puldan meydana gelmektedir. Resimli ve renkli olan pullar sırasıyla at sırtında yaralı askeri taşıyan sıhhiye eri, sedyede taşıyan sıhhiye eri, Hilal-i Ahmer Hastane gemisi, yaralı askere bakan Hilal-i Ahmer hemşiresi ve sırtında yaralı asker taşıyan sıhhiye görevlisinin resimlerinden oluşmaktadır. Pulların ikinci serisi altılı blok halinde basılmış ve bu seride sırasıyla İstanbul silueti, Hilal-i Ahmer hemşiresi, deve ile sağlık malzemesi sevkıyatı, sıhhiye eri, üç gönüllü sıhhiye görevlisi ve altı tane ambulans resmi bulunmaktaydı. Üçüncü seri ise 1. Dünya Savaşı sebebiyle yaşanan enflasyon nedeniyle birinci serideki pulların on paradır ibaresinin üzerine yüz paradır ibaresinin basılmasından oluşmaktadır. Dördüncü ve son seri dördü blok halinde bulunan kırmızı, siyah ve beyaz renkli on paralık değerindeki pullardan oluşmaktadır.²⁹⁹ Şefkat pullarının satışlarında yukarıda da değindiğimiz gibi gazetelerde yapılan haberler önem taşımaktadır. 18 Haziran 1916 tarihli Tasvir-i Efkâr Gazetesi 1. Dünya Savaş'ında Hilal-i Ahmer'in sürekli olarak cephe ve cephe gerisi yardım faaliyetleri sürdürdüğünü, benzer bir Kurum olan Amerikan Kızılhaç'ın post pullu satışlarından bir milyon dolara yakın gelir elde edildiğini vurgulayarak Hilal-i Ahmer Cemiyet'inin yardım amacıyla bastırıldığı on ve kırk paralık pulları satışa sunduğu ve pullardan alınmasını teşvik eden bir gazete haberi mevcuttur.³⁰⁰ Tasvir-i Efkâr

²⁹⁷ Karakışla, **a.g.m.**, s. 63.

²⁹⁸ Perk, **a.g.e.**, s. 161.

²⁹⁹ Karakışla, **a.g.m.**, s. 64.

³⁰⁰ Türk Kızılay, **a.g.e.**, s. 27.

Gazetesinin 6 Mayıs 1917 tarihli haberinde ise Hilal-i Ahmer Cemiyet'inin Şeker Bayramının ilk günü olan Çiçek Gününde on paraya pul satışı sunulacağından bahsedilmiştir.³⁰¹

Şekil 9. Hilal-i Ahmer Posta Pulu Örnekleri

Kaynak: Haluk Perk, *Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılay'ı Halük Perk Koleksiyonu*, İstanbul Zeytinburnu Belediyesi, 2012.

Cemiyet posta pullu ve kartpostal satışlarının yanı sıra kendini tanıtmak ve Hilal-i Ahmer hareketine destek bulmak için okul çocuklarının kitap ve defterlerine Hilal-i Ahmer ile ilgili resimler basarak Hilal-i Ahmer tanınırlığı ve savaş zamanındaki görevlerinin gençler tarafından fark edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti aynı zamanda kırmızı ay sembolü olan kurşun kalemler, ikonalar, sigara tablaları vb. ufak tefek hediyelik eşyalar hazırlayarak toplumda sürekli olarak kendini tanıtmaya bir yandan da gelir elde etmeye çalışmaktaydı. Cemiyet 1. Dünya savaşında kırmızı hilal sembolü ve Balkan Savaşlarında kurumun faydalarının görüldüğü resimleri içeren olan defter kaplarını, hem gelir elde etmek hem de propaganda amacıyla satmaktaydı.³⁰²

³⁰¹ a.g.e, s. 195.

³⁰² Akgün ve Uluğtekin, a.g.e., s. 235.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti gelir sağlamak ve propagandasını yapmak amacıyla Cemiyet yararına sergiler, spor müsabakaları, sinema gösterimleri, müzik dinletileri ve benzeri etkinlikler düzenlemiştir. Bu etkinlikleri gazeteler aracılığıyla duyurarak destek bulmaya çalışmıştır. 1 Şubat 1917 tarihli Tesvir-i Efkâr Gazetesinin yayınladığı resimli haberde Cemiyet'in hizmetlerinden ve başarılarından bahsederek halkın güvenini kazandığı vurgulanmış, açılacak olan sergisi duyurulmuştur.³⁰³ Yine aynı gazetenin 18 Haziran 2015 tarihli haberinde bugünün Kadıköy'ünde Hilal-i Ahmer yararına bütün idman kulüplerinin katılacağı bir spor müsabakası yapılacağı duyurulmuştur.³⁰⁴ 23 Mart 2017 tarihli Tesvir-i Efkâr Gazetesinin haberinde Hilal-i Ahmer Cemiyet'inin konser, müzik dinletisi ve film gösterimi yapacağına dair kamuoyunu bilgilendirdiği haberi yapılmıştır. 17 Ağustos 1916 tarihli Servet-i Fünun Dergisinde yer alan Hilal-i Ahmer Sünnet Düğünü başlık yazısında şehit askerlerin çocuklarına özel bir sünnet düğünü düzenlendiğini duyurduğu bir yazı yayınlanmıştır.³⁰⁵ Bu yazıyla cemiyetin cephe gerisinde başta şehit aileleri olmak üzere halkın tamamının yararına faaliyetler düzenlediği görülmektedir.

1. Dünya Savaşında sıklıkla başvurulan propaganda yöntemi sinema filmleridir. Savaş döneminde sinema gösterimleri hem propaganda yapmak hem de hayır cemiyetleri tarafından gelir elde etmek için kullanılmaktadır. 1. Dünya savaşı döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin propaganda filmi bulunmamasıyla birlikte savaş dönemlerinde cemiyete gelir sağlamak için sinema gösterimi yapılmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyet'iyle ilgili tanıtıcı bir film ancak savaş sonrasında 1920 yılında çekilebilmiştir.³⁰⁶ Cemiyet yararına düzenlenen film gösterimleri gazetelerde duyurulmaktadır. Örneğin; 9 Ağustos 1917'de Sabah Gazetesi Hilal-i Ahmer Cemiyeti menfaatine konser ve sinema gösteriminin gerçekleşeceğini ve gösterime katılımın sağlanması için haber yapmıştır.³⁰⁷

Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nde 1. Dünya Savaş'ında cephe gerisinin düzenlenmesi için aktif olarak çalışmıştır. Hanımlar merkezinde hem bağış toplamak hem de cemiyetin tanıtımını yapmak için propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Cemiyet Osmanlı hanımlarının dikmiş dikerek orduya yardımcı olmaları için çağrıda bulunmuşlardır. Savaş daha başlamadan 27 Eylül 1914 tarihinde hanımlardan askerler için Hediye-i Şitaiyye (kış hediyesi) adı altında

³⁰³ Türk Kızılay, **a.g.e.**, s. 73.

³⁰⁴ **a.g.e.**, s. 179.

³⁰⁵ **a.g.e.**, s. 155.

³⁰⁶ Feyza Kurnaz Şahin, "Cumhuriyet'in Kuruluşuna Kadar Türkiye'de Yardım Cemiyetlerinin Sinema Faaliyetleri ve Kamuoyunda Sinema Algısı (1910-1923)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXX, S. 88, Mart 2014.

³⁰⁷ Türk Kızılay, **a.g.e.**, s. 267.

ordunun kışlık hazırlıklarına yardımcı olmaya çalışmışlardır. Benzer bir çağrıyı aynı yılın aralık ayında yün eldiven örmeleri için de bulunmuşlardır.³⁰⁸ 3 Mart 1915 İdam Gazetesi Osmanlı Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Osmanlı hanımlarına askerlere çamaşır dikmeye daveti ile ilgili haber yayınlamışlardır.³⁰⁹ Bu çağrılardan anlaşılacağı üzere kumaşlar Hilal-i Ahmer tarafından karşılanmakta ve bu yardımların parasal bir boyutu bulunmamaktaydı. Osmanlı kadınlarından el emekleriyle savaş seferberliğine katkıda bulunmaları talep ediyordu. Osmanlı kadınları için benzer çağrılar gönüllü hastabakıcılık faaliyetleri, asker ve asker ailelerine yardım edilmesi ilgilidir.³¹⁰ Örneğin; Tanin Gazetesinin 12 Mart 1915 tarihli haberinde İstanbullu hanımların askerlere ve asker ailelerine yardım etmeye çağrılmasıyla ilgili haber yayınlanması,³¹¹ 2 Temmuz 1916 Tesvir-i Efkâr Gazetesinde Hanımlar Merkezinin Osmanlı kadınlarını yaralı ve esir askerlere yardım etmeye çağırması ile ilgili haber yayınlanmıştır.³¹² Devlet erkânın eşlerinin kadınlar cemiyete verdikleri destek gösterilerek Osmanlı hanımlarının özellikle hanımların cemiyete yardım etmelerini sağlamak hanesinden üyesi kadınların cemiyetle ilişkileri gazetelerle aracılıyla kamuoyuna duyurulmuştur. 9 Mart 1914 tarihli Sabah Gazetesi'nde Sultan V. Murat'ın kızı ve Şehzade Abdülmecid Efendinin eşinin Cemiyet'e bağışta buldukları ve üyelik aidatlarını ödediklerine dair bilgilendirme haberi yayınlamışlardır.³¹³ Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve ona bağlı olan Hanımlar Merkezi göç etmek zorunda kalan Türklere yardım çağrısında buldukları propaganda faaliyetleriyle ulusal bilincin oluşmasına da katkı sağlamaktaydılar. Merkeze yardımda bulunana Osmanlı kadınlarının çalışmaları da gazeteler aracılıyla kamuoyuna anlatılıyor ve özverili çalışmaları nedeniyle tebrik ediliyorlardı. Padişah kadınların Hilal-i Ahmer faaliyetlerinde yer almasını teşvik etmek amacıyla madalyalar vermiştir. Örneğin Sofya'daki İtfaiye Kışlası gönüllü hemşirelerine, Haydarpaşa Başhemşiresi Hatice Çeker hanımlar özverili çalışmalarından ötürü tunç madalyalarla ödüllendirilmişlerdir.³¹⁴

Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Osmanlı kadınların cephe gerisi faaliyetlerinin vatanın savunulması ve vatan evlatlarına yardım götürülmesinin önemi göstermek içinde propaganda çalışmalarında bulunmuştur. Servet-i Fünun Dergisi, hanımlar Merkezinin çalışmaları hakkında 31 Mayıs 1917 tarihinde Hilal-i Ahmer Hanımları başlık yazısında, Merkezin 1. Dünya Savaşında çok yönlü ve çeşitli faaliyetleri fedakârlık içinde sürdürdüğünü, vatanın

³⁰⁸ Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 166.

³⁰⁹ Türk Kızılay, **a.g.e.**, s. 101.

³¹⁰ Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 166.

³¹¹ Türk Kızılay, **a.g.e.**, s. 17.

³¹² **a.g.e.**, s. 99.

³¹³ **a.g.e.**, s. 259.

³¹⁴ Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 167.

devamlılığı ve ileri gitmesi için Hanımlar Merkezinin çalışmalarının çok mühim olduğunu içeren fotoğraflı bir haber yayınlamıştır.³¹⁵ Hilal-i Ahmer kadın gönüllü hastabakıcılarını övmek için askerlin ağzından kalem sahipleri tarafından minnet duygularının ve vatan sevgisini içeren şiirler yayınlanmıştır.³¹⁶

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, yukarıda değindiğimiz üzere yapılan yardım faaliyetlerini takdir etmek ve benzer yardım faaliyetlerine teşvik etmek amacıyla tunç, gümüş ve altın olmak üzere madalyalar takdim ve hediye edilirdi.³¹⁷ 1. Dünya Savaşında madalyalar Osmanlı devletinde vatanseverliğin bir sembolü olarak kullanılmıştır. Savaş Döneminde giderek yaygınlaşmakta olan bu ödüller kahramanlık ödülleri olarak görülüp halkın yardım faaliyetlerine katılımını sağlamak için bir propaganda aracı olarak sıklıkla kullanılmıştır.³¹⁸ Hilal-i Ahmer madalyalarıyla vurgulanmak istenen, Cemiyet'e yapılan maddi destekten çok hizmet ve fiili yardımların önemli olduğudur. Hilal-i Ahmer madalyaların dönemin yarı resmi örgütlenmelerinden biri olan Donanma Cemiyet'inden farklı olarak madalyaların seçilebileceği bir fiyat listesi bulunmamaktaydı. Hilal-i Ahmer madalyaları verilmesi cemiyet içindeki onay mekanizmasından geçerek ardından Sadaret aracılığıyla Padişaha kadar uzanan bir onay mekanizmasıyla sahiplerine takdim edilirdi. Hilal-i Ahmer madalyalarını, verilen diğer madalyalardan ayıran özelliği, diğer madalyaların verilisinin tamamen padişaha ve hükümete bağlı olması, Hilal-i Ahmer madalyalarının ise kısmen de olsa devletten bağımsız olarak verilmesidir. Bu durum prensipte devletten ayrı olan bir kurumun onayı ile madalya verilmesi açısından Osmanlıda bir ilktir.³¹⁹ Burada ayrıca değinmemiz gereken bir diğer nokta Hilal-i Ahmer sembolünün propaganda amacıyla üretilen hatıra objeleri, rozetler vb. eşyalar üzerinde kullanılarak vatanseverlik sembolizmin bir parçası olduğudur. Savaş esnasında ve sonrasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti vatanseverlikle özdeşleştirilmiştir. Cemiyetin kahramanlık destanlarını en gerçekçi ve en dramatik biçimde kamuoyuna ileten kartpostallar, pullar sergiler ve benzeri faaliyetlerini göz önünde bulundurduğumuzda milli bilinç oluşturulması ve sürekli olarak yeniden inşasında önemli bir yer tutmakta olduğunu söyleyebiliriz.³²⁰

Hilal-i Ahmer Cemiyet'i 1. Dünya savaşında Osmanlı devletinin dost ve tarafsız ülkelerle ilişkilerini gösteren faaliyetlerde bulunmuştur. Hem iç ve hem dış propaganda örneği olarak

³¹⁵ Türk Kızılay, **a.g.e.**, s. 281.

³¹⁶ Akgün ve Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 171-172.

³¹⁷ Esin, **a.g.e.**, s. 257.

³¹⁸ Edhem Eldem, **İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi**, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Eylül 2004, s. 409.

³¹⁹ **a.g.e.**, s. 404-405.

³²⁰ Eldem, **I. Dünya Savaşı'nda...**, **a.g.e.**, s. 18-19.

gösterebileceğimiz bu faaliyet gazetelere aşağıdaki gibi yansımıştır. 2 Mart 1914 tarihli Sabah Gazetesi haberinde Hilal-i Ahmer heyetinin, Trablusgarp ve Balkan Savaşlarındaki Müslüman Hintlilerin katkılarından dolayı teşekkür edilmesi amacıyla Hindistan'a gitmesi kamuoyuna duyurulmuştur.³²¹ 22 Şubat 1916 tarihli Sabah Gazetesi haberinde 1. Dünya Savaşında Osmanlı Devletinin müttefiki olan Avusturya-Macaristan Kızılhaç örgütüyle birlikte Hilal-i Ahmer ve Kızılhaç yararına Macaristan Debretsen kentinde konser verildiği duyurulmuştur. Bu konserin müttefik ülkeler ile her alanda yapılan işbirliğinin bir göstergesi olduğu haberin devamında belirtilmiştir.³²² 1. Dünya Savaşı Galiçya Cephesinde savaş Osmanlı askerleri için Hanımla merkezi 1916 yılında Viyana'da kurulan şubeyle Avusturya kadınlarını cephede savaşmakta olan askerler için yardıma çağırmıştır.³²³ Bir başka faaliyet örneği ise 5 Aralık 1914 tarihli Tanin Gazetesi haberinde yer almaktadır. Habere göre Viyana'da Hilal-i Ahmer yararına bir oyun düzenlenmiş, oyuna Viyana Başvekili ve Osmanlı Viyana Sefiri katılmıştır. Oyun sonunda orkestra tarafından Osmanlı marşı çalınmıştır.³²⁴

Şekil 10. Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Yayınladığı Kartpostal ile Cihad ilanını duyurulmaktadır. Kartpostalda, Almanca olarak yazan açıklama metinde; padişahın fethasıyla, İngiltere, Rusya ve Fransa ya Karşı Cihad İlan Edildiği Duyurulmuştur.

Kaynak: Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Eylül 2004.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti savaşın insani tarafının halka gösterilmesi açısından da faaliyetlerde propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Özellikle yaralı ve hasta düşman askerlerine yapılan yardımların duyurulması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Terciman-ı Hakikat Gazetesinde 14 Mayıs 1915 tarihli haberde Hilal-i Ahmer hastanesinde tedavi gören Rus askerinin ailesine yazdığı mektup yayınlanmıştır. Mektupta asker çok güzel bir şekilde tedavi

³²¹ Türk Kızılay, *a.g.e*, s. 117.

³²² *a.g.e*, s. 233.

³²³ Oya Dağlar Macar, "Galiçya Cephesinde Osmanlı Birlikleri ve Sağlık Hizmetleri (1916-1917)", *Osmanlı Bilim Araştırmaları C.X*, S. 2, 2009, s. 53.

³²⁴ Türk Kızılay, *a.g.e*, s. 103.

edildiğini, Hilal-i Ahmer doktorlarının ve hemşirelerinin çok şefkatli olduğunu, üç öğün sıcak yemek verildiğini ve gördüğü insani muameleyi anlatmıştır.³²⁵ Bu haberde görüleceği üzere halka Osmanlı Devletinin ve Hilal-i Ahmer'in savaşın insani boyutlarının unutulmadığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Özetle Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, gelir elde etmek, ulusal kimlik ve bilinci oluşturulmasını sağlamak, savaş esnasında topluma moral vermek, savaşın insani taraflarını kamuoyuna göstermek, Osmanlı Devleti'nin Müttefik ve tarafsız ülkeler ile olan ilişkisini iç ve dış kamuoyuna göstermek amacıyla 1. Dünya Savaşı'nda devlet dışı bir kurum olarak propaganda çalışmaları yürütmüştür.

Yukarıda detaylıca değindiğimiz 1. Dünya Savaşındaki Osmanlı Hilal-i Ahmer'inin gelir elde etmek ve kamuoyu nezdinde ki güvenilirliğini ve tanınırlığını ortaya koyduğu faaliyetlerinin Garth S. Jowett ve Victorias O'Donnell'in geliştirdikleri 10 adımlık propaganda modeli³²⁶ üzerinden değerlendirecek olursak;

1. Propaganda kampanyasının ideolojisi ve amacının saptanması; Hilal-i Ahmer cemiyeti yardım faaliyetleri için gelir elde etmek ve toplum tarafından kabul edilmek amacıyla milliyetçiliği kullanılmıştır.
2. Ortaya çıktığı bağlam; sanayi alanındaki gelişmeler ve iç siyasetteki milliyetçi tavrın giderek yükseldiği vatanları için fedakârlık yapmaya hazır vatandaşların inşa edildiği 20. Yüzyılda, topyekûn bir düşmanlık algısının yaratıldığı bu düşmanlık algısı ile siyasal, sosyal, ekonomik bütün kaynakların seferber edildiği 1. Dünya Savaşı dönemidir.
3. Propagandacının tespiti; Hilal-i Ahmer Cemiyeti
4. Propaganda organizasyon yapısı; Hilal-i Ahmer cemiyeti devlet desteği ile birlikte illerde, sancaklarda, kazalardaki şubeleri ve Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi ile ortak bir slogan üzerinden faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.
5. Hedef Kitle; 1. Dünya Savaşında cephe gerisinde kalan tüm vatandaşlar Hilal-i Ahmer Cemiyetinin propagandasının hedef kitesini oluşturmaktadır.
6. Medya kullanımı; Cemiyet dönemin gazeteler ve dergileri üzerinde faaliyetlerini duyurarak kamuoyu yaratmaya çalışmıştır.

³²⁵ a.g.e., s. 37.

³²⁶ Jowett ve O'Donnell, a.g.e., s. 358.

7. Etki azami seviyeye çıkartmaya yarayan yöntemler; kahramanlık hikâyeleri, bayrakların kullanımı, dini öğelerin kullanımı, müzik kullanımı ve benzeri vatansever duyguları açığa çıkartacak yöntemlere başvurmuştur.
8. Kitlenin yöntemlere verdiği tepki; hedef kitlesi olan vatandaşlar kahramanlık hikâyeleri, vatani ve milleti simgeleyecek her türlü görsel ve işitsel sembole propagandacının hedefleri doğrultusunda olumlu tepki vermiştir. Cemiyet, vatan ve millet ile ilişkilendirilmiş ve ulusal bilincin yaratılmasında kullanılan bu ilişkilendirme ile cemiyet amaçladığı maddi ve manevi yardımı ve toplum tarafında güvenilir bir sivil toplum örgütü olmayı sağlayabilmiştir.
9. Eğer mevcut ise karşı propagandanın saptanması; bu tez karşı propaganda ile ilgili bir çalışma yapılmamıştır.
10. Etki ve değerlendirme; Osmanlı vatandaşları Hilal-i Ahmer Cemiyetine savaş boyunca maddi ve manevi olarak yardımda bulunmuşlardır. Savaş sonuncunda Cemiyet Osmanlı Devleti savaşı kaybetmesine rağmen hedef kitlesi olan Osmanlı vatandaşları tarafından en çok güvenilen ve değer verilen sivil toplum örgütü haline gelmiştir.

SONUÇ

Tarihsel süreçte propaganda modern ulus devletinin ortaya çıkmasıyla birlikte devletler tarafından kullanılan etkili araçlardan biri haline gelmiştir. Modern bir olgu olarak propaganda önceden belirlenmiş hedef kitlenin yine önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda davranış geliştirmesini amaçlayan tek yönlü ve sistematik bir iletişim biçimidir. Bir başka ifadeyle, Propagandayla ulus devletler, hedef kitleleri olan vatandaşlarını, duygularını hedef alarak rıza imalatı ile önceden belirledikleri amaçlar doğrultusunda harekete geçirirler. Propagandada önemli olan sadece ikna etmek değil rıza imalatı ile propagandacının istediği yönde davranış geliştirilmesinin sağlanmasıdır. Özellikle savaş propagandasında net bir şekilde görebildiğimiz üzere vatandaşlar milliyetçi içerikli propaganda faaliyetleri aracılığıyla vatanları için canını feda etmek dâhil olmak üzere her türlü fedakârlığı yapmaya hazır hale getirilirler.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren savaşın niteliği değişmeye başlamış ve savaş devletlerin tüm kaynaklarının seferber edildiği düşmanın tümünden imhasını ve koşulsuz teslimini gerektiren topyekûn savaş haline dönüşmüştür. Bu şekilde incelendiği savaş toplumun tüm katmanlarını ve halkın topyekûn katılımını gerektiren bir şekle bürünmüştür. Savaşın bu şekli sürekli ve topyekûn seferberlik ihtiyacıyla devletler propagandayı daha sistematik ve etkili biçimde kullanmışlardır. Savaş propagandasıyla devletler cephe gerisini savaş için seferber etmektedir. Yani savaş propagandasıyla cephe ve cephe gerisi ayrımı ortadan kalkmıştır. Çalışmanın konusu olan 1. Dünya Savaşı'nda devletler, ulusal kimliğin inşa edilmesi, savaşın haklılığının kanıtlanması, halkın savaş haline iknası ve desteğinin kazanılması, tarafsız ve müttefik devletleri etkilemek, düşman ülke ve halklarını demoralize etmek ve insani yardım çalışmalarına destek bulmak, devletin askerlere insani açıdan yaklaştığını göstermek ve bu sayede destek bulmak amacıyla savaş propagandası çalışmalarında bulunmuşlardır.

Savaş propagandasının amaçları arasında yer alan İnsani yardım ile ilgili propaganda çalışmalarında, insani yardımın kurumsallaşmış şekli olan Kızılhaç ve Kızılay teşkilatları insani yardımın propaganda hem sembolü olmuş hem de propaganda çalışmalarıyla askerlere destek olmuşlardır. Kızılay ve Kızılhaç teşkilatları yaptıkları bu propaganda çalışmalarında milliyetçilik temalarına sıklıkla yer vererek hem ulusal kimliğin oluşturulmasında hem de toplumun savaş boyunca mobilize edilmesine etkin olmuşlardır.

Kızıllaç bugün dünyanın en büyük ve en önemli sosyal yardım örgütlerinden biridir. Kuruluşu Henry Dunant'ın fikri üzerine Gustav Moynier, Louis Appia, Dr. Theodore Maunoir ve Henri Dufour tarafından savaşta yaralı ve hasta askerlere tıbbi yardımın ulaştırılması amacıyla kurulmuş bir sosyal yardım örgütüdür. Cenevre sözleşmesiyle birlikte hukuki bir statüye oturmuş hareketin temelleri 18. ve 19. yüzyıl Avrupa'sındaki sosyal, siyasal, ekonomik, askeri ve teknolojik gelişmelerdir.

Cenevre Sözleşmesine taraf olan ülkeler savaşta yaralı ve hasta askerlere insani yardımın ulaştırması amacının yanında askeri ve siyasi zorunluluklardan dolayı anlaşmayı imzalamışlardır. 19. yüzyılda Avrupa'da hâkim olan Ulus-devlet modelinin oluşturulduğu vatan sever gençlerden oluşan ulusal orduların kurucusu olarak devletler, savaşlarda vatanları için fedakârlıkta bulunan askerlere gerekli sağlık hizmetini göndermekle yükümlü hale gelmişlerdir. Bu yükümlüğün altında gelişen haberleşme teknoloji ve basının etkisi yadsınamayacak bir gerçektir.

Ulusal Kızıllaç ve Kızıllaç faaliyetlerine bakıldığında savaşlarda yaralı ve hasta askerlere yardım sağlanmasının yanında bağlı oldukları devletlerle geliştirdikleri organik ilişkilerden dolayı halkın vatanın kurtuluşu için bilinçlendirilmesi, toplumun savaş için mobilize edilmesi ve desteğinin sağlanması için çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Yaptıkları propaganda çalışmalarıyla vatanseverlik ve yardımlaşma duygularını harekete geçirerek yaralı ve hasta askerler için yardım ve bağış toplayan ulusal Kızıllaç ve Kızıllaç teşkilatları, diğer bir taraftan militarizmin toplumun tüm katmanlarına yayılmasını sağlamıştır. 20. yüzyılda oluşan topyekûn savaş ta cephe ve cephe gerisinin belirsizleşmesi ve savaşın toplumun tamamını ilgilendiren bir gerçeklik halini almasında Ulusal Kızıllaç ve Kızıllaç teşkilatlarının payı göz ardı edilemezdi. 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 'de diğer ulusal Kızıllaç örgütlerine benzer bir takım propaganda çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, kuruluşunda batılılaşmanın bir gereği olarak değerlendirerek kurulmuş ve dönemin batılı kurumlara olan şüpheli yaklaşımdan, haç sembolünden, sivillerin askeri alana müdahalesi olarak görülmesinden kaynaklı olarak kabul görmemiştir. Fakat Osmanlı devletinin ardada girdiği uzun savaş dönemleriyle birlikte cemiyetin faydaları ve gerekliliği fark edilmiş ve Osmanlı Devleti cemiyetle ilişkilerini geliştirmiştir. Cemiyet, devletle geliştirdiği ilişkilerle yarı-resmi bir kurum olarak değerlendirilmiş ve topluma cemiyetin önemi, tanınırlığı ve saygınlığını artırıcı çalışmalar yürütülmüştür.

1. Dünya Savaşı, insan ve kaynak açısından toplumun tamamının seferber edilmesini gerektiren topyekûn bir savaştır. Cephe ve cephe gerisinin belirsizleştiği bu savaşta cephe gerisinin savaş için düzenlenmesi gerekliliği söz konudur. Osmanlı Devleti cephe gerisini sürekli ve topyekûn seferberlik için kamuoyundan rıza üretmek amacıyla propaganda çalışmalarında bulunmuştur. Osmanlı Devleti, savaşı tarafı batılı devletler gibi sistematik ve kurumsal propaganda faaliyetleri sürdürememiş; pasif, kendini korumaya ve haklılığını kanıtlamaya yönelik propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Propaganda Çalışmaları Harbiye Nezareti'nin yönlendirmesiyle resmi ve sivil toplum kuruluşları tarafında gerçekleştirilmiştir. Bu sivil toplum kuruluşlarından biri olan Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti cephe ve cephe gerisindeki halkın moralini yükseltmek ve seferberliğe gönüllü katılımın sağlanması için propaganda çalışmalarında bulunmuşlardır. Cemiyet'in tanıtım faaliyetleri, Cemiyetle ilgili gazete haberleri, bağış toplamak için satışa sunduğu kartpostallar, posta pulları, biblolar vb. araçlarda kullandığı vatansever semboller aracılığıyla yardım toplatarak yaralı ve hasta askerlere yardımları ulaştırmış, hem de ulusal kimliğin ve bilincin oluşturulması, toplumun savaş için mobilize edilmesi ve militarizmin toplumun tüm katmanlarına yayılmasında da etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

ABBASBEYLİ, Ağalar.ve RAMAZANOV, Gaşgay. “Uluslararası İnsancıl Hukuk ve Savaş Ortamında Gazetecilik Faaliyetinin Hukuki Yönleri”. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. C. XLI. 2016.

AKARCALI, Sezer. **2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**. Ankara: İmaj Yayınevi. Nisan 2003.

AKGÜN, Seçil Karal. “Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti”. ODTÜ Gelişme Dergisi. S. 39. Nisan. 2012.

AKGÜN, Seçil Karal. ve ULUĞTEKİN, Murat. **Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a**. C. I. Ankara: Kızılay. 2002.

AKINCI, Abdulvahap. “Modern Ulus Devletlerin Doğusu”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. S. 34. Aralık 2012. ss. 61-70.

AKSOY, Numan D. ve ARSLANTAŞ, Halis A. “Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-devlet”. TÜBAR. S. 28. Güz. 2010.

AKTAŞ, Özgür. “Propaganda Posterlerinde Savaş ve Barış Temasının İşlenişi Üzerine Öğrenci Görüşleri”. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. C. XXXII. S. 2. 2012.

ALTINAY, Ayşe Gül. “Eğitimin Militarizasyonu: Zorunlu Milli Güvenlik Dersi”. **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu**. Der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu. İstanbul: Birikim Yayınları. 2004. ss.179-200.

ANDERSON, Benedict. **İmaged Communities Reflections on the Orgin and Spread of Nationalism**. London: Verso. 2006.

ARI, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**. 6.b.. İstanbul: Alfa Yayınları. 2006.

ATABEK, Nejdet. “Propaganda ve Toplumsal Kontrol”. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi. C. II. Sayı 4. 2003. ss. 4-12.

AVCI, Özkan. “Propaganda Çeşitleri”. **İletişim Ve Propaganda**. Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı. Konya: Eğitim Yayınevi. Ağustos 2017. ss. 75-111.

AYDIN, Suavi. “Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin Ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü”. **Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel**

Kaynaklar Ve Deneyimler. Haz. Özgür Heval Çınar ve Çoşkun Üsterci. İstanbul: İletişim Yayınları. 2008. ss. 25-48.

BALKAN, Mehmet Erkan. “Başka Bir Cephe Olarak Sağlık ve Sosyal Hizmetler”. **100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilafı Duruşlar.** Ed. Mustafa Türkeş. C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2014.

BEŞİKÇİ, Mehmet. “On Yıllık Harp ve Topyekûn Seferberlik”, **Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918.** ed. Gültekin Yıldız. İstanbul: Timaş. 2013.

BEŞİKÇİ, Mehmet. **Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War: Between Voluntarism and Resistance.** Brill Yayınevi. 2012.

BİLGİÇ, Fatma Torun. Savaş Seferberliğinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Rolü (1914-1918). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Şubat 2017.

CARR, Edward H. **Milliyetçilik ve Sonrası,** çev. Osman Akinhay. 6.b.. İstanbul: İletişim Yayınları. 2015.

CLARK, Toby. **Sanat Ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge.** Çev. Esin Hoşsucu. 3.b.. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2017.

CLAUSEWITZ, Carl von. **Savaş Üzerine.** Çev. Selma Koçak. İstanbul: Doruk Yayıncılık. Nisan 2008.

ÇAKI, Caner. “Propaganda”. **İletişim ve Propaganda.** Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı. Konya: Eğitim Yayınevi. Ağustos 2017. ss.13-44.

ÇAKI, Caner. ve GÜLADA, M. Ozan. “birinci Dünya Savaşı'nda Zulüm Propagandasının Kullanılması: İtilaf Devletleri'nin Alman Karşısı Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme”. Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. Cilt 5. Sayı 2. 2019.

ÇAPA, Mesut. **Kızılay [Hilal-i Ahmer] Cemiyeti (1914-1925).** 2.b.. Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları. 2010.

ÇETİN, Mehmet. ve KÖK, Recep. “Askeri Devrim Bağlamında Batı Savaş Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi”. Siyaset. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi. C. III. S. 4. Y. 3. 2015.

ÇİMEN, Ali. ve GÖĞEBAKAN, Gökür. Tarihi Değiştiren Savaşlar. 3. b.. İstanbul: Timaş Yayınları. 2007.

DENEÇLİ, Sevda. ve DENEÇLİ, Ceyda. “Propagandada İknanın Yeri”. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. C. XI. S. 28. 2014. ss.35-48.

DERELİ, Aytaç B. “İkinci Dünya Savaşında Propaganda”. **İletişim ve Propaganda**. Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı. Konya: Eğitim Yayınevi. Ağustos 2017. ss. 197-226.

DOĞAN, Derya Karaburun. “Propaganda, Din ve Müzik”. **İletişim ve Propaganda**. Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı. Konya: Eğitim Yayınevi. Ağustos 2017. ss. 255-282.

DOMENACH, Jean-Marie. **Politika ve Propaganda**, Çev. Tahsin Yücel, 2.b., İstanbul: Varlık Yayınları, 1995.

DUNANT, Henry. **Solferino Hatırası**. Çev. Nermin Arpacıoğlu. Ankara: Türkiye Kızılay Derneği. 1964.

DURGUN, Şenol. “Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-devlet Midir?”. Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. S. 3. 2000.

ELDEM, Edhem. “Savaş ve Simgeler, 1914-18”. **I. Dünya Savaşında İttifak Cephesinde Savaş ve Propaganda**. Ed. Bahattin Öztuncay. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı. 2014.

ELDEM, Edhem. **İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi**. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi. Eylül 2004.

ELDEM, Edhem. KUNERALP, Sinan. ve ÖZTUNCAY, Bahattin. **I. Dünya Savaşı'nda İttifak Cephesinde Savaş ve Propaganda**. Ömer m. Koç Koleksiyonu. 2014.

EMBEL, Ersin. Topyekûn Savaş Uygulamasının Tarihsel Gelişimi”. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi. C. IV, S. 1. Mart 2016.

ERKIŞ, İbrahim U. ve SUMMAK, M. Erhan. “Propaganda ve Dışpolitika”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C. XIV. S. 1-2. 2011.

ERÖZDEN, Ozan. **Ulus-devlet**. 3.b.. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık. Mayıs 2013.

ESİN, Mehmet Taylan. **Hilal'in Karanlık Yüzü: Osmanlı Kızılay'ı, Teşkilat-ı Mahsusa ve Emval-i Metruke (1914-1921)**. İstanbul: Libra Kitap. 2018.

FORSYTHE, David P. **The Humanitarians: The International Committee of the Red Cross**. Cambridge: Cambridge University Press. 2005.

GEÇİKLİ, Fatma. “Geçmişten Günümüze Propaganda Kavramı”. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. S. 9. Şubat 2012.

GELLNER, Ernest. **Uluslar ve Ulusçuluk**. Çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan. 3.b.. İstanbul: Hill Yayın. Temmuz 2018.

GÜLBOY, Burak. **Mutlak Savaş Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme**. İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık. Ağustos 2014.

GÜRGEN, Haluk. "Propaganda". Kurgu Dergisi. S. 8. 1990. ss.135-157.

HOBBSAWM, Eric J. **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**. Çev. Osman Akınhay. 4. b.. Ayrıntı Yayınları. 2010.

<https://www.alamy.com/english-poster-loyalty-to-one-means-loyalty-to-both-red-cross-ca-1917-circa-1917-232-poster-loyalty-to-one-means-loyalty-to-both-red-cross-ca-1917-ch-18505063-image208005644.html>, (Erişim Tarihi: 17.06.2019.)

<https://www.icrc.org/> . (erişim tarihi: 14.05.2019)

<https://www.redcross.org/about-us/who-we-are/history/federal-charter.html>. (Erişim Tarihi: 10.06.2019)

HUTCHINSON, John F. "Rethinking the Origins of the Red Cross". Bulletin of the History of Medicine. Vol. 63. No. 4. 1989.

HUTCHINSON, John F. **Champions of Charity War and the Rise of the Red Cross**. Westview Press. 1996.

IŞIK, Mehmet. ve EŞİTTİ, Şakir. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki Propaganda Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme: Harp Mecmuası Örneği". Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. S. 29. Güz. 2018.

IŞIK, Mehmet.ve EŞİTTİ, Şakir. "II. Dünya Savaşı Propaganda Afişlerinde Kadın Temsillerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göstergibilimsel İncelenmesi". Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi. C. LXX. No. 3. 2015.

JOWETT, Garth S. ve O'DONNELL, Victoria. **Propaganda ve İkna**. Çev. Rana Kahraman Duru ve diğerleri. Artes Yayınları. 2017.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim. "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kartpostalları ve Pulları". Toplumsal Tarih. S. 129. Eylül 2004.

KATIMAN, Esra. "Yardım Kuruluşu Olmanın Ötesinde Bir Örgüt: Uluslararası Kızılhaç Komitesi". Türkiye Barolar Birliği. S. 116. 2016.

KORKMAZ, Tuğrul. **Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluçuluk**. Ankara: Binyıl Yayınevi Aralık 2016.

KÖKSOY, Fulya. “Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin Faaliyetleri Ekseninde İnsani Diplomasi”. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi. C. VII. S. 1. 2017.

KURT, Simge Ü. “Birinci Dünya Savaşında Propaganda”. **İletişim ve Propaganda**. Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı. Konya: Eğitim Yayınevi. Ağustos 2017. ss. 159-196.

LASSWELL, Harold D. “The Theory of Political Propaganda”. The American Political Science Review. Vol. 21. No. 3. 1927. pp. 627-631.

LASSWELL, Harold D. **Propaganda Technique in the World War**. <https://archive.org/details/PropagandaTechniqueInTheWorldWar/page/n15>, (Erişim Tarihi:16.06.2019)

LEONHARD, Jörn “Ulus İnşası, Savaş Deneyimleri ve Avrupa Modelleri Britanya’da Zorunlu Askerliğin Reddi”. **Askerlik “İşi” Askeri İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi (1500-2000)**. Der. Erik Jan Zürcher. çev. Dilek Şendil. İstanbul: İletişim Yayınları. 2017. ss. 497-522.

LOPEZ, P.J. “Amerikan Red Cross Posters and the Cultural Politics of Motherhood in World War I.”. a Journal of Feminist Geograpy. Vol 23. Issue 6. 2016.

LUTZ, Ralph Haswell. “Studies of World War Propaganda 1914-1933”. The Journal of Modern History. Vol. 5. No. 4. 1933. pp. 496-16.

MACAR, Oya Dağlar. “Dokunulmaz mı Yoksa Yumuşak Hedef mi? Osmanlı Hastanelerinin Bombalanması”. Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları. S. 20. 2014.

MACAR, Oya Dağlar. “Galiçya Cephesinde Osmanlı Birlikleri ve Sağlık Hizmetleri (1916-1917)”. Osmanlı Bilim Araştırmaları. C.X. S. 2. 2009.

MACAR, Oya Dağlar. “Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)”. Belleten. C. LXXXI. S. 292. Aralık 2017.

MACAR, Oya Dağlar. “1877-78 Ottoman Russian War, the Ottoman State: Foreign Health Aids and Some Evaluations on these aids”. **Abdulhamid II and Its Legacy: Studies in Honour of F.A.K. Yasamee**. ed.. Ş. Tufan Buzpınar and Gökhan Çetinsaya. İstanbul: The Isis Press. (ISBN: 978-975-428-626-7)

MACAR, Oya Dağlar.“Savaşı İnsanileştirme Çabaları ve Uluslararası Kızılhaç Hareketi”. **Nuran Yıldırım Kitabı Tıp Tarihi Peşinde Bir Ömür**. Ed. Hakan Ertin ve M. İnanç Özekmekçi. İstanbul: Betim Kitaplığı. 2004.

MACUN, Şükrü. “ Propaganda ve Halkla İlişkiler”. **İletişim Ve Propaganda**. Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı. Konya: Eğitim Yayınevi. Ağustos 2017. ss.116-134.

- MARKOVA, İvana. "Persuasion and Propaganda", Diogenes, Vol.55. No.1. 2008.
- MORGENTHAU, Hans J. **Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi**. Çev. Baskın Oran ve Ünsal Oksay. Ankara: Sevinç Matbaası. 1970.
- OKTAY, Cemil. **Modern Toplumlarda Savaş ve Barış**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. Haziran 2012.
- ÖMER, Besim. **Hanım Efendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans**. Haz. İsmail Hacıfettahoğlu. Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları. 2009.
- ÖZBEK, Nadir. "Osmanlı'dan Günümüze Sosyal Devlet". Toplum ve Bilim. S. 92. Bahar 2002.
- ÖZBEK, Nadir. **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (1876-1914)**. İstanbul: İletişim Yayınları. 2002.
- ÖZEV, M. Hilmi. "Meşrutiyet Kavramının Dönüşümü". Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni. S. 57, 2005. ss. 87-97.
- ÖZKIRIMLI, Umut. **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale**. Çev. Yetkin Başkavak. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. Ekim 2010.
- ÖZTAN, Güven G. **Türkiye'de Militarizm Zihniyet, Pratik ve Propagandanda**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. Mart 2014.
- PARLAK, İsmet. ve KAFTAN, Ethem. "Bir İktidar Pratiği Olarak Militarizm". Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi. S. 32. 2016.
- PERK, Haluk. **Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılay'ı Halük Perk Koleksiyonu**. İstanbul Zeytinburnu Belediyesi. 2012.
- POLAT, Gülsüm. "Savaş, Propaganda ve Kartpostallar". Avrasya İncelemeleri Dergisi. C. I. S. 2. 2012.
- PRATKAİS, Anthony. ve ARONSON, Elliot. Propaganda Çağı: İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali. Çev. Negihan Haliloğlu. İstanbul: Paradigma Yayıncılık. 2008.
- QUALTER, Terence H. "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi". çev. Ünsal Oksay. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. C. XXXV. S. 1. 1980. ss. 255-307.
- SADIÇ, Faruk. "Reklam ve Propaganda". **İletişim ve Propaganda**. Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı. Konya: Eğitim Yayınevi. Ağustos 2017. ss. 135-158.

SANDER, Oral. **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**. 28.b.. Ankara: İmge Kitabevi. Ekim 2013.

SATYANAND, Krishna. **The Story of the Red Cross**. 6.b. İndia: National Book Trust. 2002.

SCHLESİNGER, Philip. **Medya Devlet ve Ulus: siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlik**. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 1994.

SELÇUK, Mustafa. “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin “Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma” Amaçlı Faaliyetleri”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*. C. I. S. 2. 2012.

SHELLY, Henry C. “The Red Cross”. *Edinburg Rewiew*. Vol. 220. No. 450. 1914.

SKJELSBEAK, Kjell “Militarism, İts Dimensions and Corallaries: an Attempt at conceptual Clarification”. *Journal of Peace Research*. No. 3. Vol. 16. 1979.

SMİTH, Anthony. **Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik**. Çev. Bilge Firuze Çallı. İstanbul: Alfa Basım Yayın. Mart 2017.

SMİTH, Anthony. **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**. Çev. Derya Kömürcü. İstanbul: Everest Yayınları. Ocak 2002.

SÖNMEZOĞLU, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**. 5. b.. İstanbul: Der Yayınları. 2012.

ŞAHİN, Feyza Kurnaz. “Cumhuriyet'in Kuruluşuna Kadar Türkiye'de Yardım Cemiyetlerinin Sinema Faaliyetleri ve Kamuoyunda Sinema Algısı (1910-1923)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. XXX. S. 88. Mart 2014.

TARHAN, Nevzat. **Psikolojik Savaş**. 5.b.. İstanbul : Timaş Yayınları. 2003.

TAŞTAN, Yahya Kemal. “Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları Ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. C. XI. S. 2. Kış 2012. ss.1-99.

TETİK, Ahmet. ve GÜZEL, Mehmet Şükrü. **Kızılay ve Kızılhaç Belgeleriyle Osmanlılara Karşı İşlenen Savaş Suçları (1911-1921)**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ocak 2013.

TSK Mehmetçik Vakfı. *Tsk Mehmetçik Vakfı 30 Yaşında*. Haz. Medine Sarıoğlu. Mehmetçik Vakfı Dergisi. 30. Yıl Özel Sayısı. Mayıs 2012.

Türk Kızılay. **Osmanlı Gazetelerinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti**. İstanbul: Türk Kızılay ve Osmanligazeteleri.com. 2018.

UÇAR, Muharrem.ve ATAÇ, Adnan. “Savaşlarda Sağlık Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi”. **Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar**. Der. Haldun Yalçinkaya. Ankara: Siyasal Kitapevi. 2010.

ULU, Cafer. “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı. Yıl 10. S. 12. Bahar 2012.

UŞAKLI, Ali B. ve ALPER, İrfan H. “Teknolojik Gelişmelerin Savaşları Dönüştürmesi ve Gelecekteki Savaşlara Hazır Olma”. **Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar**. Der. Haldun Yalçinkaya. Ankara: Siyasal Kitapevi. 2010.

ÜSTEL, Füsün. **Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**. 4.b.. İstanbul: İletişim Yayınları. 2009.

VAGTS, Alfred. **A History of Militarism: Civilian and Military**. New York: The Free Press. 1967.

VARLIK, Ali B.“Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım”. Avrasya Terim Dergisi. C. 1. S. 2. 2013.

YALÇINKAYA, Haldun. “Savaşın Değişimi ve Savaş Çalışmalarında Farklı disiplinler”. **Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar**. der. Haldun Yalçinkaya. Ankara: Siyasal Kitapevi. 2010. ss. 13-30.

YALÇINKAYA, Haldun. “Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik”. Uluslararası İlişkiler. C. V. S. 19. Güz 2008.

YALÇINKAYA, Haldun. **Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı**. Ankara: İmge Kitapevi. Ocak 2008.

YAVUZER, Adalet. “1. ve 2. Dünya Savaşları Sırasında Basılan Savaş Afişleri”. (İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Tasarım Anasanat Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul. 2014.

YEGEN, Ceren. **Siyasal İletişim: Propaganda ve Ulusal kimlik**. İstanbul: Kriter Yayınları. 2018.

YENİARAS, Orhan. **Türkiye Kızılay Tarihine Giriş**. Kızılay Bayrampaşa Şubesi. 2000.

YILMAZ, Nurcan. “İkna ve Propaganda”. **İletişim ve Propaganda**. Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı. Konya: Eğitim Yayınevi. Ağustos 2017. ss. 45-74.

YOLCU, Cengiz. **Defeat On THE Battlefield, Defense in Press: Ottoman Propaganda in the Balkan Wars**. İstanbul: Libra Kitap. 2017.

ZUR, Ofer. “Savaşın Psiko-Tarihi Kültür, Ruh ve Düşmanın Birlikte Evrimi”. Çev. Gökhan Kağnıcı. Tarih Okulu. S. 6. Ocak-Nisan 2010.